

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Гур'єв Владислав Олександрович

УДК: 65.011.8 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ АНТИКРИЗОВОГО
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ»**

Спеціальність 073 Менеджмент
Галузь знань 07 Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. О. Гур'єв

Науковий керівник: Васильєв Олексій Вікторович, доктор економічних наук,
професор

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Гур'єв В. О. Організаційно-економічний механізм антикризового управління розвитком регіонів України. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 07 Управління та адміністрування зі спеціальності 073 Менеджмент. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2025.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню та розробці теоретичних засад, методичного забезпечення, а також множини рекомендації щодо розробки та впровадження організаційно-економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України.

У першому розділі «Концептуальні основи антикризового управління розвитком регіону» уточнено зміст феномену кризи та природи антикризового управління в економічній теорії, розвинуто характеристику розвитку регіону в умовах антикризового управління та визначено теоретичні аспекти побудови механізму антикризового управління на регіональному рівні.

Розглянуто полісемантичність терміна «криза» як діалектичне поєднання загострення протиріч у соціально-економічних системах із можливостями розвитку, що відкриваються внаслідок ефективного антикризового управління. Визначено антикризове управління як сукупність способів, методів, прийомів, шляхів (інструментів), тобто механізм недопущення або пом'якшення наслідків кризових явищ в економіці зокрема та/чи суспільстві країни загалом через механізми реалізації таких компонент: оцінка вразливостей і ризиків, профілактика, готовність, реагування, відновлення.

У дослідженні представлено аналіз багаторівневих компонентів соціально-економічних систем, їх взаємодію та вплив на формування антикризових стратегій. Обґрунтовано необхідність балансу між

централізацією і децентралізацією в управлінських рішеннях, зокрема у межах регіонального розвитку. Наведено класифікацію кризових факторів за екзогенними та ендегенними, а також об'єктивними та суб'єктивними аспектами. Виявлено вплив інституційного середовища на суб'єктивізацію управлінських рішень, що визначає роль інклюзивних та екстрактивних інститутів у формуванні криз. Дослідження факторів кризи дозволило виявити їх ключову роль у прогнозуванні та подоланні кризових ситуацій.

Запропоновано методичний підхід до антикризового управління на регіональному рівні, який включає етапи ідентифікації викликів, ризиків і можливостей, розробку ефективних стратегій розвитку та інтеграцію стейкхолдерів. Окреслено архітектуру організаційно-інституційних механізмів антикризового управління, орієнтованих на максимізацію інтегрального потенціалу регіонів та гармонізацію інтересів учасників процесу.

У другому розділі «Аналітичні аспекти антикризового управління розвитком регіонів України» проаналізовано стан територіального розвитку в Україні, визначено вплив світових тенденцій та геополітичної ситуації на розвиток країн регіонів України, проаналізовано рівень кризовості регіонів України.

У дослідженні розглянуто особливості сучасного розвитку регіонів України в умовах глобальних і геополітичних змін. Представлено ключові тенденції, що впливають на економічну активність, соціальну стабільність та інфраструктурний розвиток регіонів. У дослідженні обґрунтовано важливість формування ефективної регіональної політики, яка враховує внутрішні особливості регіонів, а також виклики, пов'язані з економічною інтеграцією, впровадженням технологічних інновацій та геополітичною нестабільністю.

Аналіз територіального розвитку регіонів України дозволив диференціювати регіони за рівнем економічного розвитку, інвестиційної активності та інноваційного потенціалу. Виявлено, що найбільший внесок у формування ВВП забезпечують Дніпропетровська, Київська, Полтавська

області та м. Київ, які характеризуються високим рівнем інвестиційно-інноваційної активності.

Дослідження стану економічного розвитку регіонів дозволило виявити ключові проблеми, пов'язані з наслідками повномасштабного вторгнення, включаючи значні економічні втрати, зниження ділової активності та скорочення кількості бізнес-суб'єктів. Водночас виявлено стійкість економіки регіонів до кризових явищ, яка проявилась у високому рівні адаптації бізнесу до нових умов.

Дослідження показало, що економіка регіонів України продемонструвала стійкість до кризових явищ, яка проявилась у адаптації бізнесу до економічних і політичних реалій. Найвищий потенціал кризової стійкості продемонстрували бізнес-суб'єкти аграрного сектору. Також високий рівень сталості показали такі види економічної діяльності регіонів, як оптова та роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, операції з нерухомими майном.

У третьому розділі «Формування організаційно-економічного механізму антикризового управління на регіональному рівні» побудовано механізм інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів, удосконалено інструменти державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління розвитком регіонів України, поглиблено імплементацію інструментів диджиталізації як елементу механізму антикризового управління регіональним розвитком.

Дослідження інституційних механізмів забезпечення сталого розвитку регіонів дозволило обґрунтувати ключові напрями впливу держави на розвиток регіонів, які враховують сучасні виклики та умови. Зокрема, проаналізовано динаміку основних показників виконання місцевих бюджетів: доходи, витрати та міжбюджетні трансферти, що є критично важливими для забезпечення фінансової стабільності на місцевому рівні. Виявлено, що значна частка надходжень до місцевих бюджетів формується за рахунок військового ПДФО, що підкреслює його роль у забезпеченні фінансової стійкості в умовах

повномасштабного вторгнення. Це створило нові виклики для фінансового планування та реалізації місцевих програм, змушуючи органи місцевого самоврядування оптимізувати структуру витрат, шукати нові джерела фінансування та адаптувати бюджети до змінних умов.

Виявлено, що стабільні доходи дозволяють територіальним громадам підтримувати ключові соціальні сфери, зокрема освіту, охорону здоров'я та соціальні послуги. Водночас фінансові труднощі визначили необхідність удосконалення механізмів горизонтального вирівнювання та фінансового управління.

У дослідженні докладно проаналізовано інструменти та механізми регіональної політики, зокрема їх переваги та недоліки. Виявлено, що дії місцевої влади можуть охоплювати не лише зміни у наданні адміністративних послуг, а й формування регіональної політики, управління комунальною власністю, розвиток партнерства з бізнесом та впровадження інноваційних стратегій. Обґрунтовано послідовність етапів розробки інноваційної стратегії розвитку регіонів, яка враховує антикризові заходи, а також підкреслено важливість орієнтації на smart-спеціалізацію регіонів.

Практична цінність окремих результатів підтверджуються їх упровадженням у діяльність вітчизняних підприємств, зокрема:

удосконалена послідовність та взаємозв'язки етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів, що дозволяє здійснювати вибір стратегічного напрямку розвитку регіону залежно від промислової специфіки регіону, а також пріоритетної сфери його smart-спеціалізації використовуються у діяльності Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-52/657 від 09.12.2024).

етапи розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку, які дозволяють здійснювати вибір стратегічного напрямку розвитку регіону та враховують можливість коригування інноваційної стратегії регіону та окремих управлінських рішень щодо напрямку розвитку регіону, критеріїв, строків та

процедури контролю реалізації стратегії або в складних кризових ситуаціях – зміни цілей та завдань розвитку регіону на основі інновацій використовуються в діяльності Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 02-51/10 від 02.01.2025).

розвинутий алгоритм розробки практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості прикордонних регіонів України через транскордонне співробітництво в умовах війни, який спрямовано на залучення міжнародної підтримки, зокрема інвестицій, технологій і знань, що дозволяє регіонам ефективно відновлювати економіку, адаптуватися до нових умов та інтегруватися у європейський простір, використовується в діяльності Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (довідка № 39/6, від 26.09.2024).

Ключові слова: криза, антикризове управління, регіональний розвиток, територіальний розвиток, моніторинг загроз регіонального розвитку, потенціал міжрегіональної кооперації, сталий розвиток регіонів, інноваційна стратегія регіону, транскордонне співробітництво.

ABSTRACT

Huriev V. O. Organizational and Economic Mechanism of Crisis Management in Regional Development of Ukraine. – Qualification scientific work as a manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 07 Management and Administration in the specialty 073 Management. V. N. Karazin Kharkiv National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation is dedicated to the substantiation and development of theoretical foundations, methodological support, as well as a set of recommendations for the development and implementation of the organizational and economic mechanism of crisis management in regional development of Ukraine.

The first chapter “Conceptual foundations of crisis management in regional development” clarifies the content of the phenomenon of crisis and the nature of crisis management in economic theory, develops the characteristics of regional development under crisis management conditions, and defines theoretical aspects of building the crisis management mechanism at the regional level. The polysemy of the term “crisis” is discussed as a dialectical combination of the aggravation of contradictions in socio-economic systems with opportunities for development that arise as a result of effective crisis management. Crisis management is defined as a set of methods, tools, and techniques, i.e., the mechanism of preventing or mitigating the effects of crisis phenomena in the economy and/or society through the implementation of the following components: vulnerability and risk assessment, prevention, preparedness, response, and recovery.

The study presents an analysis of multi-level components of socio-economic systems, their interaction, and influence on the formation of crisis strategies. The need for a balance between centralization and decentralization in management decisions, particularly within regional development, is substantiated. A classification of crisis factors is provided, categorized as exogenous and endogenous, as well as objective and subjective aspects. The influence of the institutional environment on the subjectivity of management decisions is revealed, which determines the role of inclusive and extractive institutions in crisis formation. The study of crisis factors has allowed identifying their key role in forecasting and overcoming crisis situations.

A methodological approach to crisis management at the regional level is proposed, which includes stages of identifying challenges, risks, and opportunities, developing effective development strategies, and integrating stakeholders. The architecture of organizational and institutional mechanisms of crisis management, oriented towards maximizing the integral potential of regions and harmonizing the interests of process participants, is outlined.

The second chapter “Analytical aspects of crisis management in regional development of Ukraine” analyzes the state of territorial development in Ukraine,

determines the impact of global trends and geopolitical situations on the development of the regions of Ukraine, and analyzes the crisis level of regions in Ukraine.

The study discusses the peculiarities of modern regional development in Ukraine under global and geopolitical changes. Key trends affecting economic activity, social stability, and infrastructure development of regions are presented. The importance of forming effective regional policies that consider the internal features of regions, as well as challenges related to economic integration, technological innovation implementation, and geopolitical instability, is substantiated.

The analysis of regional territorial development allowed differentiating regions based on economic development levels, investment activity, and innovation potential. It was found that the largest contribution to GDP formation is made by Dnipropetrovsk, Kyiv, Poltava regions, and Kyiv city, which are characterized by high levels of investment and innovation activity.

The research into the economic development of regions revealed key problems related to the consequences of the military conflict, including significant economic losses, reduced business activity, and a decrease in the number of business entities. At the same time, the economic resilience of regions to crisis phenomena was identified, manifested in the high adaptation of businesses to new conditions.

The study showed that the economy of regions in Ukraine demonstrated resilience to crisis phenomena, which manifested in the adaptation of businesses to economic and political realities. The highest crisis resilience potential was demonstrated by business entities in the agricultural sector. Additionally, sectors such as wholesale and retail trade, financial and insurance activities, and real estate operations showed high stability.

The third chapter “Formation of organizational and economic mechanism of crisis management at the regional level” builds the mechanism for institutional support of sustainable regional development, improves the tools of state regional policy under crisis management conditions for regional development in Ukraine, and

deepens the implementation of digitalization tools as an element of the crisis management mechanism for regional development.

The study of institutional mechanisms for ensuring sustainable regional development substantiated key directions of state influence on regional development, considering contemporary challenges and conditions. In particular, the dynamics of key indicators of local budget execution: revenues, expenditures, and inter-budget transfers, which are critical for ensuring financial stability at the local level, were analyzed. It was found that a significant share of local budget revenues is generated from military income tax (PIT), highlighting its role in ensuring financial stability during armed conflict. This has created new challenges for financial planning and implementation of local programs, forcing local governments to optimize expenditure structures, search for new sources of financing, and adapt budgets to changing conditions.

Stable revenues allow territorial communities to maintain key social spheres, including education, healthcare, and social services. At the same time, financial difficulties have determined the need to improve horizontal balancing mechanisms and financial management.

The study provides a detailed analysis of the tools and mechanisms of regional policy, highlighting their advantages and disadvantages. It was revealed that the actions of local authorities may cover not only changes in administrative services but also the formation of regional policy, management of communal property, development of partnerships with businesses, and implementation of innovative strategies. The sequence of stages in the development of an innovation strategy for regional development, which takes into account crisis measures, is substantiated, and the importance of focusing on the smart specialization of regions is emphasized.

The practical value of some results is confirmed by their implementation in the activities of domestic enterprises, in particular:

the improved sequence and interrelationships of stages in the development of an innovation strategy for regional development in the context of its development, taking into account crisis measures, which allows for the selection of strategic

development directions based on regional industrial specifics and the priority area of smart specialization, is used in the activities of the Department of Economic Policy of the Lviv Regional State Administration (reference No. 1-52/657 dated 09.12.2024);

the stages of developing the innovation strategy for regional development, which consider the possibility of adjusting the innovation strategy and individual management decisions regarding the development direction, criteria, timelines, and control procedures, or changing the goals and tasks in crisis situations based on innovations, are used in the activities of the Ternopil Regional Military Administration (reference No. 02-51/10 dated 02.01.2025);

the developed algorithm for creating practical recommendations to enhance the resilience of border regions of Ukraine through cross-border cooperation during wartime, aimed at attracting international support, including investments, technologies, and knowledge, allowing regions to effectively recover their economy, adapt to new conditions, and integrate into the European space, is used in the activities of the Transcarpathian Regional Center for Socio-Economic and Humanitarian Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (reference No. 39/6, dated 26.09.2024).

Keywords: crisis, crisis management, regional development, territorial development, monitoring regional development threats, interregional cooperation potential, sustainable regional development, innovation strategy for regions, cross-border cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Розділ у монографії

1. **Huriev V., Uvarov I.** Crisis management at the regional level: Conceptual approaches. *Traditional and innovative scientific research: domestic and foreign experience* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 580-608.

Публікації у виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»:

1. Васильєв О.В., Гур'єв В.О. Теоретичні засади державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління. *Проблеми економіки*. 2024. №3. С. 135–141. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-135-141>.

Особистий внесок: окреслено основні напрями державного впливу на розвиток регіонів, визначена важливість міжбюджетних трансфертів і податків як ключових інструментів підтримки регіонів у контексті антикризового управління, що сприяє стабілізації та розвитку регіонів, які постраждали від кризи.

2. **Гур'єв В., Васильєв О., Уваров І.** Розробка механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2024. Vol. 334(5), P. 591-597. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-91>.

Особистий внесок: автором здійснено аналіз інституційних основ сталого розвитку та виявлено основні проблеми сталого регіонального розвитку.

3. Гур'єв В.О. Цифрові технології як складова механізму антикризового управління розвитком регіонів. *Innovation and Sustainability*. 2024. Vol.4 (3). Р. 151-159. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.3.151.159>
4. Васильєв О.В., **Гур'єв В.О.**, Уваров І.С. Методичні підходи до аналізу рівня територіального розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2024. № 5. С. 182–188. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-182-188>

Особистий внесок: автором описані основні підходи до аналізу рівня територіального розвитку, надані у офіційних документах.

5. Гур'єв В.О. Вплив глобальних тенденцій на розвиток регіонів України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. №4. С. 224 – 228. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-34>.
6. **Гур'єв В.О.**, Васильєв О.В., Уваров І.С. Гносеологічні аспекти феномену кризи та природа антикризового управління за порівняльним аналізом країн ЄС. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, 2024. №9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13284264>.

Особистий внесок: проведено порівняльне дослідження політик різних країн ЄС та експертні оцінки з метою розробки універсальних моделей та рекомендацій для підвищення стійкості економік до кризових явищ.

7. Гур'єв В.О. Розвиток території, регіону як об'єкта антикризового управління. *Менеджмент*. 2022. Вип. 2(36). С. 46–58. DOI: 10.30857/24153206.2022.2.4.
8. Гур'єв В.О. Оцінка рівня розвитку території як інформаційно-аналітична основа антикризового управління. *Journal of Strategic Economic Research*, 2023. № 2. С. 69–83. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.2.8>.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Гур'єв В.О. Основні поняття та принципи антикризового управління у розвитку регіонів України. *The scientific heritage journal*. 2023. № 117. С.21-27. DOI: <https://zenodo.org/records/8176776>.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Підходи до реалізації системи антикризового управління на регіональному і муніципальному рівнях. *Передумови трансформації економічних систем (національний та регіональний рівень)*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 30 жовтня 2021. С. 36-38.
2. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Планування інноваційного розвитку території в умовах кризової економіки України. *Стейкхолдери територіального розвитку: Наукові проблеми ефективної взаємодії*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 28 жовтня 2022. С. 102-106.
3. Гур'єв В.О. Теоретичні засади антикризового управління розвитком регіонів України. *Economic sciences*, X Міжнародна науково-практична конференція "SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD" 26-28.07.2023, Торонто, Канада. С. 153-158.
4. Гур'єв В.О. Стейкхолдери територіального розвитку в Україні: Антикризове управління та ефективна взаємодія у складних умовах війни. *Інноваційний розвиток територій*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 27-28 жовтня 2023. С. 184-189.
5. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Modern classification of crises by some criteria. *Economic sciences*. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 291-297.

6. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Development of regional innovation strategies as a key aspect of stimulation development and increasing the competitiveness of regions. *Economic sciences*. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 280-284.
7. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Основні напрями впливу держави на розвиток регіонів. *Галузеві та регіональні аспекти сучасного менеджменту. Громадське управління*. Восьма міжнародна науково-практична конференція. "Менеджмент 21 століття: глобалізаційні виклики". 16 травня 2024, Полтава, Україна. С. 156-160.
8. Гур'єв В.О. Дослідження ресурсного забезпечення розвитку економік регіонів України. *Інноваційний розвиток територій. «Проблеми та перспективи забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій»*, II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 1 листопада 2024 року (м. Харків, Україна). С. 208-212.
9. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Аспекти цифровізації в умовах антикризового управління розвитком регіонів. III Всеукраїнська науково-практична конференція "Слобожанські наукові читання: Соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри". 24-25 жовтня 2024. Харків, Україна. С. 106-110.
10. Гур'єв В.О. Територіальний розвиток регіонів України: Сучасні тенденції. *Економіка та управління підприємствами*. Матеріали третьої всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 листопада 2023. «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку». С. 129-133.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ	23
1.1. Науково-теоретичний зміст феномену кризи та природа антикризового управління в економічній теорії	23
1.2. Сутнісна характеристика розвитку регіону в умовах антикризового управління	44
1.3. Теоретичні аспекти побудови механізму антикризового управління на регіональному рівні	65
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	88
2.1. Вплив світових тенденцій та геополітичної ситуації на розвиток регіонів України	88
2.2. Аналіз стану територіального розвитку в Україні	114
2.3. Кризова сталість регіонів України та її показники	133
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	157
3.1. Інституційний механізм забезпечення сталого розвитку регіонів	157
3.2. Інструменти державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління розвитком регіонів України	174
3.3. Диджиталізація як елемент механізму антикризового управління регіональним розвитком	193
Висновки до розділу 3	220
ВИСНОВКИ	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	226
ДОДАТКИ	247

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ
ВИМІРЮВАННЯ, СКОРОЧЕНЬ**

1	АПК	агропромисловий комплекс
2	ВВП	валовий внутрішній продукт
3	ВРП	валовий регіональний продукт
4	ЄС	Європейський союз
5	НБУ	Національний Банк України
6	ООН	Організація Об'єднаних націй
7	США	Сполучені Штати Америки
8	BRP	Big Recovery Portal
9	DeFi	децентралізовані фінанси
10	IT	інформаційні технології
11	NFT	невзаємозамінні токени
12	USD	долари США

ВСТУП

На сучасному етапі регіональний розвиток виступає важливою складовою системи забезпечення стабільного економічного стану та ефективного антикризового управління в країні. Кожен регіон є унікальним економічним, соціокультурним та географічним простором, має свою сутнісну характеристику, що свідчить про наявність потенціалу та перспектив розвитку. В умовах глобальних соціальних та економічних змін, а також невизначеності, спричиненої кризовими явищами та повномасштабним вторгненням, підходи до управління регіонами з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку стають особливо актуальними.

Антикризове управління в регіоні – це система стратегічних і оперативних заходів, спрямованих на попередження, виявлення, подолання та мінімізацію впливу негативних явищ, військових дій, і кризових ситуацій на економіку, соціальну сферу, інфраструктуру певного регіону, яка включає розробку ефективних планів, спрямованих на забезпечення стійкості та ефективності регіонального розвитку, координацію дій різних суб'єктів влади, бізнесу та громадськості, а також впровадження заходів зі стимулювання відновлення та розвитку регіонального господарства.

Останнім часом спостерігається зростання інтересу вітчизняних та зарубіжних дослідників до теми регіональної політики через її високу актуальність та невичерпність, що пов'язане з кризою, повномасштабним вторгненням, змінами у соціально-економічних цілях, тенденціях галузевих трансформацій, міжнародних зв'язків та потреб турбулентних ринків. Зокрема, у працях таких науковців, як О. Азархіна, М. Демченко, Г. Кириченко, Т. Краснопольська, Н. Красностанова, О. Лучин, Р. Придко, С. Тарасенко, І. Франів Д. Аджемоглу, С. Джонсон, Д. Робинсон та інші, набули розвитку різні аспекти регіонального управління та формування

державної регіональної політики, що створює потужну базу для подальших досліджень та їх актуалізації.

Методологія аналізу розвитку територій ґрунтується на досягненнях вітчизняної регіональної економіки, особливо на внеску таких вчених як В. Родченко, В. Величко, О. Азархіна, Р. Придько, Н. Кондратенко, Т. Ларіна, Г. Возняк, Д. Дзвінчук, С. Горблюк, Г. Кіш, М. Кизим, Т. Кулішенко, К. Кравченко, О. Лимар, Р. Лукиша, В. Геєць, Е. Лібанова, Г. Мельниченко, В. Мікловда, Р. Придько та інші.

Питанням теоретико-методичних засад сталого розвитку присвячено велику кількість наукових праць, зокрема роботи Г. Андрощук, І. Жилиєва, Б. Чиженського, М. Шевченко, В. Бакуменко, О. Раєвнєвої, І. Филипишина та інших.

Не зважаючи на існуючі наукові наробки, варто зауважити, що потребує подальшого дослідження можливості розробки узагальненого єдиного методичного підходу щодо аналізу рівня розвитку територій, недостатньо висвітлені аспекти інституційного забезпечення сталого розвитку, потребує поглиблення аналізу впливу процесів диджиталізації на регіональний розвиток, що і обумовлює актуальність дослідження.

Мета і завдання дослідження – обґрунтування та вдосконалення теоретико-методичних та методологічних засад і практичних рекомендації щодо розробки та впровадження організаційно-економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України.

Поставлена мета дисертаційного дослідження зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати зміст феномену кризи та природи антикризового управління в економічній теорії ;
- розвинути характеристику розвитку регіону в умовах антикризового управління та обґрунтувати теоретичні аспекти побудови механізму антикризового управління на регіональному рівні

- проаналізувати стан територіального розвитку в Україні під впливом світових тенденцій та геополітичної ситуації
- обґрунтувати механізм інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів на основі аналізу рівня їх кризової сталості;
- удосконалити інструменти державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління розвитком регіонів України та обґрунтувати аспекти їх диджиталізації.

Об’єктом дослідження є процес управління антикризовим розвитком регіонів України.

Предметом дослідження є теоретичні положення, методичні підходи і практичні рекомендації щодо удосконалення розробки та впровадження організаційно-економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України.

Методи дослідження. Методичним підґрунтям дисертаційної роботи є діалектичний метод наукового пізнання, комплексний і системний підхід, фундаментальні засади сучасної економічної теорії, міжнародні нормативні акти, директиви ЄС, закони та державні нормативні акти, науково-теоретичний доробок вітчизняних і зарубіжних учених у сфері регіонального управління, регуляторні документи у сфері регулювання дисбалансу регіонального розвитку, господарських рішень, сучасні передові моделі адміністрування регіонального розвитку. З метою розв’язання сформульованих завдань дисертації використано декілька актуальних та сучасних методів наукових досліджень.

Інформаційну базу дослідження склали дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, дані емпіричних досліджень, нормативно-правові акти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні та розвитку теоретичних положень, розробленні методичних підходів та практичних рекомендацій щодо розробки та впровадження організаційно-

економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України. Основні результати полягають у тому, що:

вдосконалено:

моделювання ідентифікації та моніторингу ключових загроз і можливостей для регіонального розвитку, яке у порівнянні з існуючими передбачає врахування конкурентних переваг регіону та потенціалу міжрегіональної кооперації, спрямованих на забезпечення стійкості та сталого розвитку, а також інклюзивності економіки у контексті кризового розвитку регіону;

методичний підхід до антикризового управління регіоном, який на відміну від існуючих ґрунтується на спільному управлінні для забезпечення синергетичного ефекту взаємодії стейкхолдерів процесу відповідно до екзогенних і ендогенних викликів;

дістало подальшого розвитку:

система взаємозв'язків між характером криз і механізмами їх розповсюдження та системою розподілу повноважень в багаторівневій системі соціально-економічного розвитку, яка на відміну від існуючих акцентує увагу на процесі набуття суверенітету наднаціональними інститутами влади;

послідовність та взаємозв'язки етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів, що, на відміну від існуючих, дозволяє здійснювати вибір стратегічного напрямку розвитку регіону залежно від промислової специфіки регіону в пріоритетній сфері його smart-спеціалізації;

концепція ефективного підвищення стійкості прикордонних регіонів України, яка у порівнянні з існуючими ґрунтується на транскордонному співробітництву в умовах повномасштабного вторгнення, що спрямовані на залучення міжнародної підтримки та інтеграцію у європейський простір.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення дисертації доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо розробки та впровадження організаційно-

економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України.

Результати дисертації, висновки та рекомендації, що містяться у роботі, схвалені та використовуються у діяльності Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-52/657 від 09.12.2024), Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (довідка № 39/6, від 26.09.2024), Тернопільської обласної військової адміністрації (довідка № 02-51/10 від 02.01.2025). Зазначені довідки підтверджують практичну цінність отриманих наукових результатів та їх доцільність бути впровадженими в поточну діяльність зазначених інституцій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею та містить отримані автором нові результати в економічній науці, які сукупно вирішують важливе наукове завдання розроблення механізму антикризового управління розвитком регіонів України, що відповідає системі внутрішніх та зовнішніх викликів, і знайшли відображення в наукових публікаціях. Внесок автора в роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку основних опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Про основні теоретичні та методологічні положення й результати дисертації автор доповідав на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях та колоквиумах, а саме: The 12th International scientific and practical conference “Topical aspects of modern scientific research” (August 8-10, 2024) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan; III всеукраїнська «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку» (м. Миколаїв, 30 листопада 2023 р.), міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми суспільно-гуманітарних наук в умовах трансформаційних змін» (м. Прага, Чехія, 30 вересня 2024 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри» (м. Харків, 24-25 жовтня 2024 р.), VIII міжнародна «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні

виклики» (м. Полтава, 16 травня 2024 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 20 наукових публікацій, а саме: 8 статей у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Ці вісім наукових публікацій відповідають п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та зараховуються як вісім наукових публікацій. Окрім того, результати наукового дослідження здобувача пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях, за результатами яких опубліковано 10 тез доповідей і матеріалів конференцій та 1 розділ у монографії.

В опублікованих працях здобувача повністю відображені сутність та зміст отриманих результатів дослідження та їхня наукова новизна. Результати дослідження доповідались і отримали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях. З огляду на це апробація результатів дисертаційної роботи є достатньою.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 263 сторінки. Дисертація містить 25 таблиць; 47 рисунків, (4 займають 4 повні сторінки); список використаних джерел із 162 найменування – на 20 сторінках; 5 додатків – на 17 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 198 сторінки.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

1.1. Науково-теоретичний зміст феномену кризи та природа антикризового управління в економічній теорії

Дефініцією, що визначає основний предмет дійсного дослідження, виступає категорія «антикризове управління», детермінація якої системно пов'язує етимологічний та концептний підходи, що лежать в площині таких ключових понять, як «криза», «кризове управління». З метою аналізу наукового інтересу до зазначених вище понять нами проведено статистичне дослідження їх згадування в джерелах баз Scopus (табл. 1.1) та Web of Science (табл. 1.2).

Як видно з табл. 1.1, 1.2, предметними областями, в рамках яких відбуваються дослідження кризи та управління, спрямованого на її врегулювання, є загальнотеоретичні і прикладні економічні науки, соціальні науки, краєзнавство, публічне адміністрування. У цьому контексті слід відзначити найбільшу питому вагу саме економічних наук. Представлені дані наочно демонструють різницю в науковій традиції: поширена в національній практиці традиція домінуючого використання терміну «антикризове управління» дисонує з превалюванням в публікаціях Scopus та Web of Science категорії «кризове управління» (база Scopus – 167 документів в усіх предметних областях з категорією «антикризове управління» проти 13985 документів з категорією «кризове управління»; база Web of Science – 130 проти 17284).

Відправною точкою дослідження антикризового управління є специфічні аспекти, пов'язані з феноменом кризи. Його ми розглянемо в контексті ядра теоретичного аналізу антикризового управління, сфера

застосування якого концентрується на соціально-економічному розвитку загалом з визначенням діалектичних взаємних впливів різного рівня, починаючи від глобального, завершуючи сегментом окремих господарюючих суб'єктів.

Таблиця 1.1

Аналіз ключових слів бази Scopus на 27.07.2023 р.

Назва, анотація, ключові слова	Кількість документів у предметній області (Subject area)		
	Економіка, економетрика та фінанси (Economics, Econometrics and Finance)	Бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік (Business, Management and Accounting)	Соціальні науки (Social Sciences)
Криза (crisis)	60 619	24 425	19 086
Кризове управління (crisis management)	7 504	4 064	2 381
Антикризове управління (anti-crisis management)	88	44	35

Таблиця 1.2

Аналіз ключових слів бази Web of Science на 27.07.2023 р.

Назва, анотація, ключові слова	Кількість документів у предметній області (Research Area)				
	Економіка підприємства (Business Economics)	Соціологія (Sociology)	Краєзнавство (Area Studies)	Соціальні науки (Social Sciences Other Topics + Social Issues + Social Work)	Публічне адміністрування (Public Administration)
Криза (crisis)	64 294	8 653	8 221	20 539	8 971
Кризове управління (crisis management)	11 368	513	470	2771	2 162
Антикризове управління (anti-crisis management)	99	3	5	15	8

Термін «криза» є полісемантичним. Так, давньогрецьке слово «κρίσις» (від нього походить сучасний термін) в перекладі означає суд, суд над самим собою, вирішення, перелом, складний перехідний стан, результат. Найбільш яскравим тлумаченням, що охоплює дуальність сутнісного розуміння кризи, є його версія, характерна для китайської мови, де воно складається з двох

компонентів: небезпека, можливість. Криза формує так звані «лінії змін», які включають варіативну складову трансформацій, певний напрям без гарантування позитивного вирішення ситуації для рішень, ризиків, суб'єктів різної ролі. Слід зазначити, що, не зважаючи на довготривалість історичного процесу дослідження криз, відсутня однастайність у думках серед економістів щодо їх сутності. Приклади сучасних наукових поглядів на зміст категорії «економічна криза» представлено в табл. 1.3

Таблиця 1.3

Наукові погляди на сутність категорії «економічна криза»

<i>Автор</i>	<i>Трактування сутності поняття</i>	<i>Джерело</i>
Дацюк І.В.	Об'єктивний процес, що призводить до вдосконалення системи або до її руйнування у разі неспроможності адаптуватися до змін та забезпечити розвиток; базується на діалектичній єдності двох ключових тенденцій існування системи – стабільного функціонування та прогресивного розвитку, які поступово змінюють одна одну.	[44]
Ткаченко А.М., Єлець О.П.	Широкомасштабна, непередбачена, переломна подія, яка спричиняє як негативні наслідки для господарської діяльності (порушуючи баланс системи підприємства), так і позитивні ефекти, що підвищують ефективність його функціонування; водночас активуючи трансформаційні процеси, які сприяють подальшому розвитку та еволюції підприємства.	[120]
Бартон Л.	Широкомасштабна, несподівана подія, яка може спричинити потенційно негативні наслідки.	[56]
Владика Ю.П.	Сукупність кількісних та якісних змін, які зазвичай у підсумку можуть спричинити негативні результати для функціонування економічної системи.	[17]

Складено автором за [44; 120; 56; 17]

З точки зору етимологічного розуміння кризи варто визначати як:

- рух від одного рівня розвитку до іншого (прогресивний чи регресивний);
- суттєве загострення протиріч на різних рівнях соціально-економічних відносин;
- перехідний момент сутнісних перетворень.

Л. Диденко, В. Кондрашова-Диденко пропонують такі варіанти розгляду структури кризи [50]:

- деревоподібна (розвиток кризи витікає з одного джерела, а потім відбувається розгалуження, є можливість визначення «проблемної» ділянки, за умови коректного та детального складання цієї «карти»);

- пірамідальна, в рамках якої існує два варіанти знаходження джерела кризи. Це може бути основа піраміди в результаті дезінтеграції елементів або вісь в наслідок дезінтеграції елементів основи;

- сферична (сутність кризи може складати «віддалена від ядра периферія», «середня периферія», «центр периферії», «наближена до ядра периферія», само ядро). Чим ближчою є сутність кризи до ядра, тим складнішими будуть рішення щодо її зупинення.

Сучасне суспільство відзначається складністю та взаємозв'язком різних соціально-економічних процесів. Дослідження теоретичних засад багаторівневості соціально-економічної системи є необхідним компонентом розуміння місця кожного її елементу в генеруванні криз і виходу на траєкторію розвитку. Одним з ключових понять в контексті представленої проблеми виступає поняття «рівень». Останнє може бути описане так: окремий компонент системи, який функціонує на певному рівні абстракції та взаємодіє з іншими рівнями системи. В економічному контексті такі рівні можуть включати мікрорівень (підприємства, громадяни), мезорівень (регіони, галузі економіки), макрорівень (держава), мегарівень (міжнародні організації). Взаємодія між рівнями соціально-економічної системи може мати форму вертикальної або горизонтальної координації. Вертикальна координація передбачає взаємодію та обмін інформацією між субординованими елементами, що сприяє вирішенню загальних завдань системи. Горизонтальна координація відображає зв'язок між суб'єктами одного рівня, що дозволяє об'єднувати ресурси та зусилля для досягнення спільних цілей.

Структура системи соціально-економічного розвитку може бути представлена у вигляді піраміди, де кожен рівень має свою функціональну

роль та місце в загальному процесі. На нижньому рівні знаходяться мікроекономічні суб'єкти, такі як підприємства та громадяни, що є основою економіки. На середньому рівні розташовуються мезоекономічні суб'єкти (регіони та галузі економіки), які забезпечують координацію та взаємодію між мікрорівнем та макрорівнем. На верхньому рівні знаходяться макроекономічні суб'єкти (держава), а також міжнародні організації, які здійснюють стратегічне управління та формулюють політику для розвитку економіки загалом.

Із середини ХХ ст. під впливом міжнародних процесів, зокрема глобалізації (як процесу посилення взаємозалежності держав) істотної трансформації зазнають прикладні аспекти реалізації державного суверенітету. Троян І. акцентує увагу на значній суперечності між формальними Вестфальськими міжнародними принципами (до яких належить суверенітет) і новими «правилами гри» у міжнародній системі [118].

Згідно з традиційним підходом, державний суверенітет трактується як історично сформована політико-правова характеристика національної держави, що засвідчує її верховенство та незалежність у внутрішньополітичних питаннях і міжнародних відносинах [53]. Відповідно до принципів Вестфальської системи держава мала абсолютну перевагу над будь-якими іншими формами влади на власній території. Розвиток системи відносин метарівня вивів сучасні міжнародні відносини за межі зазначеного принципу. Виконання державою функцій в забезпеченні безпеки, добробуту та стабільності значною мірою залежить від глобальних економічних процесів та діяльності міжнародних інститутів. У результаті ці наддержавні утворення набувають власного суверенітету, формуючи нові види політичної ідентичності та лояльності, що віддаляють об'єкти влади від національної держави.

Можна стверджувати, що в актуальному часі відбуваються трансформації в перерозподілі повноважень між рівнями соціально-економічної системи, одним з напрямів яких є передача частини функцій

регулювання економіки з макроекономічного на наднаціональний рівень. Держави здійснюють свідомий вибір щодо втрати частини суверенітету, це зумовлено сучасним характером генезису криз і механізму їх експорту в рамках метоекономіки, а також детермінує інструменти антикризового управління, іманентні кожному рівню.

Сучасні теорії економічних криз та підходи до пояснення їх причин здебільшого пов'язують виникнення кризових явищ із впливом зовнішнього (екзогенного) фактору, який активує внутрішній механізм, закладений у самій природі економіки, що зрештою спричиняють кризи [8].

Економічні кризи є результатом взаємодії ендегенних та екзогенних факторів. Ендегенні фактори виникають всередині економічної системи і пов'язані зі структурою та динамікою внутрішніх процесів та дій економічних суб'єктів. Екзогенні фактори, натомість, походять ззовні і можуть бути викликані глобальними подіями та змінами в зовнішньому середовищі. Дослідження цих факторів має велике значення для розуміння природи та передбачення економічних криз. Через аналіз взаємозв'язку ендегенних та екзогенних факторів доцільно розробляти політику, спрямовану на зменшення ризику кризи та забезпечення стійкого економічного розвитку.

Існує підхід до класифікації факторів кризи з точки зору їх залежності від волі і свідомості людини, в рамках якої виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини кризових явищ (табл. 1.4). Об'єктивні фактори є екзогенними і генеруються в рамках економічних, політичних, соціальних та технологічних процесів. Суб'єктивні фактори своєю чергою пов'язані з психологічними та поведінковими аспектами економічних агентів.

Вага суб'єктивних факторів кризи макrorівня та мезорівня залежить від інституційного середовища, яка функціонує на національному рівні. Слід зазначити, що унітарність державного устрою в Україні зумовлює копіювання характеру інститутів макrorівня на регіональному рівні. Праця «Why Nations Fail» Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона становить особливу цінність у дослідженні глибинних основ суб'єктивізації управлінських рішень, в якій

автори запропонували класифікацію інститутів на інклюзивні та екстрактивні [2]. Інклюзивні інститути сприяють розвитку конкурентної економіки, функціонуванню вільного ринку та зміцненню політичної демократії. Натомість екстрактивні інститути характеризуються рентною економікою, концентрацією ресурсів у руках вузької еліти та відстороненням більшої частини суспільства від розподілу доходів і прийняття рішень.

Таблиця 1.4

Класифікація факторів кризи

<i>Фактори</i>	<i>Тип</i>	<i>Приклади</i>
Об'єктивні	Економічні	Глобальні виклики, зростання дефіциту бюджету, неплатоспроможність країни, низька конкурентоспроможність, нерозвиненість інфраструктури, зниження купівельної спроможності споживачів, скорочення інвестиційної активності тощо
	Політичні	Нестабільність уряду, геополітичні конфлікти (воєнні дії, санкції)
	Соціальні	Демографічні зміни (старіння населення, збільшення соціальних витрат), соціальні конфлікти
	Технологічні	Застарілість технологій, екологічні катастрофи, забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів
Суб'єктивні	Психологічні	Недовіра, паніка, ірраціональна поведінка (недооцінка ризиків, необґрунтоване кредитування, спекуляції на ринках)
	Поведінкові	Нераціональне прийняття рішень (нераціональний розподіл ресурсів, зловживання фінансовими інструментами), маніпуляції ринком (на мікрорівні – недобросовісна конкуренція, на макрорівні – наявність умов для рентної поведінки політичної еліти)

Економічні і політичні інститути мають потужний синергетичний зв'язок:

– екстрактивні політичні інститути зосереджують владу в руках вузького кола осіб (квазі-еліти), на яких не накладаються суттєві обмеження на здійснення влади. Еліта як вищий прошарок будь-якої системи виконує функцію управління всією системою або окремими її підсистемами. Вона

визначає норми та цінності, що сприяють відтворенню системи та її розвитку у заданому напрямі, а також відіграє ключову роль у формуванні, зокрема економічних інститутів;

– інклюзивні політичні інститути ґрунтуються на розподілі влади і обмежують її довільне здійснення, що структурує економічні інститути конкурентної економіки, вільного ринку, справедливого розподілу ресурсів. Унеможлиблюється процес встановлення екстрактивних економічних інститутів задля збагачення еліти.

Еліта, що поєднала в своїй особі політичну та економічну владу (олігархія), не використовує її задля розвитку економіки. Причини поведінки, притаманної олігархії досліджують у своїй роботі Т. Ларіна, В. Даниленко [77]. Вони розглядають трикомпонентний ланцюг відносин: «зміщення витрат» – «зміщення мотивації» – «зміщення влади»:

– «зміщення витрат» – витрати, пов’язані з рентною діяльністю, є нижчими порівняно з продуктивною діяльністю;

– «зміщення мотивації» – пригнічення стимулів до ефективної продуктивної діяльності та надмірна мотивація до рентної діяльності, яка є менш корисною для суспільства. У результаті найбільш привабливим напрямом інвестування капіталу стає не розвиток інновацій у бізнесі, а посилення політичного впливу;

– «зміщення влади» – дисбаланс у структурі влади, спричинений домінуванням рентної мотивації як основного стимулу економічної діяльності та корупції як інструменту її реалізації. Це веде до створення штучних бар’єрів як на ринках, так і в політичній системі, що підриває стимули до економічної активності та політичної участі для всіх, хто не входить до правлячої еліти.

У результаті, механізм впливу суб’єктивного аспекту прийняття рішень представниками владної еліти, заснований на рентній мотивації, формує об’єктивні умови функціонування акторів усіх рівнів економічних відносин. За цих обставин, як ми вже зазначали, система з домінуванням екстрактивних інститутів; на відміну від інклюзивних систем не містить внутрішніх стимулів

до розвитку на макроекономічному рівні. В рамках теорії сферичних криз можна стверджувати, що екстрактивні інститути є потенційним джерелом кризи ядра системи, що розповсюджується на «наближену до ядра периферію», «центр периферії», «середню периферію», «віддалену від ядра периферію».

Слід зазначити, що економічні системи є відкритими і цілком логічним є виникнення протиріччя між мейнстрімним вектором розвитку світового господарства з превалюванням аспектів інноваційності, концептів економіки знань, розвитку конкуренції та системами, заснованими на екстрактивних інститутах. Така ситуація генерує виклики, що з високою долею вірогідності здатні привести систему до кризи. Виклик – це певна проблема, перешкода або протидія, що виникає у конкретний момент часу та в межах певного простору, ускладнюючи безпечний розвиток соціального об'єкта чи соціально-економічної системи. Він може мати небезпечний характер, проявляючись як гіпотетична загроза (коли дестабілізуючі чинники можуть вплинути на систему в майбутньому) або як реальна загроза (коли такі чинники вже чинять вплив і вимагають негайного вирішення). Виклик є початковою стадією будь-якого конфлікту чи протистояння, адже передбачає намагання одного об'єкта обмежити реалізацію інтересів іншого.

Слушним є питання щодо того, коли виклики та ризики для системи набувають ознак кризи. Це визначається рівнем її адаптивного потенціалу, тобто здатністю протидіяти зовнішнім чинникам, що спричиняють зміни. Поняття «адаптивний потенціал» тісно пов'язане з категорією «гомеостаз» і відображає здатність відкритих систем підтримувати стабільність внутрішнього стану шляхом запрограмованих реакцій, спрямованих на збереження динамічної рівноваги. Зона сталості завершується в точках біфуркації, де починаються трансформаційні процеси, що визначають межі адаптивного потенціалу системи. Існує складний взаємозв'язок між рівнем адаптивного потенціалу та схильністю системи до змін: чим вищий рівень

гомеостазу, тим менш імовірним є вибір радикальних стратегій реагування на виклики [2].

Для ефективного реагування на кризові стани та розробки стратегій пом'якшення їх наслідків, ефективного розподілу ресурсів вирішальне значення має класифікація криз. Можливими варіантами декомпанування криз є такі класифікаційні ознаки: походження (тригер), масштаб, характер спричинених проблем, механізм визрівання інциденту-тригеру (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Класифікація видів криз

Класифікаційна ознака	Види криз	Опис	Приклади
За походженням	Природні кризи	Кризи, спричинені природними явищами	Землетрус, повінь, ураган
	Техногенні кризи	Кризи, спричинені технічними та промисловими неполадками	Техногенна аварія, хімічна катастрофа
	Економічні кризи	Кризи, пов'язані з економічною нестабільністю	Фінансова криза, рецесія
	Соціально-політичні кризи	Кризи, викликані соціальними конфліктами і напруженістю	Політична криза, соціальні протести
За масштабом	Локальні кризи	Кризи, обмежені певною територією	Місцева пожежа, аварія на заводі
	Регіональні кризи	Кризи, що охоплюють певну область або країну	Конфлікт між двома країнами, природна катастрофа
	Національні кризи	Кризи, які впливають на всю країну	Фінансова криза, політична криза
	Глобальні кризи	Кризи, що мають вплив на міжнародну спільноту	Пандемія, глобальна екологічна криза, глобальна фінансова криза
За характером проблем	Фінансові кризи	Кризи, пов'язані з фінансовими збоями і колапсами	Банкрутство банку, фінансовий злом
	Гуманітарні кризи	Кризи, які стосуються голоду, біженців та війни	Голод в регіоні, гуманітарна криза від війни

Класифікаційна ознака	Види криз	Опис	Приклади
	Кризи охорони здоров'я	Кризи, пов'язані зі здоров'ям та медичними проблемами	Пандемія COVID-19, епідемія вірусу
	Технологічні кризи	Кризи, пов'язані з технологічними збоями та кібератаками	Кібератака, системний збій в електропостачанні
За механізмом визрівання інциденту-тригеру	Гострі кризи	Несподівані події, що потребують негайної реакції	Терористичний акт, стихійне лихо
	Хронічні кризи	Проблеми, які накопичуються з часом і поступово розвиваються	Зростання екологічних проблем, погіршення економічної ситуації

Джерело: удосконалено автором

Природні кризи охоплюють такі події, як землетруси, урагани, пандемії тощо, які виникають внаслідок природних явищ. Технологічні кризи є наслідком збоїв або аварій у складних системах, зокрема, це ядерні аварії, кібератаки чи промислові катастрофи. Економічні кризи – це кризові ситуації, пов'язані зі зменшенням економічної активності, фінансовими збоями, зростанням безробіття та інфляцією. Соціально-політичні кризи передбачають конфлікти, політичну нестабільність, соціальні заворушення.

Масштаби кризи та механізм визрівання інциденту-тригеру визначають її географічні та часові масштаби. Кризи можуть бути гострими або хронічними, починаючи від раптових, короткочасних подій і закінчуючи тривалими, постійними проблемами. Гострі кризи, такі як теракти чи авіакатастрофи, виникають раптово і вимагають негайних дій. Хронічні кризи, такі як зміна клімату чи економічні спади, розвиваються поступово й вимагають постійних зусиль для вирішення. Крім того, масштаби кризи можуть варіюватися від локальних інцидентів до регіональних або глобальних впливів. Визнання тривалості та масштабу кризи допомагає ефективно планувати та координувати відповіді на виклики.

Кризи відрізняються за характером проблем, які вони генерують. Сферами локалізації кризових наслідків можуть бути фінансова, гуманітарна, охорони здоров'я, технології.

Інтенсивність і гострота кризи описують масштаб і вплив, який вона має на різні аспекти людського життя. Кризи можна класифікувати за рівнем збурення, починаючи від легких збурень і закінчуючи катастрофічними подіями. Наприклад, помірна економічна рецесія може призвести до втрати робочих місць і зменшення споживчих витрат, тоді як серйозна фінансова криза може призвести до повсюдного економічного краху. Так само локальне стихійне лихо може завдати шкоди інфраструктурі, тоді як масштабна катастрофа може призвести до загибелі людей і переміщення громад. Оцінка інтенсивності та тяжкості кризи визначає розподіл ресурсів і визначення пріоритетів заходів.

Сама криза містить в собі рішення. Антикризове управління представляє собою сукупність способів, методів, прийомів, шляхів (інструментів), тобто механізм недопущення або пом'якшення наслідків кризових явищ в економіці зокрема та/чи суспільстві країни загалом. Як зазначалось вище, для публікацій, що містяться в базах Scopus та Web of Science, більш характерним є використання терміна «кризове управління», яке і стало основою специфікації ключових слів предметної галузі управління кризовими процесами із застосуванням програми VOSviewer (рис. 1.1, 1.2), серед яких, зокрема:

- стійкий розвиток, економічне зростання, регіональний розвиток, світовий розвиток, фінансова криза, Covid-19, економічний вплив, глобалізація, інвестиції, інновації – база Scopus;

- нарощування потенціалу, регіон, стійкість, зростання, вплив, Covid-19, інновації, туризм, співпраця, обмеження – база Web of Science.

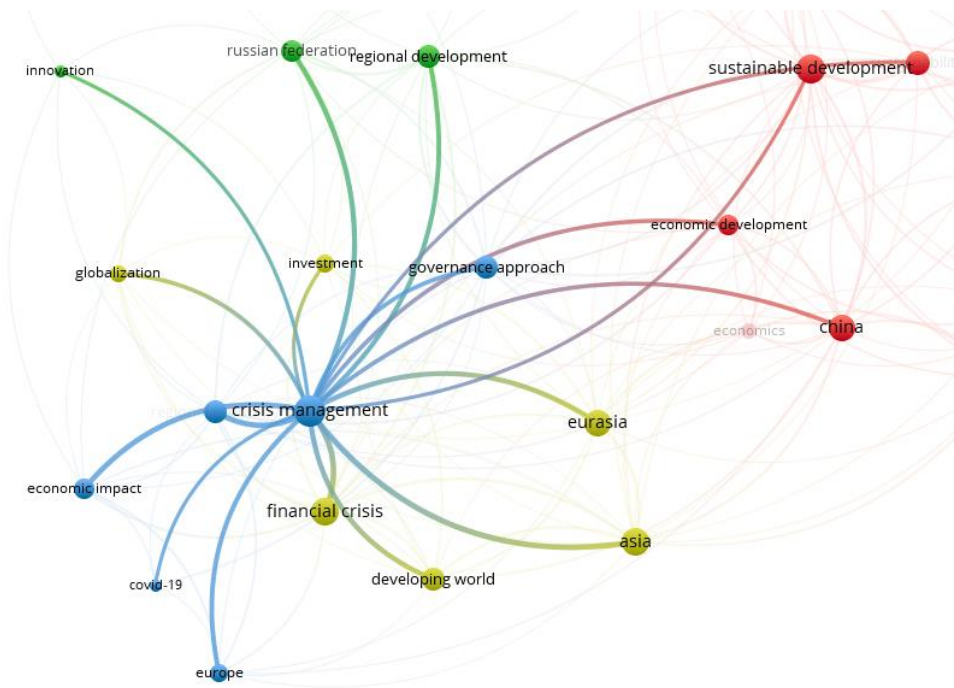

Рис. 1.1. Структура ключових слів «кризове управління» (база Scopus)
(побудовано у програмі VOSviewer)

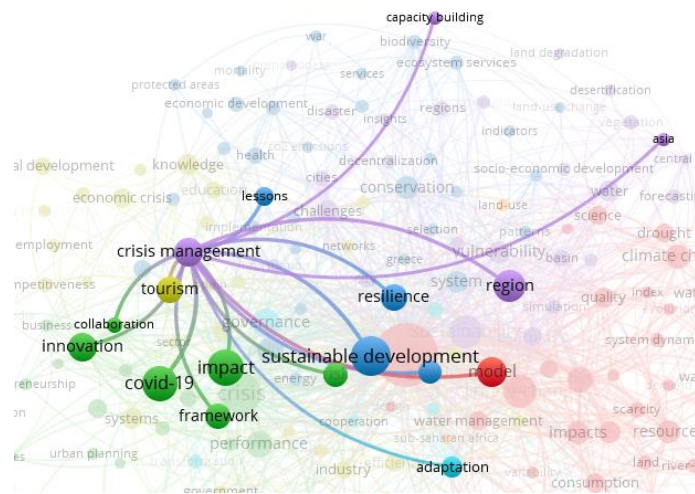

Рис. 1.2. Структура ключових слів «кризове управління» (база Web of Science) (побудовано у програмі VOSviewer)

Стійкість є однією з ключових концепцій антикризового управління, яка відноситься до здатності системи чи регіону поглинати потрясіння, адаптуватися та відновлюватись після криз. Головною метою антикризового управління є мінімізація негативного впливу кризових чинників та створення сприятливих умов для стабільного розвитку системи. Досягнення цієї мети

здійснюється через реалізацію комплексу завдань, спрямованих на адаптацію, підтримку рівноваги та зміцнення стійкості системи [101]:

1. Прогнозування передкризових станів (форсайт) – заздалегідь ідентифікація факторів, які можуть спричинити кризу до того, як вони набудуть системного характеру та незворотно вплинуть на регіональний розвиток.

2. Науково-економічне обґрунтування антикризової стратегії – виявлення оптимальних управлінських рішень і заходів, що можуть запобігти подальшому поширенню кризи. Основою такої програми повинні стати альтернативні сценарії запобігання кризовим ситуаціям.

3. Ідентифікація ефективних управлінських інструментів – визначення механізмів і засобів, здатних забезпечити максимальну позитивну динаміку регіонального розвитку під час подолання кризових явищ.

4. Аналіз та вибір управлінських технологій – оцінка поточної ситуації, розробка шляхів її вирішення, формування антикризових стратегій регіонального розвитку та оцінка ефективності впроваджених заходів.

5. Формування кадрового потенціалу – підбір фахівців, здатних реалізовувати стратегічні завдання антикризового управління та сприяти сталому розвитку регіону.

Розуміючи його концепцію та сутність і акцентуючи увагу на ключових компонентах, особи, які приймають рішення, та фахівці-практики можуть розробляти надійні стратегії та рамки, що забезпечують ефективну готовність до кризи, реагування та відновлення. Це своєю чергою сприяє стійкості, стабільності та сталому розвитку регіонів перед потенційними кризами.

Антикризове управління включає певні компоненти.

1. Оцінка вразливостей та ризиків – виявлення та оцінка потенційних вразливостей та ризиків, з якими може зіткнутися система загалом чи окремий її компонент. Оцінка ризику виступає інструментом передбачення ймовірності та потенційних наслідків криз, що дозволяє розробляти стратегію ефективного

розподілу ресурсів та програми запобігання виникненню криз чи пом'якшення їх наслідків.

2. Профілактика. Основна увага приділяється реалізації запобіжних заходів та політик для мінімізації ймовірності чи серйозності криз. Це може включати впровадження правил техніки безпеки, інвестиції у стійкість інфраструктури, просування практики сталого розвитку та формування культури готовності та поінформованості про ризики серед заінтересованих сторін.

3. Готовність. Передбачає готовність ефективно реагувати на кризи, коли вони виникають. Вона включає розробку комплексних планів дій у надзвичайних ситуаціях, створення мереж зв'язку, навчання персоналу, а також проведення навчань і симуляцій. Готовність спрямована на підвищення спроможності регіону мобілізувати ресурси, координувати зусилля щодо реагування та мінімізувати потенційний негативний вплив криз на постраждале населення та інфраструктуру.

4. Реагування. Антикризове управління активується, коли виникає криза. Воно включає негайні дії з подолання кризи, пом'якшення її наслідків, захисту життів і критично важливих активів. Заходи з реагування можуть включати пошуково-рятувальні операції, процедури евакуації, надання невідкладної медичної допомоги та реалізацію заходів щодо забезпечення громадської безпеки.

5. Відновлення. Основна увага приділяється відновленню нормального життя та сприянню довгостроковому відновленню та розвитку регіону. Це включає оцінку збитків, завданих кризою, відновлення інфраструктури, надання соціальної та економічної підтримки постраждалим співтовариствам та реалізацію заходів щодо запобігання кризам у майбутньому.

6. Моніторинг та оцінка ефективності антикризового управління – контроль за реалізацією заходів антикризового управління, оцінка результативності виконання плану дій, аналіз якості прийнятих управлінських

рішень, облік результатів впроваджених антикризових заходів, а також контроль за досягненням стратегічних і тактичних цілей.

Ефективне антикризове управління вимагає всеосяжного та скоординованого підходу, що охоплює всі ключові компоненти, співпрацю між різними зацікавленими сторонами, включаючи державні установи, місцеві органи влади, громадські організації та приватний сектор, а також міжнародні інституції з метою мінімізації соціальних, економічних та екологічних наслідків криз та сприяння сталому розвитку економічної системи на різних рівнях.

Урядові органи в рамках визначених компетенцій надають ресурси, правову базу, а також реалізують інструментарій макроекономічного регулювання, необхідні для реагування на кризу. Місцеві органи влади є більш компетентними в ідентифікації потреб регіонального рівня. На принципі субсидіарності базується розподіл повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади, який передбачає, що публічна влада повинна діяти на рівні, найближчому до населення. Ієрархія ухвалення владних рішень та їх реалізація мають визначатися рівнем суспільної значущості проблем, що потребують державного втручання [76]. У подоланні кризи ідея субсидіарності включає можливість перерозподілу ресурсів та відповідальності між різними рівнями влади. Це означає, що у разі нестачі ресурсів у одного суб'єкта влади, інший може частково або повністю перебрати на себе його функції, забезпечуючи ефективне реагування на кризу [66]. У цьому випадку ми розвинули ідею автора, який розглядав субсидіарність як явище, а не передумову розмежування повноважень антикризового регулювання.

Громадські організації виконують функції визначення найбільш уразливих груп та розробки пропозицій щодо забезпечення їхньої допомоги, а також мають можливості акумуляції ресурсів з недержавного сектору для допомоги постраждалим від криз. Останні часто непропорційно впливають на певні верстви суспільства, особливо на вразливі верстви населення. До них

належать особи чи групи, які є маргіналізованими, економічно неблагополучними або стикаються з системною дискримінацією. Уразливі верстви населення можуть включати дітей, людей похилого віку, людей з обмеженими можливостями, етнічні чи расові меншини, біженців та економічно неблагополучні верстви населення. Визнання різного впливу криз на вразливі верстви населення має вирішальне значення для забезпечення справедливих заходів реагування та вирішення основних системних проблем.

Приватний сектор також відіграє важливу роль у антикризовому управлінні. Підприємства посилюють потенціал подолання кризи, надаючи ресурси, фінансову допомогу та експертизу, забезпечуючи економіку необхідними товарами та послугами, важливими під час кризи, а також приймаючи участь у відновленні економіки після неї.

Історичний аналіз дозволяє стверджувати, що важливу роль у врегулюванні криз відіграють уряди і міжнародні організації. У сучасному глобалізованому світі як державні, так і національні недержавні суб'єкти звертаються до міжнародних організацій із запитом щодо сприяння вирішенню проблем, що мають ознаки кризи. Використаємо посилення на думку представників НАТО щодо зміни характеру криз і ролі міжнародних організацій в їх врегулюванні: «Посилення транснаціоналізації, глобалізації і медіатизації, а також вражаючі прориви в інформаційних і комунікаційних технологіях призвели до появи нових форм загроз (наприклад, гібридних і кібер), які підривають більш «традиційні» поняття врегулювання криз. Це однаковою мірою ускладнює і для урядів, і для міжнародних дійових осіб виявлення попереджувальних ознак виникнення надзвичайної ситуації, або прогнозування її впливу, крім негайних, короткострокових наслідків» [26].

Водночас слід зазначити, що кризи мають певні наслідки для міжнародних організацій, що причетні до їх подолання в рамках визначених компетенцій. Єва-Карін Олсон, Бертян Вербек у своєму дослідженні ставлять слушне питання наслідків криз для ролей міжнародних організацій, а також їх централізації та автономії в сфері антикризового менеджменту, зумовленої

відмінностями між внутрішньою та міжнародною сферами. Як зазначають автори, «всі міжнародні організації, незалежно від їх відносної політичної автономії, тримаються на короткому повідку їх власниками (державами-членами), через що держави-члени, ймовірно, централізують прийняття рішень у міжнародній організації, коли події на місцях загрожують основним домовленостям між державами-членами і міжнародними організаціями. Держави-члени можуть використовувати свої повноваження різними способами: вони можуть почати більш ретельно стежити за діями міжнародної організації; безпосередньо вплинути на прийняття рішень; спробувати змінити або навіть скасувати повноваження, які надали міжнародній організації» [147]. Централізована система управління кризою має вузькі місця в інформації та прийнятті рішень через когнітивні та часові обмеження. Як правило, децентралізація відбувається на операційному рівні [159]. Особлива увага акцентується на тому, що кризи є джерелом змін організаційних процесів і структури влади. Резюмуємо питання твердженням про те, що не існує ідеальної моделі виходу з транскордонних криз, в кожному конкретному випадку система антикризового управління має системно поєднувати елементи централізації та децентралізації інституційних одиниць, що приймають рішення.

Своєчасне та ефективне антикризове управління, побудоване на принципах прозорості та відкритого обміну інформацією, здатне знизити негативні наслідки кризи на рівні соціальних структур, економічного благополуччя та екологічної рівноваги. Воно забезпечить більш стійкий розвиток систем у майбутньому, покращуючи їх здатність протистояти змінам та викликам або асимілювати їх за рахунок розвитку адаптаційного потенціалу.

Теоретичною основою антикризового управління є підхід до управління ризиками, який включає виявлення потенційних ризиків, аналіз їх ймовірності та наслідків, а також реалізацію заходів з їх мінімізації або усунення. Управління ризиками забезпечує систематичну основу для прогнозування та

подолання криз, дозволяючи застосовувати більш активний та превентивний підхід до регіонального розвитку [97].

Основні цілі антикризового управління:

- мінімізація економічних втрат. Кризи можуть мати серйозні економічні наслідки, включаючи збої у роботі підприємств, втрату робочих місць та зниження продуктивності. Ефективне антикризове управління спрямоване на реалізацію заходів, що «пом'якшують» фінансові наслідки криз, таких як надання фінансової допомоги постраждалим підприємствам, сприяння поновленню економічної діяльності та підтримка зусиль щодо відновлення та реконструкції;

- забезпечення громадської безпеки. Під час криз безпека та благополуччя населення мають першочергове значення. Антикризове управління спрямоване на запобігання або мінімізацію шкоди окремим особам та спільнотам шляхом реалізації таких заходів, як плани евакуації, служби невідкладної медичної допомоги та забезпечення доступу до основних ресурсів та послуг. Ця мета також включає надання точної та своєчасної інформації громадськості для підвищення обізнаності та полегшення застосування відповідних заходів;

- збереження критично важливої інфраструктури. Інфраструктура відіграє життєво важливу роль у функціонуванні та розвитку регіонів, включаючи транспортні мережі, електричні мережі, телекомунікаційні системи та об'єкти охорони здоров'я. Антикризове управління зосереджено на захисті та відновленні критично важливої інфраструктури, щоб забезпечити безперервність основних послуг та підтримати процес відновлення;

- відновлення нормального життя у постраждалих регіонах. Кризи можуть порушити повсякденне життя і мати значний соціальний та психологічний вплив на спільноти. Антикризове управління спрямоване на те, щоб полегшити повернення до нормального життя шляхом підтримки постраждалих осіб, задоволення соціальних та психологічних потреб та

реалізації заходів, що сприяють стійкості спільноти та соціальної згуртованості;

– підвищення готовності до майбутніх криз. Цей аспект в завданнях антикризового управління включає вивчення минулого досвіду і постійне вдосконалення стратегій, політики та механізмів для підвищення здатності системи передбачати майбутні кризи, реагувати на них і відновлюватися після них на основі проведення посткризових оцінок, оновлення планів реагування на надзвичайні ситуації, вдосконалення систем раннього попередження та формування культури стійкості та поінформованості про ризики.

Комунікаційні стратегії мають основне значення в антикризовому управлінні. Ефективні комунікаційні стратегії включають поширення чітких та послідовних повідомлень серед громадськості, зацікавлених сторін та засобів масової інформації. Ці стратегії також включають використання різних каналів зв'язку, таких як соціальні мережі, оповіщення про надзвичайні ситуації, прес-релізи та публічні брифінги.

Механізми координації відіграють ключову роль в антикризовому управлінні, їх ефективне функціонування в системі взаємодії стейкхолдерів процесу сприяє безперешкодному обміну інформацією, ухваленню рішень та координації ресурсів, допомагає уникнути дублювання зусиль та забезпечує одноманітне та скоординоване реагування на кризи.

В якості прикладів розглянемо форми антикризового управління для випадків настання фінансової кризи, стихійного лиха, надзвичайних ситуацій в галузі охорони здоров'я та соціально-політичних криз.

Фінансові кризи створюють серйозні проблеми для розвитку. Ці кризи можуть містити економічний спад, девальвацію валюти або збої банківської системи. Антикризове управління у фінансовому секторі часто включає реалізацію заходів щодо стабілізації фінансових інститутів, відновлення довіри ринку та забезпечення «припливу» кредиту для підтримки бізнесу та економічного зростання. Для вирішення конкретних проблем, що виникають

у результаті фінансових криз, можуть використовуватися такі стратегії, як регулятивні реформи, вплив ліквідності та пакети фінансових стимулів.

Стихійні лиха, такі як землетруси, урагани, повені та лісові пожежі, потребують стратегій антикризового управління, щоб звести до мінімуму людські жертви, захистити інфраструктуру та полегшити відновлення. Антикризове управління в контексті стихійних лих включає заходи щодо забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій, включаючи системи раннього попередження, плани евакуації та координацію операцій із порятунку та надання допомоги. Зусилля щодо відновлення після стихійних лих можуть включати відновлення інфраструктури, надання допомоги постраждалим спільнотам та реалізацію заходів щодо підвищення стійкості до майбутніх стихійних лих.

Надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я, такі як пандемії або спалахи хвороб, створюють унікальні проблеми для управління кризовими ситуаціями. Ці кризи можуть спричинити навантаження систем охорони здоров'я, порушити функціонування суспільства та мати серйозні економічні наслідки. Кризове управління при надзвичайних ситуаціях у галузі охорони здоров'я включає такі стратегії: швидке реагування та стримування, епіднадгляд за громадською охороною здоров'я, мобілізація ресурсів для медичних закладів та комунікаційні кампанії для поширення точної інформації та просування профілактичних заходів. Співпраця з міжнародними організаціями охорони здоров'я та розгортання вакцин, методів лікування та захисного обладнання також можуть мати вирішальне значення для подолання криз у галузі охорони здоров'я.

Соціально-політичні кризи, у тому числі соціальні хвилювання, політична нестабільність або громадянські конфлікти, вимагають стратегій антикризового управління, спрямованих на усунення соціальної напруги, що лежить в основі соціальної, і відновлення стабільності. Кризове управління в соціально-політичному контексті включає процеси діалогу і переговорів, механізми вирішення конфліктів і зусилля з примирення. Стратегії можуть

включати політичні реформи, програми соціального та економічного розвитку та ініціативи щодо просування інклюзивності та вирішення проблем. Забезпечення захисту прав людини, сприяння операціям з підтримання миру та зміцнення демократичних інституцій також є життєво важливими аспектами антикризового управління в умовах соціально-політичних криз.

1.2. Сутнісна характеристика розвитку регіону в умовах антикризового управління

На сучасному етапі регіональний розвиток є важливою складовою системи забезпечення стабільного економічного стану та ефективного антикризового управління в країні. Кожен регіон є унікальним економічним, соціокультурним та географічним простором, має свою сутнісну характеристику, що свідчить про наявність потенціалу та перспектив розвитку. В умовах глобальних соціальних та економічних змін, а також невизначеності, спричиненої кризовими явищами, підходи до управління регіонами з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку стають особливо актуальними.

Антикризове управління в регіоні – це система стратегічних і оперативних заходів, спрямованих на попередження, виявлення, подолання та мінімізацію впливу негативних явищ і кризових ситуацій на економіку, соціальну сферу, інфраструктуру певного регіону, яка включає розробку ефективних планів, спрямованих на забезпечення стійкості та ефективності регіонального розвитку, координацію дій різних суб'єктів влади, бізнесу та громадськості, а також впровадження заходів зі стимулювання відновлення та розвитку регіонального господарства.

Сьогодні основною проблемою регіонального управління є забезпечення відповідності стимулів і механізмів взаємодії між об'єктом і

суб'єктом управління умовам та методам реалізації поставлених завдань, а також досягнення їхньої ефективності. Основна задача антикризового регіонального управління полягає в трансформації наявного або потенційного «виклику часу» на користь життєдіяльності соціально-економічної системи регіону, забезпечуючи її адаптацію до змін. По суті, цей підхід базується на принципі, згідно з яким зовнішні проблеми є відображенням внутрішніх дисбалансів системи. Відповідно, внутрішнє середовище регіону коригується відповідно до змін у зовнішньому середовищі [23].

О. Клименко розглядає регіональне антикризове управління як процес, обмежений у часі, в рамках якого здійснюється визначення цілей, спрямованих на якісне перетворення суб'єкта управління. У цьому контексті складаються плани для досягнення поставлених цілей та відповідні прогнози, розробляється організаційна структура антикризового управління, створюються механізми мотивації, що сприяють подоланню кризи. Крім того, передбачено розробку системи норм і стандартів для моніторингу кризових явищ у соціально-економічній системі, оцінювання ефективності реалізації поставлених завдань. Важливими етапами також є формування механізмів контролю та координації управлінських процесів, а також розробка та впровадження комплексу антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації в регіоні [70].

Отже, основою антикризового управління в регіоні з метою захисту стабільного розвитку та попередження кризових явищ є глобальний аналіз його сутнісних особливостей, інфраструктури, трудових ресурсів та інших факторів, що впливають на його соціально-економічний стан.

На регіональному рівні антикризове публічне управління спрямоване на реалізацію цілеспрямованої політики, що забезпечує сталий розвиток регіону, мінімізує негативні наслідки криз та використовує можливості, які виникають у межах короткострокових економічних циклів (зокрема, «циклів Кітчина»), для підвищення конкурентоспроможності окремих галузей економіки.

У регіонах завдання антикризового публічного управління мають свою специфіку та деталізуються залежно від місцевих умов. Для регіонів і великих міст традиційно важливими є такі аспекти:

- збалансований розвиток економіки регіону;
- зберігання місцевих підприємств та робочих місць;
- забезпечення стабільного доходу місцевих бюджетів;
- структурна модернізація старих індустріальних зон;
- розвиток професійної освіти відповідно до потреб регіону, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів;
- підтримка депресивних територій та економічно слабких громад;
- покращення екологічної ситуації та благоустрій територій [3].

Глобалізація та посилення конкуренції на ринках змусили країни усвідомити важливість розвитку регіонів як основних економічних одиниць, оскільки регіональне господарство визначається не лише географічними межами, а й соціально-економічними та культурними особливостями. У цьому контексті розвиток регіону стає одним із ключових факторів забезпечення стабільного прогресу національної економіки.

У контексті реагування на кризові явища, притаманні економічним системам регіонального рівня, постає актуальним питання дослідження розвитку регіону як складової системи антикризового управління та забезпечення стабільності й рівноваги соціально-економічних систем. Проблемні питання управління регіональним розвитком, з точки зору ефективного використання антикризових інструментів, потребують аналізу економічної категорії «регіон» і на цій основі – формування сучасного механізму розвитку регіону відповідно до напрямів державної регіональної політики.

У глобальному масштабі країни можуть об'єднуватися в регіони, розміри, межі та назви яких залежать від основного критерію районування. Наприклад, за географічною ознакою виділяють регіони Європи, Азії, Америки тощо.

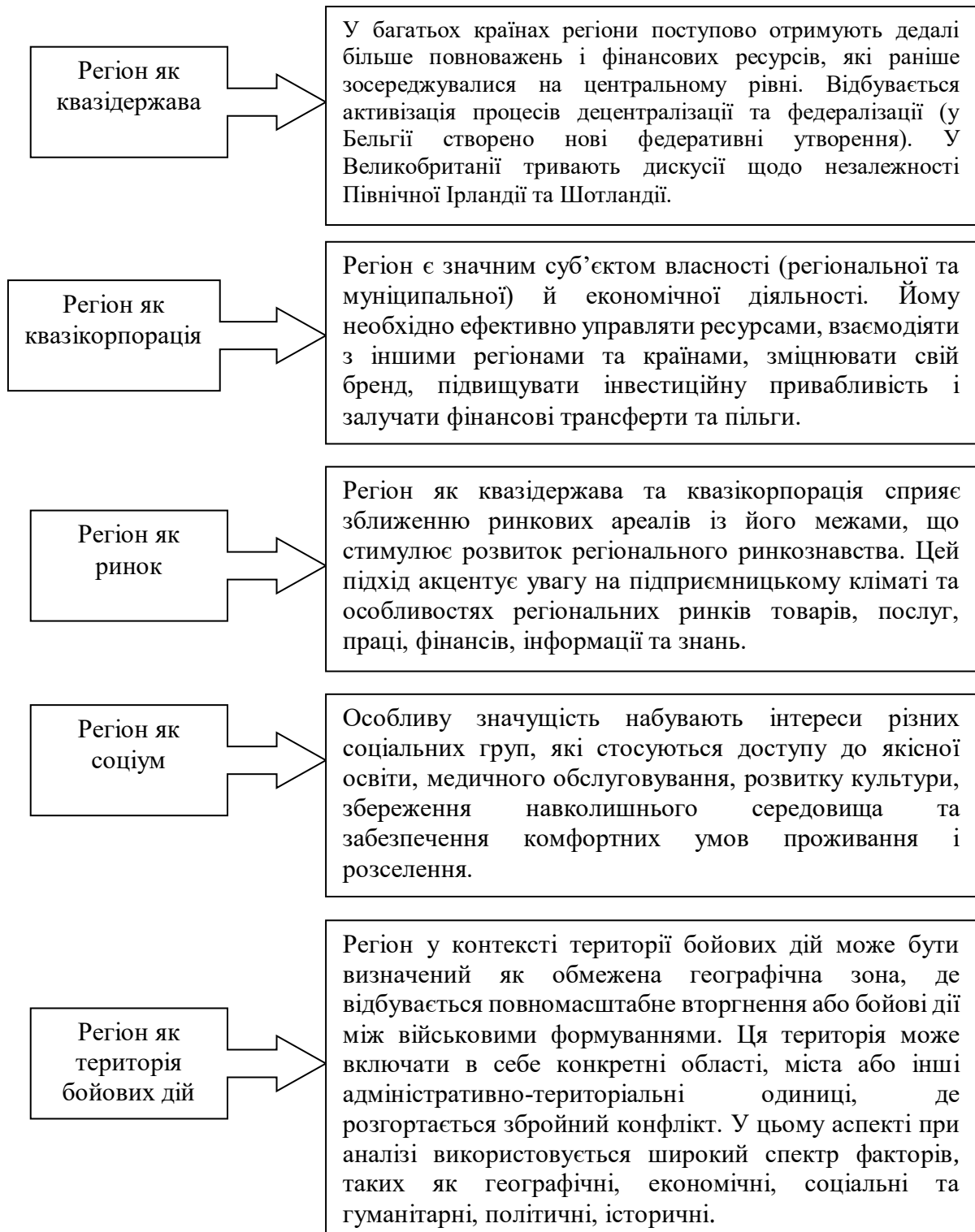

Рис. 1.3. Парадигми визначення регіонів

Джерело: побудовано автором на основі [100]

Інший підхід до регіонального поділу стосується територіального структурування всередині окремих держав, що формує внутрішньодержавні

регіони, такі як регіони Бельгії, Німеччини чи України. В Україні цей поділ має певну особливість, оскільки існують різні методологічні підходи до визначення регіонів. Вони ґрунтуються на різних критеріях, що призводить до відмінностей у виокремленні регіональних одиниць. Крім того, існують різні інтерпретації самого поняття «регіон», що також впливає на процес його визначення. У світовій регіональній науці найпоширенішими є чотири основні парадигми регіонального поділу (рис. 1.3) [100].

Водночас необхідно зазначити, що дослідники характеризують сутність регіону з різних точок зору – як економічної категорії, адміністративно-територіального утворення, інституції та ін.

Розвиток регіону є складним процесом, управління яким вимагає комплексного підходу, а сталий економічний розвиток і соціальний прогрес досягаються через поєднання різноманітних факторів, таких як економіка, культура, географія та природні ресурси. Аналізуючи соціально-економічні показники регіонів, можна акцентувати увагу на той факт, що є регіони з високим рівнем розвитку та інноваційної активності, які мають високий рівень розвитку інфраструктури, доступ до технологічного обладнання; освіта та рівень життя також сприяють економічному розвитку. З іншого боку, є регіони, які мають дефіцит інвестицій, низьку кваліфікацію робочої сили, недостатню розвиненість інноваційної діяльності. Все це призводить до відставання від сучасних економічних викликів.

При оцінюванні рівня розвитку регіонів експерти класифікують їх на чотири типи:

- 1) прогресивний розвиток;
- 2) стабільний розвиток без ознак регресу;
- 3) розвиток із регресом за одним із показників;
- 4) розвиток із регресом за двома показниками.

Соціально-економічні кризи на регіональному та місцевому рівнях зазвичай тісно пов'язані з ефективністю загальнодержавної політики та дисбалансами у місцевих бюджетах. Це часто є наслідком спотвореної

податкової бази та нормативно-правових диспропорцій. Новостворені територіальні громади успадкували застарілу інфраструктуру та фінансову систему, яка на сучасному етапі не забезпечує належних умов для покращення якості життя та подолання кризових явищ у регіоні. У підсумку, у сучасних умовах соціальне партнерство відіграє ключову роль у консолідації суб'єктів діяльності та має розвиватися у різних напрямках співпраці, зокрема: влада – бізнес; бізнес – працівники; мешканці – громада [6].

Розробка та впровадження комплексних регіональних планів із урахуванням потенціалу регіонів, їх конкурентних переваг і недоліків дозволяє здійснювати управління територіальним розвитком. Розвиток і підтримка якісної транспортної, енергетичної та інформаційної інфраструктури є важливою умовою залучення інвестицій та розвитку підприємництва. Також у цьому аспекті важливим є підтримка наукових досліджень, розвиток інновацій та впровадження сучасних технологій, інвестування в освіту, навчання та здоров'я населення – все це сприяє підвищенню якості життя, створенню кваліфікованих кадрів, що позитивно вплине на розвиток регіонів і допоможе уникнути відставання нерівності регіонального розвитку.

Нові підходи до державної політики регіонів у межах нового планового періоду запроваджено у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (далі – Стратегія) [60]. Зокрема, акцент зроблено на територіально орієнтований розвиток, що передбачає стимулювання використання власного потенціалу регіонів та цільову підтримку окремих територій. Пріоритет надається тим регіонам, які мають специфічні соціально-економічні проблеми, значний історико-культурний потенціал, унікальні екологічні особливості або потребують посилених заходів щодо охорони довкілля. Стратегія також визначає види територій, що вимагають з боку держави особливої уваги та використання спеціальних механізмів і інструментів стимулювання їхнього розвитку (табл. А.1 Додатку А).

Стратегічні підходи Міністерства економіки України щодо відновлення постраждалих від війни регіонів демонструють чітко виражену орієнтацію на просторово-орієнтований розвиток. Така парадигма передбачає концентрацію зусиль на стимулюванні ендогенного потенціалу територій, активізації місцевих економік та інтеграції регіональних політик у загальнонаціональну стратегію економічного відновлення та зростання.

У 2025 році Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України ініціювало оновлення методології стратегічного планування регіонального розвитку на період 2028-2034 рр. Цей процес передбачає впровадження просторово-орієнтованого підходу, який акцентує увагу на специфіці територій та їх потенціалі. Методологія враховує особливості різних типів територій, зокрема західних, центральних, прифронтових регіонів та тимчасово окупованих територій [83].

Поєднання стратегічного планування з підходами реформи управління публічними інвестиціями дозволяє громадам ефективно визначати пріоритетні проєкти та спрямовувати ресурси відповідно до національних та регіональних потреб. Застосування ГІС для моніторингу та оцінки регіонального розвитку сприяє більш точному аналізу та прийняттю рішень на основі просторових даних. Оновлена методологія спрямована на зміцнення інституційної та фінансової спроможності громад та регіонів, що є ключовим для ефективного впровадження стратегій розвитку. Методологія узгоджується з принципами політики згуртованості ЄС, що забезпечує інтеграцію України в європейський простір регіонального розвитку. Такі нововведення спрямовані на формування стійкої моделі територіального розвитку, яка враховує специфіку кожного регіону та забезпечує ефективне використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей.

Закон «Про засади державної регіональної політики» для ефективного планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів, а також для впровадження спеціальних механізмів й інструментів органами виконавчої

влади та місцевого самоврядування визначає такі функціональні типи територій:

1) території відновлення – це мікрорегіони та територіальні громади, які постраждали внаслідок бойових дій, були тимчасово окуповані або зазнали значних руйнувань критичної, соціальної інфраструктури та житлового фонду. Вони характеризуються різким спадом рівня соціально-економічного розвитку та значним відтоком населення до інших регіонів чи за межі країни;

2) регіональні полюси зростання – мікрорегіони та територіальні громади, які мають значно сприятливіші географічні, демографічні та соціально-економічні показники порівняно з іншими подібними територіями. Їхній розвиток створює позитивний ефект для суміжних територій, регіону та країни загалом;

3) території з особливими умовами для розвитку – макрорегіони, мікрорегіони та громади, які мають низький рівень соціально-економічного розвитку або стикаються з природними, демографічними, міжнародними, безпековими чи іншими обмеженнями, що впливають на їхній потенціал розвитку. Для впровадження цільових заходів підтримки розвитку визначаються окремі функціональні типи територій, що мають специфічні умови для економічного та соціального зростання.

4) території сталого розвитку – самодостатні мікрорегіони та територіальні громади, які володіють достатнім соціально-економічним потенціалом і здатні забезпечувати збалансований розвиток у економічній, соціальній та екологічній сферах [60].

Як ключовий об'єкт антикризового публічного управління з позиції економічної системи розглядає регіон Т. Приходченко. У сучасній науковій думці існує кілька підходів до цього питання, які висвітлюються у працях S. Strauf, R. Scheref. Серед них:

1. Теорія «полюсів зростання» – розвиток одного економічно успішного регіону створює передумови для зростання сусідніх територій.

2. Теорія внутрішніх регіональних факторів розвитку – стверджує, що сталий розвиток регіону можливий за умови повного використання його внутрішнього потенціалу.

3. Теорія «розумного регіону» – наголошує, що ключовими драйверами розвитку є знання, висока кваліфікація населення та інноваційні технології [105].

Розвиток територій різного типу має велике значення для сталого соціально-економічного розвитку країни загалом. Технологічні інновації, екологічна безпека, законодавство в сфері державної політики визначають перспективи та успішний розвиток регіональних економік.

Ми погоджуємося з думкою науковців [75], що сьогодні одним із напрямків регіональної економіки є відносини між соціальною, економічною та екологічною підсистемами регіону в процесі розвитку (рис. 1.4).

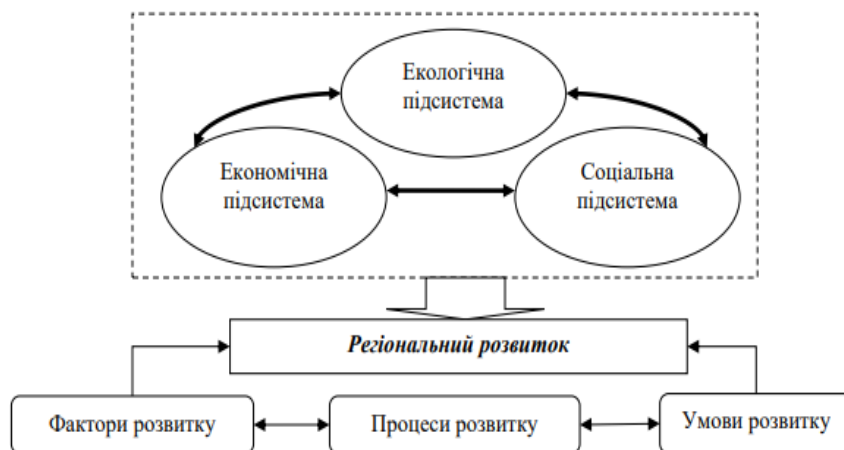

Рис. 1.4. Схема взаємодії підсистем регіонального розвитку

Джерело [75]

Згідно із Законом України «Про засади державної регіональної політики», регіональний розвиток визначається як процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах [60].

На думку Г. Возняк, регіональний розвиток розглядається як економічна концепція, що відображає взаємозв'язок між економічною діяльністю та інтеграцією ринків, впливаючи на територіально-географічні об'єкти. Його

суть полягає у нагромадженні позитивних, незворотних і закономірних змін, які відображаються у динаміці соціально-економічних показників, структурних трансформаціях економіки та сприяють довгостроковому підвищенню рівня життя населення [18].

У цьому контексті можемо зазначити, що розвиток регіону є важливим аспектом сталого економічного та соціального розвитку в сучасному світі, забезпечує збалансований розвиток різних територій, сприяє зниженню рівня соціальної нерівності та сприяє поліпшенню якості життя мешканців.

Під впливом загальних і спеціальних економічних законів, які відображають об'єктивні взаємозв'язки та взаємозалежності у виробництві, розподілі та споживанні ресурсів формуються процеси регіонального розвитку. Основні закономірності розвитку регіонів характеризують причинно-наслідкові зв'язки, що мають ймовірнісний характер, а не жорстку детерміновану залежність. Це значить, що хоча наслідки зовнішніх впливів можна прогнозувати, точність таких прогнозів може змінюватися залежно від вихідних умов. До основних закономірностей розвитку регіонів можна віднести (табл. 1.6) [18]:

Сучасний етап регіонального розвитку передбачає розгляд соціальних, екологічних та економічних процесів як взаємопов'язаної системи, у якій окремі підсистеми регіону формують єдиний комплексний механізм. Однак методологічні підходи до системного аналізу здебільшого зосереджені на парних взаємодіях між підсистемами, що ускладнює комплексне оцінювання регіонального розвитку. Соціально-економічні процеси визначають ефективність регіонального розвитку через взаємодію соціальних та економічних ресурсів, тобто відображають взаємовплив змін у цих підсистемах. Еколого-економічні процеси відображають взаємозв'язок між екологічними факторами та економічною діяльністю, демонструючи їхній вплив один на одного. Таким чином, для забезпечення збалансованого розвитку регіону необхідно враховувати ці взаємозалежності, що дозволить реалізувати ефективні управлінські рішення [75].

Основні закони регіонального розвитку

Назва	Зміст
Закон територіального зростання виробництва та вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів	Ґрунтується на поступовому розвитку виробничих сил, який визначається впливом таких факторів, як інновації, інформаційні технології та інтелектуальний потенціал. Він передбачає рівномірний розподіл виробництва по території та зближення регіонів за соціально-економічними показниками. У разі виникнення нерівномірного розвитку здійснюється механізм вирівнювання рівнів соціально-економічного зростання, а контроль за диференціацією відповідних індикаторів здійснює уряд.
Спеціалізація міжрегіональних зв'язків і формування регіональних ринків	Визначає принципи виробничої спеціалізації регіонів та сприяє зміцненню міжрегіональних зв'язків. Передбачає обґрунтування найефективніших напрямів розвитку кожного регіону в межах загальнодержавного поділу праці, а також стимулює його активну участь у зовнішньоекономічній діяльності.
Комплексний розвиток структурних перетворень і диверсифікації господарства регіонів	Регулює закономірності функціонування процесів територіального розподілу праці, забезпечуючи необхідну пропорційність розвитку господарства різних регіонів та їх економічних систем. Передбачає узгодженість економічної структури кожного регіону з його природними, економічними та культурними умовами. Дійсно цей закон визначає напрями структурної трансформації регіонального господарства з метою підвищення рівня життя населення.
Міжрегіональна економічна інтеграція та укріплення економічних основ державності	У регіональній економіці інтеграційні процеси є неминучим явищем та однією із ключових форм розширення й поглиблення територіального поділу праці. Вони сприяють зміцненню науково-виробничої кооперації між регіонами, забезпечуючи ефективне використання ресурсів і підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Джерело: складено автором на основі [18]

Отже, сутнісна характеристика розвитку регіону дозволяє ідентифікувати конкретні сильні та слабкі сторони, що сприяє розробці збалансованої стратегії розвитку та реалізації потенціалу регіону. Приділення особливої уваги кожного регіону до пошуку більш ефективних доступних ресурсів і можливостей, залучення інвестицій, стимулювання підтримки та збільшення зайнятості, а також розбудову інфраструктури та соціальних послуг.

Необхідно також враховувати, що розвиток регіонів відбувається під впливом різноманітних чинників, тому при розробці програм соціально-економічного розвитку необхідно враховувати дію як окремих факторів, так й

їх груп загалом. Це дасть можливість підвищити ефективність планування та прогнозування регіонального розвитку, а також вжити відповідних заходів щодо нівелювання загроз й кризових явищ шляхом розробки механізму антикризового управління (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Класифікація факторів впливу на розвиток регіону

Ознака	Види	Характеристика
За напрямом дії	зовнішні	причинно-наслідкові зв'язки, що виникають під впливом зовнішнього середовища
	внутрішні (2 групи: ресурсні та регуляційні)	обумовлені внутрішнім станом суспільства та рівнем розвитку території
За характером дії	об'єктивні	створюються внаслідок впливу історичних передумов та ринкової кон'юнктури
	суб'єктивні	залежать від дій економічних суб'єктів, громадських організацій, державних та муніципальних органів влади
За часом дії	постійні	включають науково-технічний прогрес, територіальну концентрацію капіталу та державне регулювання
	тимчасові	пов'язані з епізодичними явищами, такими як соціальні конфлікти, стихійні лиха чи надзвичайні ситуації
За факторами впливу	загальносистемні	спільні для більшості регіонів країни, охоплюють економічні, соціальні, політичні та екологічні аспекти
	фактори росту	включають природні, трудові, інвестиційні та інноваційні ресурси, а також попит
За факторами негативного впливу	фактори загроз	мають масштабний характер, враховують більшість елементів соціально-економічної системи регіону, призводять до зміни структури економічного потенціалу, змушуючи спрямовувати ресурси на подолання негативних наслідків, а також сповільнюють темпи розвитку, сприяючи подальшій дестабілізації
	фактори непередбачуваного характеру	викликані раптовими та нестандартними подіями, що можуть мати суттєвий вплив на регіональну систему

Джерело: складено автором на основі [24;68]

На соціально-економічний розвиток регіонів впливають фактори, що являють собою сукупність чинників, які визначають особливості формування та функціонування економічних процесів у конкретному регіоні. Вони

впливають на кількісні та якісні характеристики господарської діяльності, визначаючи її масштаби та напрями, а також формують соціальні пріоритети. Водночас ці фактори слугують практичним інструментом для вирішення економічних завдань та забезпечення регіонального розвитку [54].

Значний інтерес викликає підхід до класифікації факторів впливу залежно від стадії розвитку регіональної економічної системи, який розмежовує їх на антецедентні (від лат. *Antecedens* – попередні), що формують передумови розвитку, поточні, які визначають сучасний стан, та форвардні (від англ. *Forward* – майбутні), що впливають на перспективні напрями економічного зростання (рис. 1.5) [82].

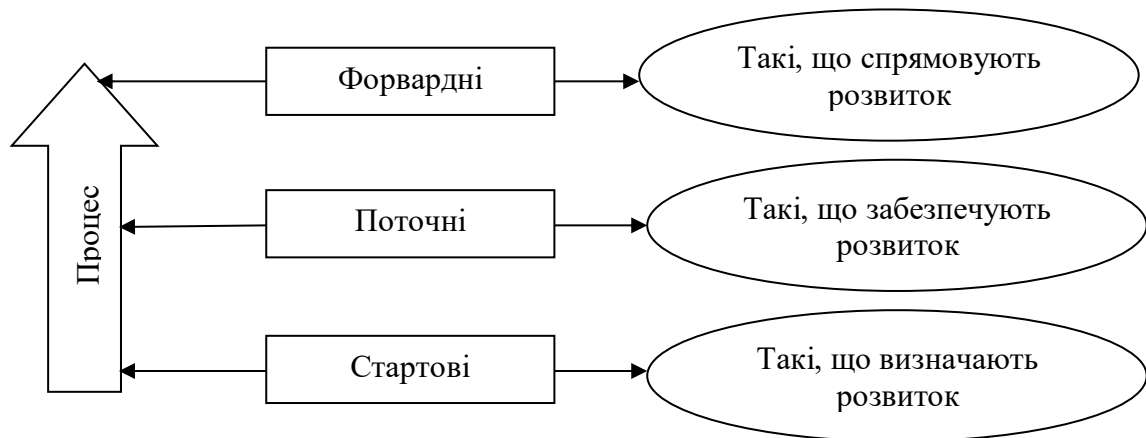

Рис. 1.5. Фактори розвитку економічної системи та їх функції

Джерело: сформовано на основі [82].

Експерти підкреслюють, що стартові фактори є ключовими на початкових етапах розвитку або трансформації системи, оскільки вони визначають основні напрями змін і створюють передумови для подальшого зростання. До таких факторів належать стратегічне планування розвитку, формування поведінкової моделі системи, а також забезпечення необхідними ресурсами для її функціонування. В умовах інноваційного розвитку регіональної економіки важливу роль відіграє кадровий потенціал, здатний працювати в сучасному технологічному середовищі та сприяти інноваційним процесам. Крім того, територіальне розташування регіону може бути як перевагою, що сприяє економічному зростанню, так і чинником, який створює певні обмеження для його розвитку. Отже, стартові фактори визначають

можливості регіону щодо економічної адаптації, інноваційного оновлення та стратегічного розвитку, впливаючи на його конкурентоспроможність та динаміку змін.

У процесі функціонування системи виникають та формуються під впливом стратегічних рішень поточні чинники. Вони визначаються тактичними діями, спрямованими на підтримку та коригування розвитку, і залежать від управлінських рішень, ухвалених у межах керуючої підсистеми. У контексті регіональної економіки ці чинники безпосередньо впливають на її стабільність та адаптивність. Наприклад, зміни в управлінській структурі регіону, створення нових або ліквідація існуючих адміністративних органів можуть суттєво впливати на ефективність реалізації політики розвитку, механізми регіонального управління та економічну динаміку території.

У цьому дослідженні форвардні фактори визначаються як ті, що випереджають процес розвитку та формують його напрям. Вони включають атрактори самоорганізованої системи, вплив яких призводить до:

- виникнення флуктуацій у системі,
- визначення точки біфуркації (або поліфуркації),
- формування подальшої траєкторії розвитку системи після проходження точки біфуркації [82].

Отже, на розвиток регіону впливають різноманітні фактори, в тому числі стратегічні, які пов'язані з економічним і соціальним потенціалом територій різного типу. До факторів розвитку регіонів можна віднести такі: економічні (інвестиції, доступ до ринків, інфраструктура, технологічний потенціал та інноваційність); соціокультурні (доступ до освіти, охорони здоров'я, культури); географічні (доступ до транспортної інфраструктури забезпечує конкурентоспроможність регіону); природні ресурси (раціональне використання ресурсів є ключовим чинником розвитку регіону).

В умовах повномасштабного вторгнення відбувається трансформація факторів впливу на розвиток регіону – повномасштабне вторгнення змінює економіку, соціальну, культурну, ландшафтну область, змушуючи

пристосовувати його до нових реалій, наповнюючи новим змістом чинники впливу. До основних груп факторів, які трансформуються та впливають на соціально-економічний розвиток регіонів в умовах війни, на нашу думку, можна віднести такі:

- зниження економічної активності. Воєнні дії призводять до руйнування та знищення промислових об'єктів, інфраструктури, зазнає збитків також сільське господарство;

- економічні видатки. Бойові дії суттєво впливають на економіку регіону – призводять до зупинки виробництва, зростання безробіття та зниження рівня життя населення;

- руйнування інфраструктури, а саме доріг, енергетичних мереж, об'єктів соціально-культурної сфери тощо, що призводить до зниження життєздатності території та обмеження можливостей її розвитку. Відновлення інфраструктури після війни займатиме тривалий час і потребуватиме значних ресурсів;

- зміна пріоритетів. Умови війни вносять корективи в стратегію розвитку регіону, наприклад, на перше місце виходять питання відновлення пошкоджених і зруйнованих об'єктів;

- зниження інвестиційної активності. Воєнні загрози стримують надходження інвестицій в регіон, що ускладнює його економічний розвиток;

- міграція населення. Війна змушує людей шукати безпеку в інших регіонах або країнах, що призводить до масової міграції населення та демографічних змін;

- зміна демографічної ситуації. Війна може спричинити зниження чисельності населення та збільшення смертності;

- гуманітарна криза. Воєнні дії створюють гуманітарні кризи, які призводять до масових міграцій та появи біженців, а також погіршують умови життя населення;

- отримання допомоги. Регіони, які постраждали від бойових дій, отримують фінансову та гуманітарну допомогу, але цього недостатньо для сталого розвитку;

– соціальні наслідки – зниження рівня соціального капіталу, якості освіти, охорони здоров'я, психологічні травми населення та ін.

Характеризуючи сутність розвитку регіону як складової антикризового управління, необхідно, на нашу думку, враховувати ризики соціально-економічного розвитку регіону.

Узагальнені ознаки ризику можна представити наступним чином:

- має здатність накопичуватися та ускладнюватися в процесі розвитку подій;
- передбачає як можливість збитків, так і шанс на позитивний результат;
- характеризується варіативністю та внутрішньою суперечливістю;
- для мінімізації негативного впливу важливим є наявність альтернативних рішень і варіантів дій.

Аналіз особливостей ризику з урахуванням регіону макро-, мезо- та мікросередовища, а також останніх змін у Законі України «Про засади державної регіональної політики», що передбачають диференціацію регіонів, дозволяє зробити висновок, що ризики слугують своєрідними індикаторами соціально-економічного розвитку регіонів (рис. 1.6). Їх необхідно враховувати при розробці державної політики, оскільки сфера людської діяльності насичена ризиками, більшість з яких мають негативний або небажаний характер [78].

Періоди кризи та посткризового відновлення продемонстрували, що регіональна політика найбільше залежить від змін у загальній макроекономічній ситуації, коригування державних економічних стратегій, а також впливу внутрішніх і зовнішніх ризиків. Основними чинниками, що спричиняють ризики, є:

1. Зовнішні фактори, які включають зміни у законодавчій базі (зокрема, у сфері оподаткування, митного регулювання та зовнішньої торгівлі), коливання на світових ринках, інфляційні процеси, викликані зміною цінової політики, поведінки споживачів та валютних коливань. До цього переліку також входять політична нестабільність, зміни економічного курсу країни, а

також вплив непередбачуваних обставин, таких як природні катаклізми (повені, посухи тощо). Ці фактори створюють екзогенні ризики, що безпосередньо впливають на регіональний розвиток.

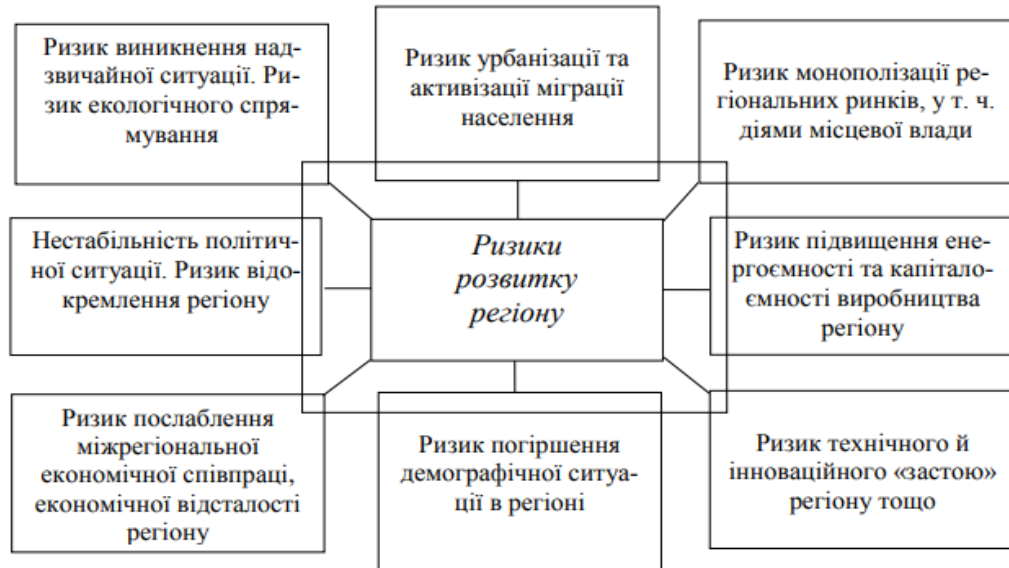

Рис. 1.6. Ризики соціально-економічного розвитку регіону

Джерело: [78]

2. Внутрішні фактори, що залежать від рівня розвитку економіки регіону, його виробничого потенціалу та ступеня інтеграції у національну та міжнародну економічну систему. До них належать рівень технологічного оснащення, стан виробничої інфраструктури, активність впровадження інновацій, ефективність інформаційного забезпечення та управлінських механізмів. Недостатня маркетингова стратегія, низька мотивація до розвитку та відсутність економічних стимулів також можуть спричиняти дестабілізаційні процеси. Сукупність цих факторів формує ендогенні ризики, які визначають внутрішню стійкість регіональної економічної системи [7].

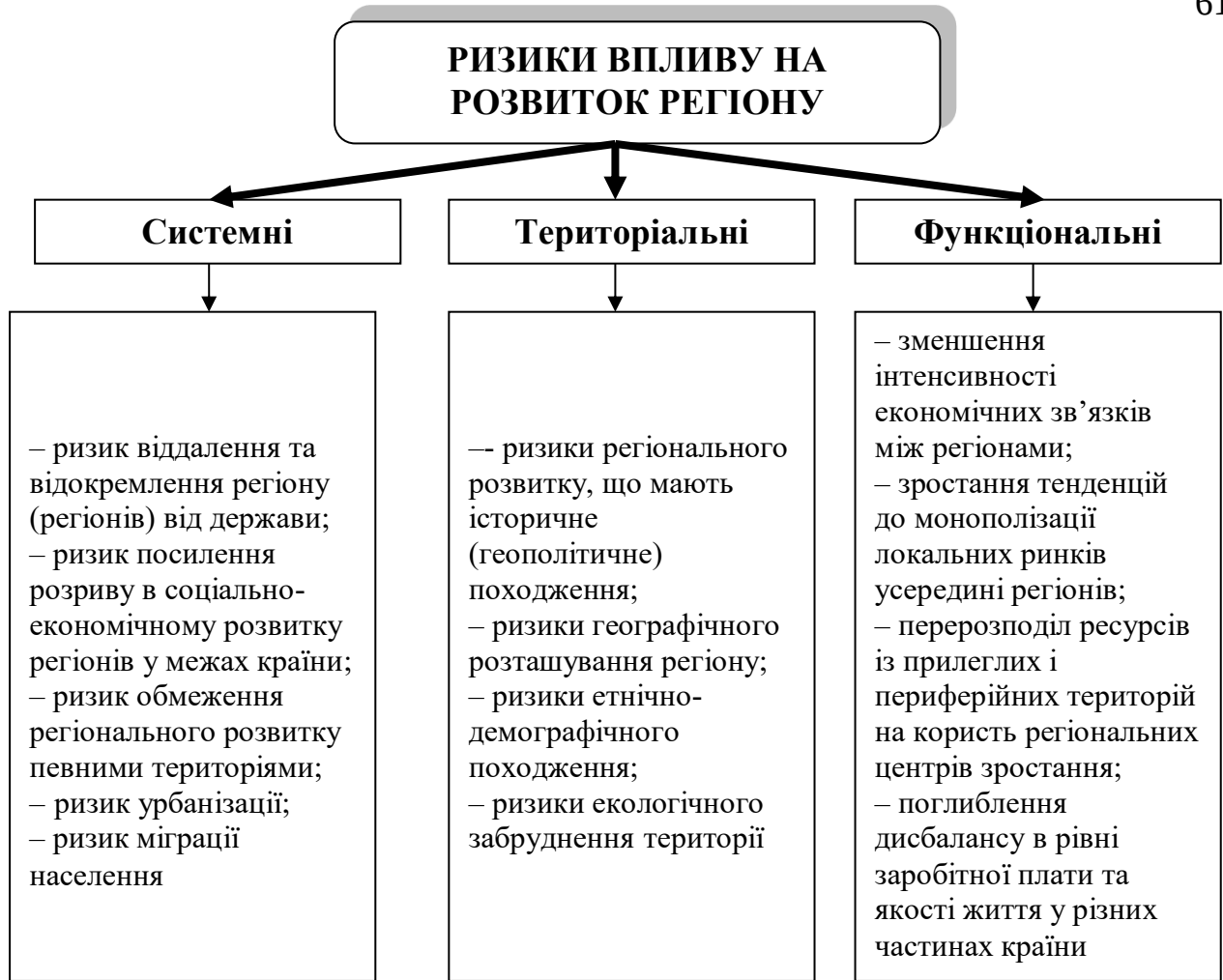

Рис. 1.7. Ризики впливу на розвиток регіону

Джерело: побудовано автором на основі [7]

Отже, можемо визначити, що розвиток регіону пов'язаний із низкою ризиків, які можуть погіршити економічне становище та добробут мешканців. Діагностика та аналіз цих ризиків є важливим завданням відповідних владних структур, громадськості та бізнесу з метою вжиття попереджувальних заходів щодо зниження їх впливу. Одним із основних ризиків впливу є економічна нестабільність. Економічна криза, скорочення інвестицій, зростання безробіття – ці фактори створюють небезпеку стабільності регіональної економіки та можуть призвести до зниження рівня життя населення. Економічні ризики можуть бути спричинені залежністю регіону від однієї галузі промисловості або ринку, що робить його уразливим до змін зовнішніх умов.

Демографічні ризики також можуть впливати на розвиток регіону через зменшення чисельності населення, старіння населення – ці фактори можуть привести до зменшення кількості робочих місць та збільшення потреб на соціальний захист, які створюють загрозливу ситуацію фінансової стійкості регіону. Одним із значимих ризиків є також погіршення екологічної ситуації через забруднення навколишнього середовища, зміни клімату, що може призвести до зниження якості життя мешканців, погіршення стану здоров'я та обмеження можливостей розвитку економіки регіону.

Політична та інституційна нестабільність також впливають на соціально-економічний розвиток – корупція, конфлікти між владними структурами знижують інвестиційну привабливість регіону.

Оцінюючи особливості та актуальні напрями соціально-економічного розвитку регіонів України, можна дійти висновку про необхідність формування збалансованої моделі взаємодії між центральною владою та регіонами на сучасному етапі економічних реформ. В основі економічної політики регіонального розвитку в умовах нових викликів мають лежати принципи самоорганізації регіональної системи, динамічний розвиток соціально-економічних процесів та ефективна взаємодія державного, приватного та громадського секторів.

Ендогенний розвиток регіонів України зазнає серйозних загроз, спричинених масштабними руйнуваннями критичної інфраструктури, промислових об'єктів, житлового фонду, а також транспортних і соціальних мереж. Втрата виробничого потенціалу торкнулася таких ключових галузей, як машинобудування, хімічна та нафтопереробна промисловість, металургія, фармацевтика, легка і харчова промисловість, деревообробна та меблева сфери. Крім того, серйозний удар по регіональному розвитку завдають руйнування транспортної системи (залізничного, автомобільного, морського та річкового сполучення) та порушення логістичних маршрутів. Значні збитки зазнала й енергетична галузь, що призвело до дефіциту енергоресурсів і зростання їх вартості. Криза у сільському господарстві, спричинена втратою

посівних площ, ускладненням проведення аграрних робіт, неможливістю повноцінного використання земельного фонду через його часткову окупацію, забрудненням територій, наслідками мінування та обстрілів, створює серйозні загрози для продовольчої безпеки країни. Паралельно з цим відбувається значне скорочення кількості зайнятого населення у продуктивному секторі, різке зростання рівня безробіття та порушення балансу на ринку праці. Втрата доступу до міжнародних ринків та скорочення експорту суттєво послаблюють економічні перспективи регіонів. Зростаюче навантаження на соціальну сферу, зменшення доходів населення та падіння купівельної спроможності ще більше загострюють кризові явища. Державні фінансові ресурси перенаправляються на невиробничі сфери, що обмежує можливості економічного відновлення. Інфляційні процеси, зростання боргового навантаження та девальвація національної валюти посилюють фінансову нестабільність. Однією з найсерйозніших загроз залишається погіршення якості людського капіталу, спричинене психологічними травмами, втратою населення та міграцією кваліфікованих кадрів. Дезінтеграційні процеси та зростаючі територіальні дисбаланси ще більше ускладнюють соціально-економічну ситуацію, підриваючи цілісність регіонального розвитку [113]

Аналіз історичних змін у підходах до регулювання регіонального розвитку в Україні дозволяє оцінити їхні сильні та слабкі сторони. Головною особливістю цих підходів є їхня багатовекторність, спрямована на одночасне врахування інтересів бізнесу, суспільства та держави. Проте, на відміну від Європейської регіональної політики, де домінує стратегічна орієнтація на загальноєвропейські цілі з урахуванням інтересів окремих країн-членів, в Україні регіональна політика формувалася переважно на основі внутрішніх національних пріоритетів. Через це напрями та завдання регулювання регіонального розвитку змінювалися настільки динамічно, що багато з них не були повністю реалізованими. Постійна переоцінка пріоритетів і відсутність послідовності у втіленні стратегічних рішень суттєво гальмували ефективність

регіональної політики, не дозволяючи забезпечити її довгострокову стабільність та результативність [98].

Місцевий економічний розвиток – це складний процес взаємодії між органами місцевого самоврядування, підприємницьким сектором, громадянським суспільством, інституційними партнерами та активними жителями громади, який спрямований на забезпечення стабільного соціально-економічного зростання та підвищення рівня життя населення.

Сучасні воєнні реалії суттєво змінили цей процес, розширивши коло його учасників. Зокрема, ключову роль почали відігравати внутрішньо переміщені особи (ВПО) та релокований бізнес, що спричинило появу нових механізмів взаємодії та створення альтернативних комунікаційних мереж. Крім того, загострення безпекових ризиків суттєво змістило акценти в інтересах стейкхолдерів, змушуючи громади адаптовувати свої економічні стратегії до нових реалій та викликів [84].

Оскільки воєнні дії внесли певні корективи до основних завдань, місцевим органам влади необхідно вирішувати їх з метою не тільки збереження, а й відновлення темпів регіонального розвитку та задоволення нагальних потреб населення і бізнесу. Регіональний розвиток є складовою програм стратегічного планування соціально-економічного розвитку території відповідного типу, тому потребує системного підходу та моніторингу в контексті відновлення регіональної економіки через впровадження антикризових інструментів. Для досягнення визначених стратегічних цілей необхідно органам місцевого самоврядування переходити від ситуативного прийняття рішень до стратегічного планування з урахуванням додаткових ресурсів, зокрема інтегрування ВПО та релокованого бізнесу до регіональної економічної системи.

1.3. Теоретичні аспекти побудови механізму антикризового управління на регіональному рівні

Регіони в Україні стикаються з соціально-економічними викликами різної етіології, що викликають проблеми розвитку, зокрема, його нерівномірність становить серйозну загрозу не лише для окремих регіонів, а й для країни загалом, заважаючи досягненню загального прогресу та стійкості. Розбіжності між регіонами в доходах, інфраструктурі, можливостях працевлаштування та доступі до послуг спричиняють дисбаланс всередині країни і не лише перешкоджають добробуту місцевого населення, але й негативно впливають на конкурентоспроможність всієї країни.

Повномасштабне вторгнення на територію України поглиблює проблеми, негативно впливаючи на економічне зростання та заперечуючи стабільність. Актуальне завдання полягає у задоволенні гострої потреби щодо розробки ефективних стратегій збалансованого розвитку всієї території України. Його вирішення лежить у площині врахування унікальних особливостей та потенціалу кожного окремо взятого регіону. Необхідно акцентувати увагу на значущості цілеспрямованих заходів та політики, спрямованих на підтримку інклюзивного зростання та зменшення регіональних нерівностей на основі координації зусиль як з боку уряду, так і з боку зацікавлених сторін.

Аналіз джерел, в яких предметом дослідження стало антикризове управління в регіонах, дозволяє виділити невирішені частини проблеми, що включають:

- розробку ефективних механізмів фінансової підтримки регіонів у кризових ситуаціях [156];
- створення ефективних механізмів комунікації та співробітництва між регіональною владою та іншими зацікавленими сторонами [150];

- забезпечення рівноправності доступу до антикризових заходів та ресурсів для всіх регіонів [144];
- формування стратегій та програм, спрямованих на підтримку інноваційного розвитку територій [143];
- прийняття цілісного підходу до антикризового управління [157];
- здійснення ефективного моніторингу та оцінки результатів антикризових заходів [130];
- стимулювання інвестиційної активності та підприємництва [153];
- створення умов для активної участі місцевих громад [160];
- координація зусиль між різними рівнями влади [138];
- розробка інформаційних систем та технологій, що сприяють ефективному антикризовому управлінню на регіональному рівні [134].

Регіональний розвиток як об'єкт антикризового управління має унікальні особливості. Він передбачає аналіз та вирішення визначених проблем на основі наявних можливостей у конкретному регіоні для сприяння сталому та збалансованому зростанню з фокусом на покращенні інфраструктури, залученні інвестицій, стимулюванні інновацій, розвитку людського капіталу підприємницької активності. Ключовою проблемою в антикризовому управлінні виступають регіональні відмінності як з погляду економічного потенціалу, так і з точки зору доступу до ресурсів. Усунення відмінностей в константах, що містить тіло регіону (географічне положення, природні умови та ресурси), не є можливим, більш обґрунтованою ми розглядаємо задачу ефективного використання ресурсів (природних, людських, фінансових, основного та оборотного капіталу).

Слід зазначити, що в умовах воєнної агресії проти України, актуалізуються фактори якісних чинників розвитку регіонів, серед яких: зовнішня міграція, внутрішня міграція, зміна демографічної ситуації, ступінь руйнації житлового фонду та інфраструктури, динаміка обсягів виробництва, перспективи та очікування. Сукупний ефект зазначених детермінант спричиняє суттєвий вплив на розвиток регіонів України, формуючи нові

виклики та можливості. Зокрема, участь центральних та західних регіонів України в пом'якшенні кризи, що є результатом воєнної агресії РФ, полягає у створенні сприятливих умов для релокації бізнесу з тих територій, де ведуться воєнні дії. Зазначені регіони отримали додаткові можливості залучення інвестицій, відбудови та модернізації регіональної інфраструктури, отримавши виклики з боку соціальної сфери.

Для формування всебічного розуміння складної динаміки, пов'язаної з регіональним розвитком та антикризовим управлінням, використовуються міждисциплінарні підходи, включаючи економіку, економетрику та фінанси; бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік; соціальні науки; економіку підприємств; соціологію; краєзнавство; публічне адміністрування. Це наочно демонструє аналіз ключових слів бази Scopus та Web of Science (табл. 1.8, 1.9).

Отож можна констатувати значний інтерес з боку дослідників до проблем регіонального розвитку, а також домінування аналітики економічного спрямування у порівнянні з соціальними науками, краєзнавством, соціологією, публічним управлінням, соціальними науками, краєзнавством. Питання антикризового управління розвитком регіонів відзначається значно меншою кількістю згадувань. Співпраця та обмін знаннями між дослідниками різних наукових напрямків, політиками та практиками мають важливе значення для підвищення ефективності в сфері антикризового управління регіональним розвитком, сприяючи діалогу та обміну передовим досвідом між зацікавленими сторонами.

Аналіз структури ключових слів категорії «антикризове управління розвитком регіонів» на основі джерел баз Scopus та Web of Science (рис. 1.8, 1.9) підтверджує багатоаспектність проблематики антикризового управління на рівні регіону, включаючи такі складові, як регіон, регіональний розвиток, сталість, сталий розвиток, соціально-економічний розвиток, криза, управління кризами, фінансова криза, продуктивність, міграція, споживання, середовище, екологія, зміна клімату, біорізноманіття, ланцюг постачань, ресурси, системи,

розвиток систем, кооперація, інновації, ринок, збереження, знання, освіта тощо.

Таблиця 1.8

Аналіз ключових слів бази Scopus на 27.07.2023 р.

Назва, анотація, ключові слова	Кількість документів у предметній області (Subject area)		
	Економіка, економетрика та фінанси (Economics, Econometrics and Finance)	Бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік (Business, Management and Accounting)	Соціальні науки (Social Sciences)
Розвиток регіонів (regions development)	22 301	8 462	10 113
<i>Антикризове управління розвитком регіонів</i>	231	101	111

Таблиця 1.9

Аналіз ключових слів бази Web of Science на 27.07.2023 р.

Назва, анотація, ключові слова	Кількість документів у предметній області (Research Area)				
	Економіка підприємства (Business Economics)	Соціологія (Sociology)	Красназнавство (Area Studies)	Соціальні науки (Social Sciences Other Topics + Social Issues + Social	Публічне адміністрування (Public Administration)
Розвиток регіонів (regions development)	21 695	1 764	3 544	7 031	8 066
<i>Антикризове управління розвитком регіонів</i>	222	8	30	57	58

Антикризове управління на регіональному рівні – це тимчасовий управлінський процес, спрямований на адаптацію та трансформацію регіональної системи в умовах кризових викликів. Воно включає визначення стратегічних цілей, розробку планів та прогнозів для їх досягнення, а також створення механізмів, що забезпечують ефективне реагування на кризові явища.

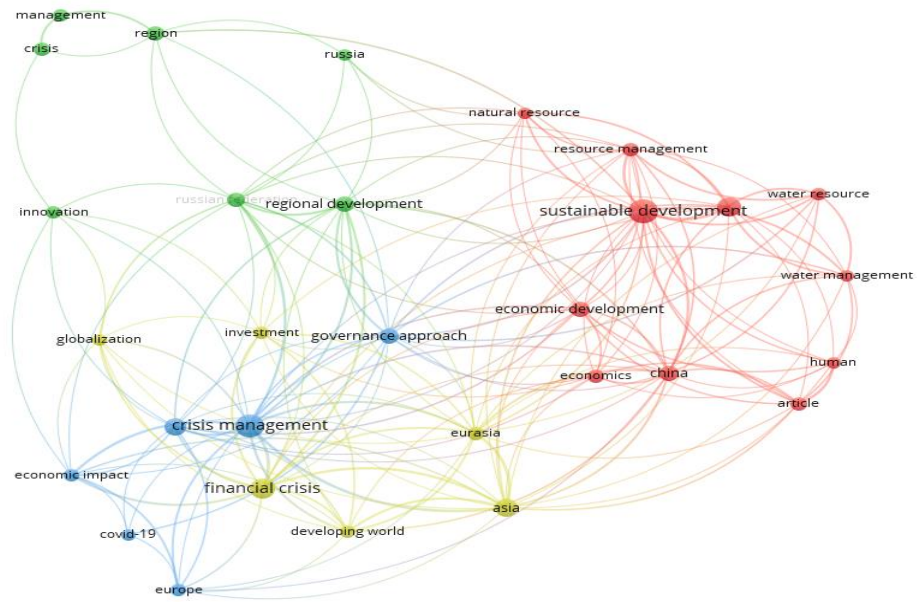

Рис. 1.8. Структура ключових слів «антикризове управління розвитком регіонів» (база Scopus) (побудовано у програмі VOSviewer)

Ключовими етапами цього процесу є розробка організаційної моделі антикризового управління, впровадження стимулюючих механізмів для відновлення регіональної економіки, розробка нормативної бази для моніторингу кризових ситуацій, а також налагодження ефективних систем контролю та координації дій. Важливою складовою є формування та реалізація комплексу заходів, які спрямовані на мінімізацію наслідків кризи та забезпечення довгострокової стійкості регіону [70].

У дослідженнях з антикризового управління регіональним розвитком використовуються різні наукові підходи. Економічні теорії, такі як неокласична економіка або теорії регіонального економічного розвитку, забезпечують основу для розуміння рушійних сил регіонального зростання та наслідків криз.

Суть антикризового управління загалом і на регіональному рівні зокрема розкривається в таких положеннях:

– кризи можна передбачати. Теоретичною основою є підхід до управління ризиками, який передбачає виявлення потенційних ризиків, аналіз

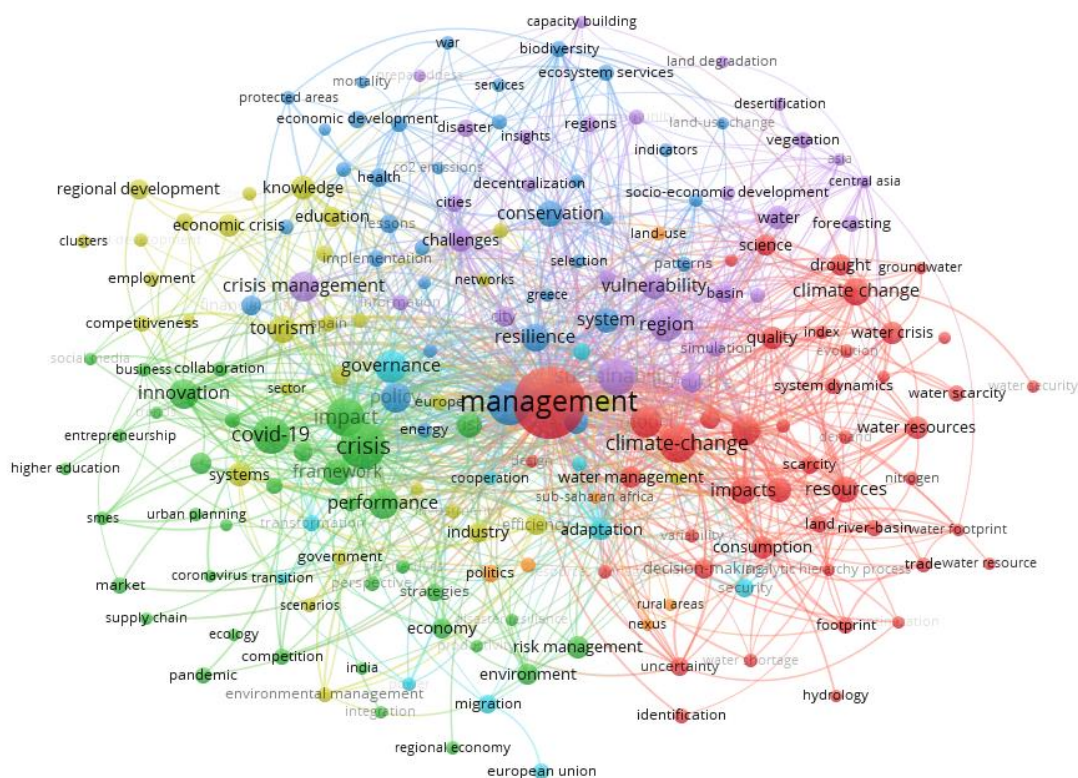

Рис. 1.9. Структура ключових слів «антикризове управління регіональним розвитком» (база Web of Science) (побудовано у програмі VOSviewer)

– необхідна стратегія реагування на кризи. Системне мислення відіграє значну роль у врегулюванні криз. Цей підхід визнає, що регіони є складними

системами з взаємопов'язаними компонентами, і кризи можуть мати каскадний вплив на різні сектори. Прийнявши перспективу системного мислення, антикризові менеджери можуть визначити та усунути основні причини криз, а не просто зосереджуватися на безпосередніх симптомах [103]. Готовність передбачає готовність ефективно реагувати на кризи, коли вони виникають. Це передбачає розробку комплексних планів на випадок надзвичайних ситуацій, встановлення мереж зв'язку, навчання персоналу, а також проведення тренувань і моделювання. Готовність має на меті посилити здатність регіону мобілізувати ресурси, координувати зусилля з реагування та мінімізувати потенційний негативний вплив криз на постраждале населення та інфраструктуру;

- кризами можна керувати. Одним із важливих понять у управлінні кризами є стійкість, яка стосується здатності системи (в тому числі регіону) поглинати потрясіння, адаптуватися та відновлюватися після криз. Концепція стійкості підкреслює важливість проактивних заходів, таких як оцінка ризиків і готовність, для пом'якшення впливу криз на регіональний розвиток [85];

- управлінські алгоритми в умовах кризи передбачають використання спеціальних підходів. Антикризове управління спирається на теорії організаційної поведінки та лідерства. Розуміння того, як люди та організації реагують на кризи, має вирішальне значення для ефективного управління кризою [129];

- антикризове управління спрямоване на мінімізацію наслідків криз. Соціальні та психологічні аспекти управління кризою досліджуються в літературі. Це включає в себе розуміння впливу криз на громади, окремих людей і соціальну динаміку. Ефективні стратегії управління кризою мають враховувати психологічне благополуччя постраждалого населення, сприяти соціальній згуртованості та залучати зацікавлені сторони до процесу прийняття рішень [91];

- антикризове управління передбачає фазу відновлення. Воно зосереджується на сприянні довгостроковому відновленню та розвитку

регіону. Це передбачає оцінку збитків, завданих кризою, відновлення інфраструктури, надання соціальної та економічної підтримки постраждалим громадам та впровадження заходів для запобігання майбутнім кризам. Це потребує вивчення минулого досвіду та постійне вдосконалення стратегій, політики та механізмів для підвищення спроможності регіону передбачати майбутні кризи, реагувати на них і виходити з них. Ця мета включає проведення посткризових оцінок, оновлення планів реагування на надзвичайні ситуації, вдосконалення систем раннього попередження та виховання культури стійкості та усвідомлення ризиків.

Для вивчення взаємозв'язків між різними змінними та виявлення закономірностей чи тенденцій регіонального розвитку і виникнення криз використовуються:

- кількісні методи дослідження, такі як статистичний аналіз та економетричне моделювання;
- якісні методи дослідження, такі як тематичні дослідження, інтерв'ю та опитування, що допомагають вловити контекстуальні нюанси та суб'єктивний досвід окремих осіб та спільнот, які постраждали від криз, надаючи цінну інформацію для ефективного управління кризами;
- порівняльні дослідження, що включають аналіз кількох регіонів чи країн, пропонують порівняльний погляд на фактори, що сприяють успішному антикризовому управлінню та регіональному розвитку.

Оцінка впливу антикризових заходів на регіональний розвиток є безперервним процесом. Це вимагає постійного моніторингу, збору даних та аналізу для оцінки ефективності, адаптованості політики та заходів. Стратегії регіонального розвитку мають бути спрямовані на створення стійких систем, здатних протистояти потрясінням та кризам. Це передбачає нарощування інтегрального потенціалу територій, який включає природний потенціал, географічне положення, людський капітал, фінансові ресурси, можливості сприйняття та генерації інновацій тощо [72] з акцентом на ідентифікації

протиріч у його структурі та розробці алгоритмів об'єднання та взаємодії складових.

Принципи сталого розвитку мають спрямовувати антикризове управління регіональним розвитком. Балансування економічного зростання із збереженням навколишнього середовища та соціальною справедливістю має важливе значення для забезпечення довгострокового процвітання та стійкості. Змінний характер криз, а також глобальні взаємозалежності наголошують на необхідності міжнародного співробітництва в антикризовому управлінні. Обмін знаннями, ресурсами та досвідом між регіонами та країнами може сприяти більш ефективним стратегіям запобігання та пом'якшення наслідків криз.

Аналіз світового досвіду та передових підходів до антикризового управління може стати цінним джерелом інформації для вдосконалення системи управління регіональним розвитком в Україні. В якості успішних прикладів розглянемо декілька варіантів зарубіжного досвіду.

Швеція відома своїм ефективним підходом до регіонального розвитку та управління кризовими ситуаціями. У цій країні діє система регіонального планування, яка включає довгострокове бачення розвитку регіонів, стратегічні цілі та завдання. Кожен регіон має свою регіональну раду, яка відповідає за розробку та виконання стратегічних планів. Широке залучення громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін сприяє досягненню стратегічних цілей. Важливий аспект – створення інноваційних кластерів, підтримка малих і середніх підприємств та розвиток нових технологій.

Німеччина також має успішний досвід антикризового управління регіональним розвитком. Один з ключових елементів – це регіональне партнерство, яке передбачає співпрацю між владою, бізнесом, науковими установами та громадськістю для спільного прийняття рішень та реалізації стратегій. Рурський край служить прикладом успішного перетворення з промислового регіону на інноваційний та екологічно чистий за допомогою

ефективної співпраці всіх сторін, стимулювання інвестицій у високотехнологічні сектори та підтримки стартапів.

Швейцарія демонструє успішний підхід до антикризового управління регіональним розвитком, зосереджуючись на формуванні регіональних кластерів. Кластери – це об'єднання підприємств в одній галузі або на одній території, які співпрацюють між собою. Швейцарія підтримує розвиток кластерів в різних сферах, сприяючи обміну знаннями, інноваціям та взаємодії між компаніями. Прикладом є кластер мікроелектроніки в регіоні Нідерладенд, де поєднуються виробництво, дослідження та розробка нових технологій.

Наприкінці 1970-х років, у період централізованого управління, Китай поступово відмовився від системи ізольованих господарських комплексів, що сформувалися в межах адміністративних одиниць (провінцій, міст, округів, повітів). У середині 1980-х років було впроваджено нову концепцію економічного розвитку, яка передбачала поділ країни на три великі економічні зони – Східну, Центральну та Західну. Такий підхід сприяв зняттю економічних бар'єрів між провінціями, поліпшенню умов для проведення ринкових реформ, активному залученню іноземних інвестицій та трансформації підприємств у самостійні конкурентоспроможні суб'єкти ринку [14]. Регіональний розвиток Китаю пішов шляхом виділення ядер зосередження банківської, фінансової, інформаційної, організаційно-управлінської діяльності, а також промислових та транспортних вузлів, аграрних господарств, техніко-економічних зон супутникового типу, що мають функцію обслуговування ядер.

У рамках антикризового управління регіональним розвитком в Тайвані важливою стратегією є підтримка малих і середніх підприємств, що сприяє розкриттю економічного потенціалу різних регіонів. Інфраструктурні інвестиції спрямовані на поліпшення транспортної доступності та комунікацій, сприяючи економічному зростанню. Децентралізація влади та ресурсів надає місцевій владі більше контролю над вирішенням проблем та

підтримкою розвитку на місцевому рівні. Програми науково-технічного розвитку сприяють інноваціям і створенню високотехнологічних галузей. Соціальна підтримка та соціальні програми враховують потреби різних регіонів, спрямовані на зменшення соціальних нерівностей та підтримку вразливих груп. Розвиток туризму та культурних ініціатив сприяє надходженню інвестицій та стимулює економіку через розкриття туристичного та культурного потенціалу різних регіонів. Загалом ці заходи розробляються для забезпечення сталого і рівномірного розвитку різних частин Тайваню та підтримки їх в економічно важливих та соціокультурних аспектах.

Антикризове управління – це сфера, яка потребує постійних досліджень, інновацій та адаптації для вирішення постійно мінливих проблем та можливостей, з якими стикаються регіони у всьому світі. Запропоновано організаційно-методичні підходи (стратегії та методики) до оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України та ефективності антикризового управління, спрямовані на забезпечення всебічного розуміння динаміки регіонального розвитку та ефективності зусиль щодо управління кризою. Серед них:

1. «Комплексний підхід». Цей підхід визнає, що на регіональний розвиток впливає безліч чинників, включаючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. Він поєднує збір даних за різними показниками, такими як економічне зростання, рівень зайнятості, рівень бідності, результати освіти та охорони здоров'я, розвиток інфраструктури та екологічна стійкість. Враховуючи широкий спектр факторів, можна отримати цілісне уявлення про регіональний розвиток.

2. «Вибір ключових показників». Визначення ключових показників має вирішальне значення для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів. Ці показники є вимірними орієнтирами для оцінки прогресу та визначення областей для поліпшення. Наприклад, економічні показники можуть включати валовий регіональний продукт (ВРП), дохід на душу населення, залучення

інвестицій та обсяг промислового виробництва. Соціальні показники можуть включати рівень освіти та грамотності, доступність охорони здоров'я, показники бідності та нерівності, а також демографічні тенденції. Екологічні показники можуть включати рівні забруднення, виснаження природних ресурсів та впровадження відновлюваних джерел енергії. Ретельний вибір відповідних показників забезпечує комплексну оцінку регіонального розвитку.

3. «Системи оцінки та індекси». Розробка систем оцінки чи складових індексів є поширеним методом порівняння та ранжування регіонів на основі їх рівня розвитку. Ці системи надають ваги окремим показникам і об'єднують їх у загальний бал чи індекс. Приклади включають індекс людського розвитку (ІЛР), який поєднує такі показники, як очікувана тривалість життя, освіта та дохід, або індекс багатовимірної бідності (ІМБ), який враховує численні аспекти бідності. Такі системи оцінки полегшують порівняння та дають повну картину загального рівня розвитку регіону.

4. «Кластерний аналіз». Кластерний аналіз допомагає виявити групи регіонів, які демонструють подібні закономірності розвитку. Групуючи регіони на основі загальних характеристик, таких як економічна структура, демографічний склад чи географічне положення, політики можуть мати уявлення про загальні проблеми та розробити цільові заходи втручання. Кластерний аналіз також дозволяє порівнювати регіони всередині однієї групи, допомагаючи виявити передовий досвід та уроки політики.

5. «Регіональні фактори». Визнання унікальних особливостей кожного регіону має важливе значення для точної оцінки. Регіональні чинники, такі як природні ресурси, географічне розташування, історична спадщина та культурна динаміка, можуть суттєво впливати на траєкторії розвитку. Розуміння та облік цих факторів у процесі оцінки забезпечує більш детальну та індивідуальну оцінку регіонального розвитку та ефективності антикризового управління.

6. «Аналіз тенденцій». Оцінка змін у регіональному розвитку з часом дає цінну інформацію про прогрес, проблеми та ефективність заходів щодо управління кризою. Динамічний аналіз дозволяє виявити такі тенденції, як поліпшення чи погіршення економічного зростання, соціальних показників чи екологічних показників. Вивчаючи траєкторію розвитку, політики можуть оцінити вплив своїх заходів та відповідним чином скоригувати стратегії.

7. «Залучення експертів та зацікавлених сторін». Залучення експертів та зацікавлених сторін у процес оцінки підвищує якість та достовірність результатів. Експерти привносять спеціальні знання та досвід, сприяючи вибору відповідних показників, інтерпретації даних та виявленню відповідних наслідків для політики. Залучення зацікавлених сторін гарантує, що процес оцінки враховує місцеві перспективи, сприяє підвищенню відповідальності та підвищує ймовірність успішної реалізації політичних рекомендацій.

8. «Показники ефективності антикризового управління». Оцінка ефективності зусиль антикризового управління вимагає визначення конкретних показників ефективності. Ці показники можуть включати час реагування на кризи, координацію між відповідними відомствами, ефективність розподілу ресурсів, заходи щодо зниження ризиків та здатність відновлюватися після наслідків кризи. Оцінюючи ці показники, політики можуть оцінити ефективність своїх стратегій антикризового управління та ухвалити обґрунтовані рішення для майбутніх покращень.

9. «Зв'язок рівня розвитку та антикризового управління». Аналіз зв'язку між рівнем регіонального розвитку та ефективністю зусиль з антикризового управління дозволяє виокремити галузі, що потребують уваги. Наприклад, регіони з більш високим рівнем розвитку можуть демонструвати кращу стійкість до криз завдяки сильнішим інститутам, більш диверсифікованій економіці та вищому рівню людського капіталу. Розуміння взаємозв'язку між розвитком та кризою управління допомагає розставити пріоритети та ефективно розподіляти ресурси.

10. «Постійне покращення». З огляду на динамічний характер регіонального розвитку та особливості криз важливо регулярно оновлювати і вдосконалювати методології оцінки. Постійне вдосконалення гарантує, що системи оцінки залишаються актуальними, враховують проблеми, які виникають, і відповідають мінливим політичним пріоритетам. Постійний моніторинг та оцінка сприяють прийняттю обґрунтованих рішень та адаптивних політичних заходів. Використовуючи ці організаційні та методологічні підходи, політики та дослідники можуть отримати цінну інформацію про соціально-економічний розвиток регіонів України та ефективність заходів антикризового управління. Ці ідеї своєю чергою мають стати основою для формулювання політики, заснованої на фактичних даних, ефективного розподілу ресурсів та сприяння сталому регіональному зростанню.

Антикризове управління на регіональному рівні розпочинається в той момент, коли система втрачає здатність до ефективного функціонування через виникнення загроз, які вона не може самостійно подолати. Це свідчить про неспроможність регіону нейтралізувати зовнішні виклики, що впливають на його розвиток. На думку І.П. Петрук, антикризове управління є невід’ємною складовою процесу керування соціально-економічною системою, оскільки кризові явища завжди залишаються частиною її циклічного розвитку, що робить їхню точну прогнозованість неможливою [101]. Для ефективного виконання функцій регіональних органів влади та досягнення стратегічних пріоритетів необхідно розробити концепцію організаційно-інституційної архітекτονіки, яка є невід’ємною складовою підходів до антикризового управління регіональною економікою.

На наш погляд, розробка ефективного механізму антикризового управління на рівні регіону має ґрунтуватися на аналізі стейкхолдерів процесу. Для їх ідентифікації використано карту зацікавлених сторін, на якій відображаються агреговані групи стейкхолдерів у межах трьох сфер їхнього впливу: сфера повноважень/відповідальності (безпосередній вплив на

розробку стратегії і тактики антикризового управління регіоном; на карті зацікавлених сторін буде обмежена трьома переривчастими колами), сфера прямого впливу (вплив на регіональні аспекти розвитку на основі використання повноважень в ієрархії влади на національному рівні; на карті зацікавлених сторін буде обмежена двома переривчастими колами) та сфера опосередкованого впливу (здійснюють вплив з використанням груп зацікавлених сторін зі сфери повноважень; на карті зацікавлених сторін буде обмежена одним переривчастим колом).

Здійснена ідентифікація груп стейкхолдерів регіонального розвитку має таку структуру:

1. Сфера повноважень/відповідальності: органи місцевого самоврядування.
2. Сфера прямого впливу: центральні органи влади.
3. Сфера опосередкованого впливу: громадськість (територіальна громада, громадські організації), наука, бізнес.

Грунтуючись на низці робіт щодо засад вдосконалення системи управління соціально-економічними системами [10; 49], було зроблено висновок про необхідність реалізації моделі антикризового управління регіоном на основі активізації механізмів спільного управління для забезпечення синергетичного ефекту від діяльності всіх без винятку стейкхолдерів процесу. Кожна група інтересів в контексті регіонального розвитку має специфічні прагнення. Це формує вимогу до владного блоку щодо ідентифікації ключових соціальних, економічних, екологічних інтересів стейкхолдерів і розробки алгоритмів мінімізації протиріч у встановленні цілей реалізації інтегрального потенціалу регіону на основі гармонізації прагнень. Програмно-цільовий підхід є важливим елементом участі громадськості в особі стейкхолдерів регіонального розвитку в процесах його спрямування через формування громадянської компетентності у виробленні місцевої політики.

Одним із різновидів соціальних технологій виступає управлінська технологія, що поєднує наукові знання, управлінські потреби, суспільні інтереси, стратегічні цілі та функції управління, а також інструменти та механізми реалізації управлінських процесів [47]. Цей факт наштовхує на розуміння нагальної потреби в гармонізації реалізації функціонального наповнення діяльності стейкхолдерів регіонального розвитку в контексті антикризового управління, агреговане бачення якого представлено в табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Функціональне наповнення діяльності стейкхолдерів регіонального розвитку в контексті антикризового управління

Стейкхолдери регіонального розвитку	Процеси, процедури, операції управління регіоном
Органи місцевого самоврядування	– стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону на основі державної політики; – аналіз економічних, соціальних, екологічних ризиків регіону; – встановлення цілей і завдань, обрання інструментів антикризового регулювання; – фіксація і оцінка результатів антикризової політики, формування коригуючих впливів; – інформування стейкхолдерів процесу про пріоритети, цілі, завдання антикризового управління; – ідентифікація інтересів ключових груп впливу
Центральні органи влади	– інституційне та законодавче забезпечення управління в регіонах; – стратегічне планування соціально-економічного розвитку країни
Громадськість	– ініціювання, організація та реалізація процесів спільного мислення (сінтелектики) з метою укорінення культури спільного управління
Наука	– розвиток людського капіталу; – аналіз і оцінка стану регіону; – ідентифікація ризиків регіонального розвитку; – розробка теоретико-прикладних аспектів реалізації антикризової політики; – генерування інновацій
Бізнес	– участь в процесах сінтелектики в ході розробки і реалізації стратегії розвитку регіону; – впровадження інновацій; – забезпечення пропозиції товарів та послуг

Аналіз роботи В.Г. Воронкової [19] дозволяє визначити сутнісні характеристики соціального управління, до складу якого входить і управління регіональним розвитком:

- управлінський процес функціонує як взаємодія суб'єкта та суб'єкта, що передбачає координацію між двома підсистемами – керуючою та керованою;

- набуває форми співуправління, що передбачає активну взаємодію сторін у процесі прийняття рішень;

- спрямовує вплив соціального суб'єкта на суспільну, колективну та групову діяльність як через самоуправління, так і за допомогою спеціалізованих інституцій, включаючи державні органи, політичні партії, громадські організації, кооперативи, підприємства та професійні спілки.

Слід зазначити, що роль генератора імпульсу формування синергетичних ефектів на основі гармонізації інтересів стейкхолдерів регіонального розвитку належить владним структурам національного та регіонального рівнів. За цих обставин, звертаючись до викладених в попередніх розділах роботи міркувань, зазначимо, що система з домінуванням екстрактивних інститутів у цьому процесі стикнеться з перепонами у вигляді вузькогрупових інтересів представників владної еліти.

Узагальнення проведеного аналізу дозволяє представити авторське бачення методичного підходу до антикризового управління на рівні регіону (рис. 1.10).

Запропонований методологічний базис включає контур антикризового управління регіоном (з виділенням його цілей, етапів, принципів, функцій, інструментів, методів дослідження, організаційно-методичних підходів), що забезпечується інформаційною, науковою, організаційною, нормативно-правовою компонентами; контур прийняття рішень, що включає ключові групи зацікавлених сторін, результатом діяльності яких є обґрунтування вибору стратегії антикризового управління регіоном на основі аналізу викликів, ризиків та можливостей з подальшою її реалізацією.

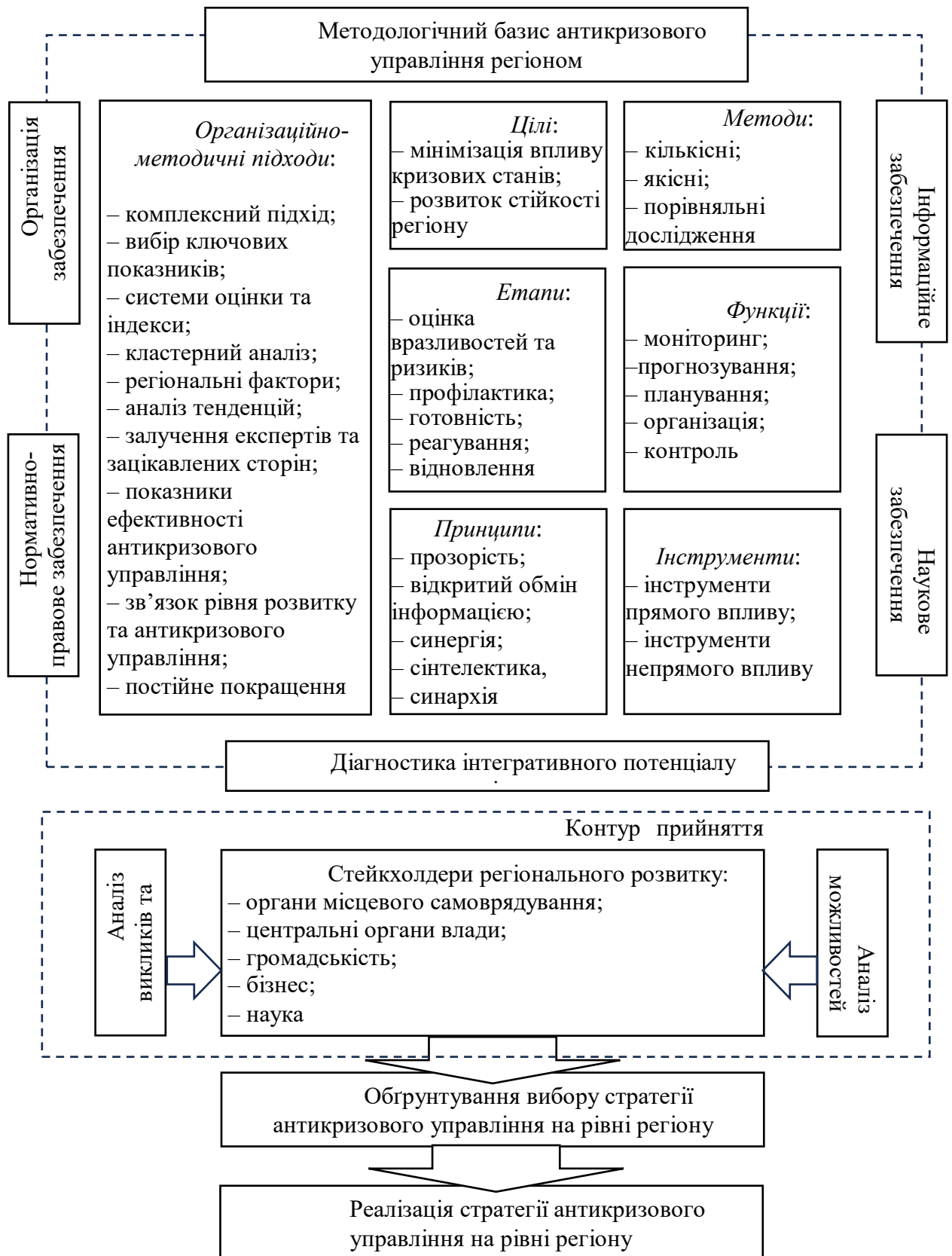

Рис. 1.10. Методологічний базис антикризового управління на рівні регіону

Джерело: авторська розробка

Організаційно-інституційна архітектоніка оптимального підходу для антикризового управління на рівні регіону, адекватного екзогенним і ендогенним викликам, здатного забезпечити ефективне використання інтегративного потенціалу регіону, наділеного адаптивними властивостями, має ґрунтуватися на інклюзивних інститутах, що володіють потенціалом гармонізації інтересів ключових груп стейкхолдерів. Побудова такого механізму базується на високому рівні розвитку людського капіталу.

Висновки до розділу 1

Полісемантичність терміну «криза», його дуальність діалектично поєднує процеси суттєвого загострення протиріч на різних рівнях соціально-економічних відносин з можливостями, які відкриваються, тобто з так званими «лініями змін», які формують можливі траєкторії розвитку подій (прогресивні чи регресивні), за такої умови реалізація певної з них залежить від ефективності антикризового управління. Під останнім розуміється сукупність способів, методів, прийомів, шляхів (інструментів), тобто механізм недопущення або пом'якшення наслідків кризових явищ в економіці зокрема та/чи суспільстві країни загалом через механізми реалізації таких компонент: оцінка вразливостей і ризиків, профілактика, готовність, реагування, відновлення.

Проблема пошуку джерел генерування криз та траєкторій виходу на вектор розвитку в соціально-економічних системах викликає необхідність виділення їх компонентів, що функціонують на певному рівні абстракції, з подальшим розвитком дослідження до аналізу їх взаємодії та взаємного обумовлення. Виділено такі рівні абстракції, які можна представити у вигляді піраміди (від основи до найвищого рівня): мікрорівень (підприємства, громадяни), мезорівень (регіони, галузі економіки), макрорівень (держава),

мегарівень (міжнародні організації). В актуальному часі відбувається перерозподіл повноважень в багаторівневій системі соціально-економічного розвитку, що зумовлено сучасним характером генезису криз і механізму їх розповсюдження. Зокрема, наддержавні структури набувають власного суверенітету, відчужуючи об'єкти влади від національних інститутів влади, в результаті чого система антикризового управління формується як варіант системного поєднання централізації та децентралізації інституційних одиниць, що приймають рішення. Кризи виступають джерелом змін організаційних процесів і структури влади.

Дослідження факторів кризи має суттєве значення для розуміння її природи та прогнозування. Нами розглянуто дві класифікації факторів кризи, в рамках яких виділяють: екзогенні та ендогенні фактори (в залежності від відношення середовища генерування кризи до економічної системи); об'єктивні та суб'єктивні фактори (в залежності від впливу волі і свідомості людини). Об'єктивні фактори є екзогенними і генеруються в рамках економічних, політичних, соціальних та технологічних процесів. Суб'єктивні фактори пов'язані з психологічними та поведінковими аспектами діяльності економічних агентів.

На наш погляд, існує тісний взаємозв'язок між інституційним середовищем макро- та мезо- рівнів і впливом суб'єктивних факторів кризи. В якості методологічної основи ідентифікації глибинних причин суб'єктивізації управлінських рішень обрано теорію неоінституціоналізму, в рамках якої запропоновано виділення інклюзивних та екстрактивних інститутів. Екстрактивні інститути базуються на концентрації влади та ресурсів у руках обмеженого кола осіб, що веде до рентної моделі економіки, виключення більшої частини населення з процесів розподілу доходів і прийняття стратегічних рішень. Натомість інклюзивні інститути формують економічне середовище, засноване на відкритій конкуренції, доступі до ринкових можливостей і демократичних принципах управління. Механізм впливу суб'єктивного аспекту прийняття рішень представниками владної еліти,

заснований на рентній мотивації (екстрактивні інститути), формує кризу ядра системи, що розповсюджується на «наближену до ядра периферію», «центр периферії», «середню периферію», «віддалену від ядра периферію». Домінування екстрактивних інститутів формує виклики, які набувають ознак кризи при перетині межі адаптивного потенціалу (порушенні гомеостазу) в точках біфуркації.

В умовах геополітичних, економічних і соціокультурних змін розвиток регіонів є ключовим аспектом ефективного антикризового управління, який має значення не лише для окремої території, а й для стабільності та розвитку національної економіки. Розвиток регіону охоплює багатоаспектні процеси – економічні, соціальні, екологічні, культурні та інноваційні. Антикризове управління своєю чергою спрямоване на встановлення імовірнісних ситуацій загрози розвитку, пошуку резервів і потенціалу регіону. Успішне антикризове управління передбачає системний аналіз стану регіону, встановлення проблемних питань і розробку ефективних стратегій вирішення цих питань.

При планування розвитку регіону важливо враховувати його конкурентні переваги та специфіку. Однак варто також враховувати можливості синергії й кооперації між регіонами, що дозволить створити мережу підтримки та співпраці. Особливу увагу необхідно приділяти соціальному аспекту розвитку регіону – забезпечення якісного життя населення, доступу до освіти, охороні здоров'я. Все це є основою стабільного розвитку та запобігання кризовим ситуаціям.

Суть розвитку регіону в умовах системних змін в економічній, соціальній сферах, інфраструктурі, технологіях й інноваціях полягає в тому, як завчасно забезпечити підтримку належного рівня якості життя мешканців і зміцнення конкурентоспроможності території. Розвиток регіону може бути стійким і забезпечувати оптимальний обсяг ресурсів, збалансовану економічну, соціальну та екологічну політику, а також рівномірний розподіл благ між різними верствами населення. Стратегія розвитку регіону повинна включати розробки та впровадження ефективних антикризових механізмів,

спрямованих на зменшення ризиків і підвищення стійкості до зовнішніх впливів.

Регіональний розвиток як об'єкт антикризового управління має складну природу, яка потребує міждисциплінарних підходів дослідження, та локальні особливості, адже кожен регіон має відмінний інтеграційний потенціал, до складу якого входять константи, що містять його тіло (географічне положення, природні умови та ресурси), а також фактори якісних чинників розвитку регіонів (людський капітал, виробничий капітал, фінансові можливості, потенціал імплементації та генерування інновацій). Ідентифікація протиріч у його структурі та розробці алгоритмів об'єднання і взаємодії складових зумовлює необхідність системного моніторингу, збору даних та аналізу для оцінки ефективності, адаптованості політики та заходів з використанням кількісних, якісних методів, порівняльних досліджень.

Антикризове управління регіоном представляє собою сферу, яка потребує постійних інновацій та адаптації до динамічного зовнішнього середовища і змін в інтеграційному потенціалі. Потреба у всебічному розумінні траєкторії регіонального розвитку та ефективності зусиль щодо управління кризою зумовила дослідницький інтерес щодо організаційно-методичних підходів до оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України та ефективності антикризового управління. Нами виділено такі стратегії та методики: комплексний підхід, вибір ключових показників, системи оцінки та індекси, кластерний аналіз, регіональні фактори, аналіз тенденцій, залучення експертів та зацікавлених сторін, показники ефективності антикризового управління, зв'язок рівня розвитку та антикризового управління, постійне покращення.

Запропоновано методичний підхід до антикризового управління на рівні регіону, схематичне відображення якого включає контур методологічного базису, що містить конкретизовані цілі, етапи, принципи, функції, інструменти, методи дослідження, організаційно-методичні підходи, підсистему забезпечення з інформаційною, науковою, організаційною,

нормативно-правовою компонентами; контур прийняття рішень щодо обґрунтування вибору стратегії антикризового управління регіоном на основі аналізу викликів, ризиків та можливостей з подальшою її реалізацією. Організаційно-інституційна архітектура оптимального підходу до антикризового управління на рівні регіону, адекватного екзогенним і ендегенним викликам, здатного забезпечити ефективне використання інтегративного потенціалу регіону, наділеного адаптивними властивостями, має ґрунтуватися на моделях спільного управління для забезпечення синергетичного ефекту взаємодії стейкхолдерів процесу, до яких відносяться органи місцевого самоврядування (сфера повноважень/відповідальності); центральні органи влади (сфера прямого впливу); громадськість, наука, бізнес (сфера опосередкованого впливу). До владного блоку ставляться вимоги щодо ідентифікації ключових соціальних, економічних, екологічних інтересів стейкхолдерів і розробки алгоритмів мінімізації протиріч у встановленні цілей реалізації інтегрального потенціалу регіону на основі гармонізації прагнень, що є досяжною ціллю в системах з домінуванням інклюзивних інститутів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Вплив світових тенденцій та геополітичної ситуації на розвиток регіонів України

Економічний розвиток регіонів у сучасному світі все більше визначається динамікою глобальних процесів, таких як інтеграція національних економік, стрімкий прогрес технологій, зміни у світовій торгівлі, перерозподіл інвестиційних потоків та загострення екологічних викликів. Вплив цих факторів на регіони є нерівномірним, оскільки залежить від їхніх ресурсних можливостей, економічної структури та рівня інтеграції у міжнародні процеси. Це вимагає глибокого аналізу і переосмислення стратегій регіонального розвитку, щоб забезпечити не лише адаптацію до глобальних змін, а й використання їх як каталізатора економічного зростання. У цих умовах ефективна регіональна політика повинна бути гнучкою, проактивною та орієнтованою на довгострокову конкурентоспроможність.

Вплив глобальних тенденцій і геополітичної ситуації на розвиток українських регіонів є важливим аспектом сучасного аналізу, оскільки Україна знаходиться на перехресті різноманітних політичних, економічних і культурних процесів, які формують її внутрішню динаміку та взаємодію із зовнішнім світом. Україна як держава, що географічно розташована на стику Європи та Азії, є частиною глобального економічного та політичного простору, що робить її сприйнятливою до змін на міжнародній арені. Водночас ці процеси створюють нові можливості та виклики для регіонального розвитку, які необхідно враховувати при формуванні ефективної регіональної політики.

Глобальні виклики, зокрема інтенсивна глобалізація, процеси міжнародної інтеграції, технологічні революції та екологічні загрози, кардинально впливають на економічну, соціальну та політичну стабільність регіонів України. З одного боку, розширення міжнародних економічних зв'язків сприяє зростанню експорту, залученню іноземних інвестицій та активному впровадженню інновацій. З іншого боку, посилення глобальної конкуренції вимагає від регіонів України підвищення конкурентоспроможності, гнучкості та здатності до швидкої адаптації в умовах постійних змін економічного середовища.

Тривала геополітична нестабільність завдала потужного удару по розвитку регіонів України, спричинивши глибокі трансформації в економічній, соціальній та інфраструктурній сферах. Анексія Криму російською федерацією та повномасштабне вторгнення на сході країни не лише підірвали економічну активність, а й зруйнували стратегічні об'єкти інфраструктури, спровокували масові міграційні переміщення та посилили соціальну напруженість. Постраждали регіони зіткнулися з втратою ключових підприємств, деградацією ринків праці та різким падінням рівня інвестиційної привабливості, що значно ускладнило їхню перспективу відновлення. У відповідь на ці виклики держава змушена докорінно переглядати підходи до регіональної політики, зосереджуючи зусилля на відбудові критичної інфраструктури, забезпеченні безпеки та стимулюванні економічного зростання в умовах постійної загрози. Майбутнє регіонів напряду залежить від ефективності державного управління, здатності швидко адаптуватися до нових реалій та залучення міжнародної підтримки для масштабного відновлення та розвитку.

Стратегічну роль у підтримці реформ та стимулюванні регіонального розвитку відіграють міжнародні фінансові інституції та організації, співпрацю України з якими докорінно змінює формат геополітична нестабільність. Фінансову та технічну допомогу від Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського Союзу та інших міжнародних партнерів, що

спрямовують значні ресурси на відновлення та модернізацію інфраструктури, енергетичну безпеку та розвиток людського капіталу, активно отримує Україна. Втім, така допомога має свою ціну – вона поєднана з жорсткими вимогами щодо проведення системних структурних реформ. Хоча ці реформи сприяють макроекономічній стабільності, вони нерідко посилюють регіональні дисбаланси, оскільки окремі території не мають однакових можливостей для швидкої адаптації до нових умов. Це загрожує подальшим поглибленням соціально-економічного розриву між регіонами, що вимагає комплексного і стратегічного підходу до управління, спрямованого на мінімізацію негативних наслідків та забезпечення збалансованого розвитку всієї країни.

Регіональний розвиток України значною мірою залежить від динаміки міжнародних ринків, особливо від коливань цін на сировину. Оскільки економічна діяльність багатьох регіонів орієнтована на експорт сільськогосподарської продукції, хімічної промисловості та металургії, вони залишаються вразливими до змін у глобальному економічному середовищі. Зокрема, різке зниження світових цін на сталь чи зерно може спричинити спад виробництва, скорочення доходів підприємств та загострення соціальних проблем у цих регіонах. Водночас диверсифікація економіки та вихід на нові ринки можуть стати ефективними інструментами для зменшення залежності від сировинного експорту та сприяти більш стійкому економічному розвитку.

Технологічні зміни, зокрема цифровізація, автоматизація виробничих процесів та розвиток інновацій, відіграють ключову роль у трансформації регіональної економіки України. Впровадження сучасних технологій сприяє підвищенню продуктивності, зниженню собівартості продукції та відкриттю нових можливостей для розвитку бізнесу. Однак технологічний прорив вимагає значних інвестицій у сферу освіти, професійну підготовку кадрів та модернізацію інфраструктури, що може стати серйозним викликом для регіонів із недостатнім фінансуванням. Крім того, масштабна автоматизація та цифровізація можуть спричинити занепад традиційних галузей промисловості

та скорочення робочих місць, що загрожує зростанням соціальної напруги та потребує ефективних програм адаптації трудових ресурсів до нових реалій ринку.

Глобальні зміни клімату та інші екологічні виклики стають вирішальним фактором, що формує траєкторію регіонального розвитку. Підвищення температур, порушення режиму опадів, екстремальні погодні явища та деградація природних ресурсів створюють серйозні загрози для сільського господарства, водного балансу, енергетичної стабільності та промислового сектору. У таких умовах регіони змушені докорінно переглядати свої економічні стратегії, адаптуючи їх до нових екологічних реалій та запроваджуючи ефективні механізми протидії кліматичним змінам. Водночас зелена трансформація відкриває нові перспективи: розвиток екологічно чистих технологій, широке впровадження відновлюваної енергетики та розширення екологічно відповідального бізнесу можуть стати потужним імпульсом для економічного зростання. Такі зміни здатні не лише пом'якшити негативні наслідки кліматичних змін, а й залучити стратегічні інвестиції, стимулювати створення нових робочих місць та підвищити глобальну конкурентоспроможність регіонів, роблячи їх більш стійкими до майбутніх викликів.

Особливу роль у регіональному розвитку відіграють міграційні процеси, які значно посилюються під впливом геополітичних та економічних викликів. Воєнні дії на сході України спричинили масове внутрішнє переміщення населення, що створює додаткове навантаження на інфраструктуру, ринок праці та соціальні сервіси у регіонах, що приймають переселенців. Поряд із цим економічна нестабільність та низький рівень життя стимулюють зовнішню міграцію, особливо серед молоді та висококваліфікованих фахівців, що спричиняє втрату людського капіталу та загострює демографічні проблеми в окремих регіонах. У такій ситуації стратегічним пріоритетом має стати формування політики, спрямованої на закріплення молодого населення,

створення привабливих робочих місць і покращення умов життя, що сприятиме соціально-економічній стабільності регіонів.

Ключовим фактором впливу глобальних процесів на розвиток регіонів є міжнародна інтеграція, особливо в контексті співпраці з Європейським Союзом. Стратегічним кроком України на шляху до глибшої економічної та політичної взаємодії з європейським простором стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що відкриває нові перспективи для регіонального розвитку. Інтеграція з ЄС є каталізатором уніфікації законодавчих норм, підвищенню стандартів якості продукції, модернізації інфраструктури та залучення європейських інвестицій і передових технологій. Однак цей процес також створює виклики для регіонів, які мають адаптуватися до європейських стандартів, що потребує значних фінансових, адміністративних і кадрових ресурсів. Особливо складною ця трансформація є для економічно слабких та менш розвинених регіонів, які потребують додаткової підтримки та ефективних механізмів інтеграції в європейський економічний простір.

Враховуючи зазначені фактори, можна зробити висновок, що розвиток українських регіонів значною мірою залежить як від глобальних тенденцій, так і геополітичної ситуації. Для того, щоб максимально використати можливості та знизити ризики, що виникають внаслідок цих процесів, необхідна всебічна та гнучка регіональна політика, яка повинна враховувати специфіку кожного регіону, його потенціал та проблеми. Особливо важливою є співпраця між центральними та місцевими органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Це дозволить не тільки досягти стратегічних цілей розвитку регіонів, а й забезпечити їх конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Одним з пріоритетів має бути створення умов для рівномірного розвитку всіх регіонів, зменшення економічних та соціальних диспропорцій, підтримка територій, які зазнали кризових явищ, та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. Це вимагає впровадження інноваційних підходів у регіональному управлінні, розвитку інфраструктури, залучення інвестицій,

підвищення кваліфікації працівників, а також забезпечення соціальної стабільності і безпеки.

Геополітична ситуація та вплив глобальних тенденцій на розвиток регіонів України є складним, багатогранним та динамічним процесом, що потребує постійного, всебічного аналізу і миттєвої адаптації регіональної політики до мінливих зовнішніх умов. Тільки через інтегрований та адаптивний підхід можна забезпечити стабільний розвиток регіонів, посилити їхню конкурентоспроможність та гарантувати успішну інтеграцію в глобальну економіку.

Аналіз глобальних економічних процесів та специфіки розвитку регіонів, які підпадають під їхній вплив, є складним і багатоаспектним завданням, яке вимагає детального врахування численних внутрішніх та зовнішніх факторів, що визначають як загальний хід світової економіки, так і перспективи окремих регіонів (рис. 2.1).

Ключовим чинником, що визначає економічний розвиток, об'єднуючи національні економіки у світову систему через міжнародну торгівлю, інвестиції, обмін технологіями та мобільну робочу силу, виступає глобалізація, яка сприяє розширенню ринків збуту та загострює конкурентну боротьбу між регіонами, проте водночас може посилювати соціально-економічну нерівність. Більше шансів на залучення іноземних інвестицій отримують регіони з потужною економічною базою, у той час як менш розвинені території можуть стикатися з викликами, зокрема через високий рівень глобальної конкуренції та її вплив на локальні ринки.

Стрімкий розвиток технологій, особливо у сфері інформаційних систем, кардинально трансформує глобальну економіку, забезпечуючи миттєвий обмін даними, оптимізацію виробничих процесів і створення нових можливостей для підприємництва. Диджиталізація стає ключовим фактором інноваційного зростання регіонів, проте водночас загострює диспропорції між тими, хто активно інтегрує передові технології, і тими, хто залишається поза цим процесом. Технологічні зміни також змінюють ринок праці, спричиняючи

зникнення традиційних професій і формування нових, що вимагає постійної адаптації та перепідготовки кадрів відповідно до сучасних викликів.

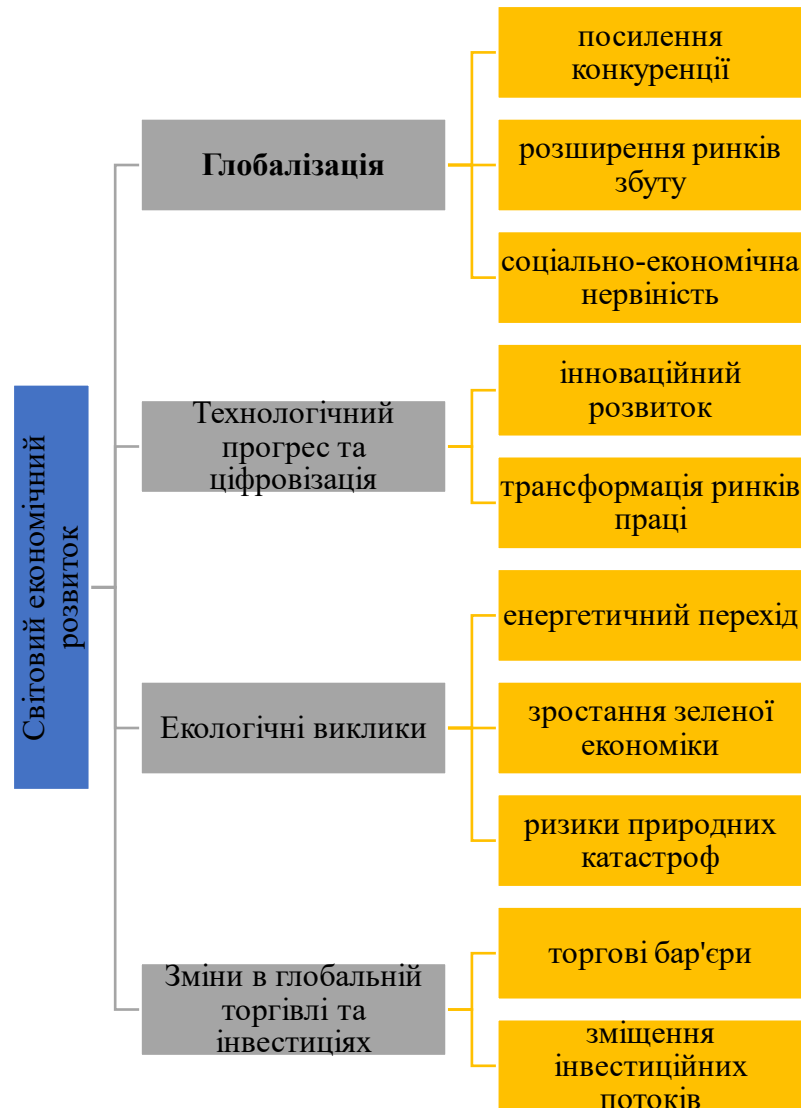

Рис. 2.1. Ключові фактори, що впливають на світовий економічний розвиток

Джерело: сформовано автором

Кліматичні зміни створюють серйозні екологічні виклики, що мають прямий вплив на економіку та вимагають впровадження принципів сталого розвитку. Регіони, які залежать від викопних джерел енергії, стикаються з необхідністю переходу до альтернативних енергетичних ресурсів, що часто є складним і витратним процесом. Водночас регіони, що активно інвестують у відновлювану енергетику, отримують стратегічні переваги та посилюють свою конкурентоспроможність. Окрім цього, зміна клімату збільшує частоту

та інтенсивність природних катастроф, що вимагає розробки ефективних адаптаційних заходів.

Глобальні економічні зміни, зокрема торговельні конфлікти та перегляд міжнародних угод, суттєво впливають на регіональний розвиток. Введення торговельних бар'єрів створює ризики для регіонів, орієнтованих на експорт, що може призвести до зниження прибутків і скорочення економічної активності. Зміни в інвестиційних потоках також переформатовують пріоритети регіонального розвитку: одні території отримують додаткові ресурси для зростання, тоді як інші ризикують залишитися без належної фінансової підтримки, що може посилити диспропорції між регіонами.

Неоднозначний вплив на регіони чинять глобальні економічні зрушення: вони можуть слугувати потужним імпульсом для економічного зростання, відкриваючи нові можливості, або ж, навпаки, створювати системні виклики, що посилюють дисбаланси та загрожують стабільності. Життєздатність регіонів безпосередньо залежить від їхньої здатності швидко адаптуватися до зовнішніх змін, ефективно використовувати внутрішній потенціал і проактивно долати кризові ситуації. Це вимагає радикального перегляду економічних стратегій, прискореного впровадження інноваційних технологій, цілеспрямованого залучення інвестицій у критично важливі галузі, а також створення гнучких управлінських механізмів, що дозволять забезпечити стійке та конкурентоспроможне зростання в умовах глобальної невизначеності.

Не лише на ключовий елемент соціально-економічного прогресу перетворився просторовий територіальний розвиток, а й на стратегічний вектор, що сприяє забезпеченню стабільності та підвищенню якості життя населення в довгостроковій перспективі. Україна має потужний природно-економічний потенціал, який спроможний забезпечити сталий та інклюзивний територіальний розвиток усіх регіонів країни. Рівень соціально-економічного територіального розвитку – це своєрідний інтегральний індикатор національних зусиль щодо розвитку певних районів країни.

Територіальний розвиток регіонів вимірюється не тільки доходами, кількістю робочих місць і демографічними тенденціями в певному районі, у національному масштабі виміром сукупних досягнень економічного розвитку регіонів постають ключові макроекономічні показники, що свідчать про стан економіки країни та її місце у глобальному рейтингу економіки світу.

Розвиток економіки України за останні роки супроводжувався значним впливом факторів зовнішнього середовища, які мали політичний характер та виявлялись наслідком структурних зрушень у механізмах державного управління. Це призвело до хвилювих коливань темпів приросту суспільного виробництва та справило істотний вплив на рівень ділової активності бізнесу. За даним Світового банку, ВВП України за 2023 рік склав 178,7 млрд. дол. США або 6537,8 млрд грн (рис. 2.2).

За цих обставин, як свідчать дослідження, протягом останніх десятиріч динаміка приросту валового внутрішнього продукту мала декілька суттєвих зрушень. Зокрема, це було характерно для 2008 року (значна девальвація національної грошової одиниці) та втрата 61% приросту ВВП, для 2014 року (наслідки політичної нестабільності у країні) – втрата приросту ВВП 32%, 2022 рік (початок повномасштабного вторгнення на територію країни) – втрата приросту ВВП у 47%.

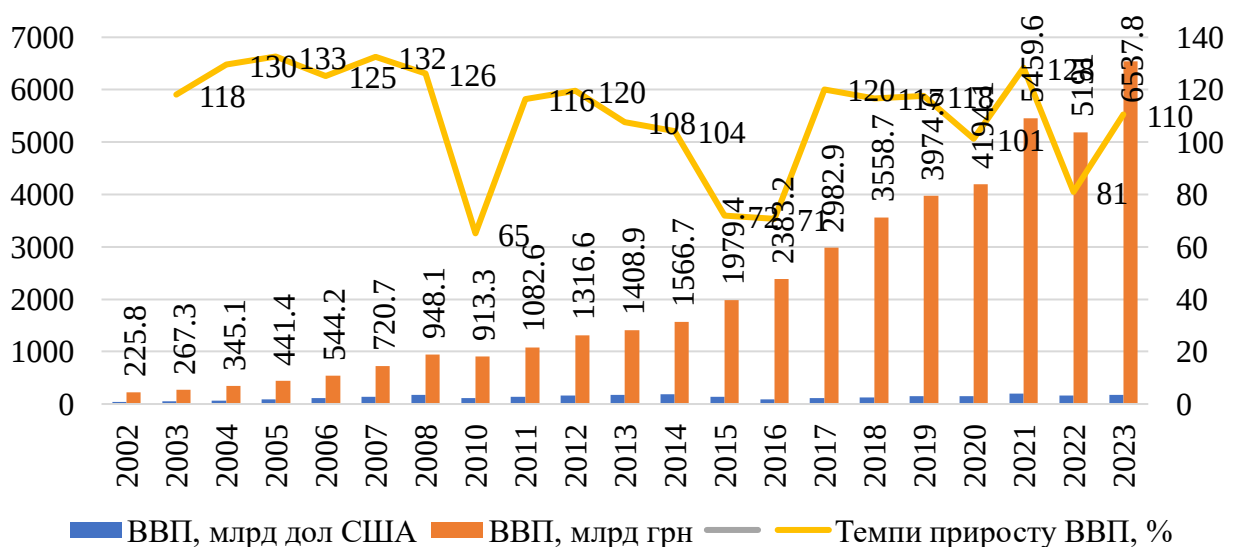

Рис. 2.2. Динаміка ВВП України (2002–2023 роки)

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Ці тренди та пікові періоди втрати темпів росту національного виробництва стали результатом сукупного зниження показників економічного розвитку регіонів та стали їх загальним проявом у національному масштабі. За такої умови, за даними Міністерства розвитку громад і територій України до початку повномасштабного вторгнення (початок 2022 року), негативний тренд втрати обсягів суспільного національного виробництва був подоланий та розвиток регіонів України визначався позитивною динамікою зростання основних соціально-економічних показників. Це проявилось у: 1) збільшенні обсягів виробництва промислової продукції (у 16 регіонах – до 1,6% до значення минулого року); 2) збільшенні обсягів виробництва продукції сільського господарства (у 20 регіонах країни на 14,4%); 3) нарощування обсягів будівельної продукції (у 17 регіонах на 6,8%); 4) збільшенні обсягів капітальних інвестицій (у 24 регіонах на 13,0%); 5) зростання реальної заробітної плати (у усіх регіонах країни на 10,5%); 6) збільшенні доходів місцевих бюджетів (за всіма регіонами на 20,5%) [86]. Сукупний ефект проявився у зростанні вартості валового регіонального продукту до 5450,8 млрд грн, що склало 131,7 тис. грн у розрахунку на одну особу за підсумками 2021 року (рис. 2.3).

Розвиток економіки України характеризується активними тенденціями, акцентами на активну децентралізацією загальнодержавного управління та зростання місця і ролі регіонів у державній економічній політиці. Це відповідає ключовим трендам розвитку європейського економічного простору та визначається потужним потенціалом нарощування конкурентоспроможності національної економіки у регіональному розрізі. Кожен регіон України має свої унікальні природно-географічні соціально-економічні, історичні та гуманітарні особливості розвитку, які визначають їх внесок у створення валового національного продукту.

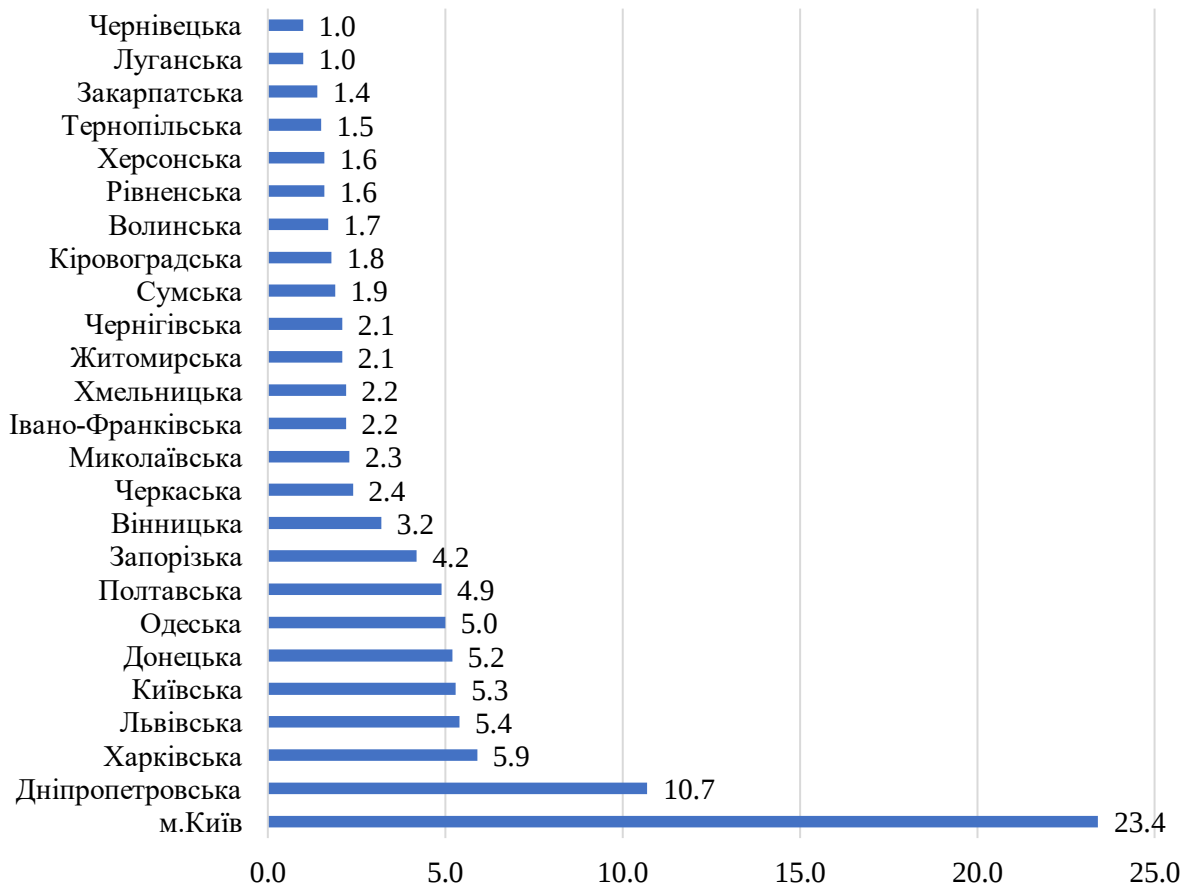

Рис. 2.3. Динаміка вартості валового регіонального продукту України *

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором за даними [46]

Як показують результати аналізу, найпотужніший внесок у створення вітчизняного ВВП формує м. Київ – 23,4%. У топ-5 областей за рейтингом участі у створенні сукупного національного виробництва мають Дніпропетровська область – 10,7%, Харківська область – 5,9%, Львівська область – 5,4%, Київська область – 5,3%, Донецька область – 5,2% (рис. 2.4.)

Одним з основних стратегічних завдань регіонального розвитку є зростання загального рівня добробуту та подолання нерівномірностей і соціально-економічних розривів, які існують між різними територіями країни. Сучасний регіональний розвиток розглядається як маркер зусиль державної і регіональної політики щодо подолання дисбалансів та нерівномірності на

території держави. У такому контексті регіональна політика держави орієнтована на покращення індикаторів якості життя населення всіх територій, збалансування регіональних темпів економічного зростання та нарощування соціально-економічного потенціалу розвитку національної економіки загалом.

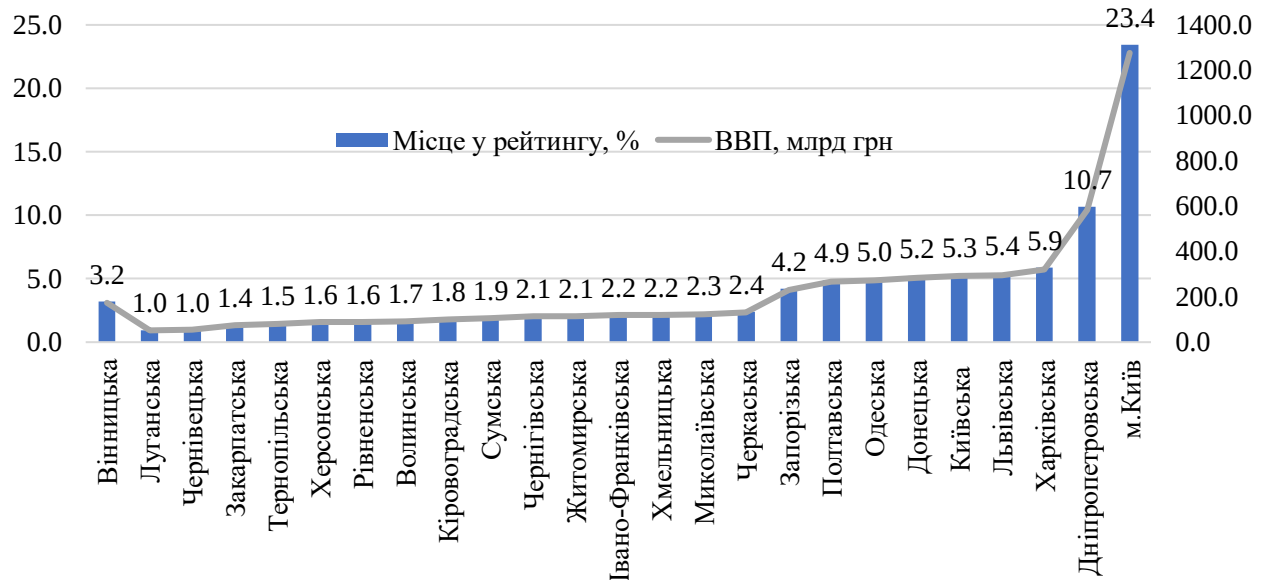

Рис. 2.4. Місце регіонів у формуванні ВВП України *

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано автором за даними [88]

Істотні відмінності щодо внеску регіонів України у сукупний обсяг суспільного національного виробництва зумовлені відмінностями регіонів у факторах і умовах економічного зростання, структурною диверсифікацією і спеціалізацією економіки регіонів, наявному ресурсному потенціалі, спеціалізації регіональних економік, які формують базис територіального економічного розвитку. Сукупність цих чинників у межах національної економіки України на сьогодні залишається різноманітною та зумовлює: різницю між взаємопов'язаністю продуктів та взаємодоповнюваністю можливостей, взаємозв'язок між факторами, умовами і їх розмаїттям та складністю регіональних економік, принцип взаємопов'язаної диверсифікації

в економічному розвитку, структурні зміни в управління територіальним розвитком та їх результати.

У найближчій перспективі рівень розвитку економіки та ступінь її конкурентоспроможності визначатимуться можливостями країни і територій виробляти продукт із максимальною часткою доданої вартості. Товари та послуги з більш високою часткою доданої вартості мають більш потужний потенціал конкурентоспроможності і забезпечення економічного зростання та одночасно потребують більш тонкого поділу праці, більш кваліфікованої робочої сили та більші обсяги інвестиційно-інноваційних потоків. Це вимагає від розвитку регіонів реалізації стратегій і механізмів управління, спрямованих на нарощування кількості і вартості ключових факторів сучасного виробництва: трудових ресурсів, інновацій, інвестицій. У методиці аналізу стану та рівня економічного розвитку територій ці фактори віддзеркалюються у кінцевому результативному індикаторі, що має як регіональне, так і загальнонаціональне значення – регіональному продукті у розрахунку на душу населення.

Характер даних, що були використані в основі аналітичних розрахунків, дозволили виділити у статистичній сукупності регіонів України три групи адміністративних областей за ключовою результативною ознакою фактичної вартості валового регіонального продукту на одну особу. За результатами статистичного групування було відокремлено три групи областей країни за рівнем економічного розвитку – показником регіонального валового продукту на душу населення території (табл. 2.1).

У першу групу потрапили 11 адміністративно-територіальних областей України, у яких середнє значення валового регіонального продукту на особу склало 75,6 тис. грн. Лідером такої групи стала Волинська область із значенням ВРП 90,3 тис. грн, аутсайдером списку – Луганська область із відповідним показником на рівні 24,7 тис. грн.

Другу групу склали 10 адміністративно-територіальних одиниць країни із середнім значенням референсного індикатора 116,1 тис. грн, у т. ч. його

максимум – 138,5 тис. грн (Запорізька область) та мінімум – 100,8 тис. грн (Сумська область).

Таблиця 2.1

Групування регіонів України за рівнем економічного розвитку *

Статистичні групи областей	Адміністративні області	Референсні значення вартості ВРП на особу
1 група: адміністративно-територіальні області з вартістю ВРП до 100 тис. грн на особу	Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька	Середнє - 75,6 тис. грн Мінімальне – 24,7 тис. грн Максимальне – 90,3 тис. грн
2 група: адміністративно-територіальні області з вартістю ВРП від 100,1 до 150 тис. грн на особу	Вінницька, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська	Середнє – 116,1 тис. грн Мінімальне – 100,8 тис. грн Максимальне – 138,5 тис. грн
3 група: адміністративно-територіальні області з вартістю ВРП понад 150 тис. грн на особу	Дніпропетровська, Київська, Полтавська, м. Київ	Середнє – 244,2 тис. грн Мінімальне – 162,7 тис. грн Максимальне – 431,6 тис. грн

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: розраховано автором на основі даних [88]

У третю групу областей увійшли 4 адміністративно-територіальні одиниці (три області та м. Київ) із середнім значенням регіонального валового продукту на душу населення 244,2 тис. грн. Лідером загальнонаціонального рейтингу економічного розвитку територій України є м. Київ (431,6 тис. грн).

Оцінка темпів приросту валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу показала, що найвищі темпи характерні Миколаївській області (10,1% приросту ВРП у розрахунку на одну особу), Тернопільській області (7,6%), Кіровоградській області (7,5%).

Така диференціація у рівні розвитку регіонів визначається наявністю факторів і ресурсів та умов їх використання за видами економічної діяльності. Україна має потужний ресурсний потенціал для забезпечення високих темпів розвитку всіх видів економічної діяльності, проте розподілені вони у структурному та якісному відношенні у регіональному розрізі нерівномірно. Основними ресурсами, які за сучасних умов визначають потенціал розвитку економіки, постають людські ресурси, інвестиції та земельні активи. З метою аналізу передумов економічного розвитку регіонів проведено оцінку рівня забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць України ресурсним потенціалом (табл. Б., Додаток Б).

Результати аналітичної оцінки підтверджують тезис, що за сучасних умов господарювання темпи і результати економічного розвитку визначаються насамперед кількістю залучених інвестиційних ресурсів. Найвищим рівнем розвитку у регіональному розрізі в Україні характеризувались три області (Дніпропетровська, Київська, Полтавська область) та м. Київ. Ці адміністративно-територіальні одиниці характеризуються також найвищим рівнем концентрації капітальних інвестицій у розрахунку на одну зайняту особу. Відповідно ці показники склали: Дніпропетровська область – 25,2 тис. грн, Київська область – 24,8 тис. грн, Полтавська область – 20,7 тис. грн, м. Київ – 70,2 тис. грн. Вказані регіони характеризуються також досить високим рівнем зайнятості працездатного населення – понад 65%. Оцінюючи щільність працездатного населення у розрахунку на одиницю земельної площі регіонів, можна констатувати, що із розвитком інновацій, технологій та цифрового бізнес-середовища вплив людського капіталу як головного активу економічної діяльності доповнюється активним впливом інвестицій, які формують базис для залучення усіх видів ресурсів в економічну діяльність.

Ресурсне забезпечення та умови діяльності визначають характер спеціалізації регіонів та їх внесок у формування напряму спеціалізації національної економіки. Оцінюючи структуру валового регіонального

продукту за останні десять років, слід відмітити тренди зростання частки сільського господарства, мисливства та лісового господарства – з 8,1% (87,7 млрд грн) до 12,7% (692,2 млрд грн), різке скорочення питомої ваги переробної промисловості – з 34,0% (368,0 млрд грн) до 12% (654,1 млрд грн), зростання частки оптової та роздрібної торгівлі – з 12,3% (133,1 млрд грн) до 15,8% (861,2 млрд грн).

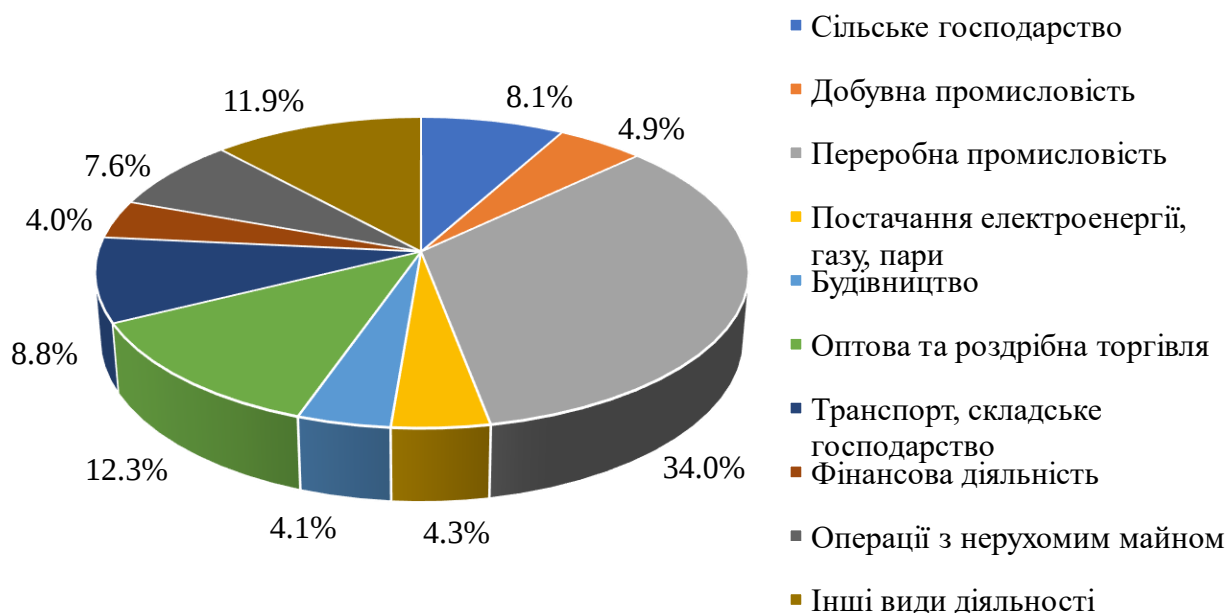

Рис. 2.5. Структура валового регіонального продукту України за 2021 рік, %*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними [9; 46; 112;]

Загальна структура валового регіонального продукту є відображенням господарської спеціалізації регіонів, яка історично сформувалась під впливом сукупності факторів природно-кліматичного, біологічного, природно-географічного та ресурсного характеру. За сучасних умов до переліку цих чинників додається вплив якісних параметрів капіталу, зокрема, інтелектуального, можливості регіонів залучення інвестицій та імплементації інноваційних технологій і способів організації господарської діяльності.

Регіональна структура адміністративних територій України за видами економічної діяльності представлена в табл. Б. 4. Додатку Б.

Визначення характеру спеціалізації регіонів залежно від результативної ознаки рівня економічного розвитку (за результатами групування адміністративно-територіальних одиниць за показником вартості валового регіонального продукту на душу населення) дозволяє зазначити: 1) адміністративні області третьої групи: Дніпропетровська, Київська, Полтавська області, м. Київ (найвищий рівень економічного розвитку) мають максимальну частку переробної промисловості у структурі власного ВРП, високу питому вагу будівельного сектору та сектору оптової і роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів. Водночас у цих регіонах зростає питома вага аграрного сектору як виду економічної діяльності.

Регіони мають чітко виражену промислово-торговельну спеціалізацію з домінуючим розвитком 3–4 видів економічної діяльності, що відповідає їх ресурсному потенціалу та економічним умовам господарювання.

Розвиток регіонів першої групи адміністративно-територіальних одиниць з найнижчим показником вартості валового регіонального продукту на душу населення (Волинська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька) характеризується сполученням значної кількості видів економічної діяльності та низькою питомою вагою кожного з них у валовому регіональному продукті.

Результати проведених досліджень свідчать, що економічний розвиток регіонів має складні тенденції та опосередковується значною кількістю чинників. Водночас було визначено, що ключовими факторами, які мають вплив на територіальний розвиток та його результативність, постають інновації й інвестиційний капітал.

Основною метою інноваційного розвитку регіону є формування інноваційної системи, що об'єднує підприємства та організації, які займаються

створенням нових знань та їх практичним застосуванням, що сприяє соціально-економічному розвитку регіону шляхом створення стійких інноваційних процесів та стимулювання інноваційної діяльності. Загалом нині розвиток інновацій у регіонах спрямований на створення сприятливого середовища на шляху зростання та розвитку інноваційної системи, що сприяє прогресу і підвищенню якості життя територій. Сукупна якість та кількість інновацій, що забезпечують рівень інноваційної активності та відповідають цілям та завданням розвитку регіону, визначають його інноваційну стійкість, яка є інструментом економічного зростання, забезпечення конкурентоспроможності і досягнення цілей сталого розвитку територій.

Аналіз рівня інноваційної активності регіонів України свідчить про складний стан та малу частку інноваційних бізнес-суб'єктів у порівнянні з європейською та світовою практикою. Середній рівень інноваційної активності національної економіки дорівнює 8,5% [87]. За цих обставин, за даними світового рейтингу Global Innovation Index (GII), у 2022 році позиції української економіки покращились (незважаючи на складний стан, зумовлений продовженням повномасштабного вторгнення) та забезпечили 75 місце (приріст на чотири позиції протягом 2020–2022 років). За інформацію Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), Україна має потужний інноваційний потенціал та виробляє більше інноваційних результатів відносно свого рівня інноваційних інвестицій. У якості основних сильних сторін інноваційного розвитку національної економіки було визначено сферу знань і технологій, слабких – умови розвитку бізнесу та ринку [139].

У регіональній площині найбільш активними у сфері інноваційних трансформацій та їх результатів постають: Тернопільська область (рівень інноваційної активності дорівнює 17,3%), Івано-Франківська область (16,3%), Запорізька область (14,6%), Сумська область (12,3%). Завершує топ-5 лідерів регіонів за інноваційною активністю Харківська область із показником 11,3%. Найбільша кількість інноваційно активних підприємств була зосереджена у

сфері виробництва фармацевтичних препаратів, хімічної промисловості, виробництва харчових продуктів, виробництві електронної продукції.

Ці дані підтверджуються й розміром витрат регіонів на виконання наукових досліджень і розробок. Найбільш активними в частині фінансування науково-прикладних досліджень є м. Київ (12225, 3 млн грн), Дніпропетровська область (2091,7 млн грн), Харківська область (1929,3 млн грн) [87].

Основним стримуючим фактором, який на сьогодні гальмує розвиток інноваційної діяльності в Україні та підвищення рівня інноваційної активності регіонів, є недостатній розмір інвестицій і фінансування розробок і провадження інновацій. Як свідчать результати проведеного бенчмаркінгу, частка витрат на дослідження і наукові розробки в Україні не перевищує 0,4% вартості валового регіонального продукту, тоді як у країнах світу цей показник відповідно становить: Ізраїль – 5,4%, Південна Корея – 4,8%, США – 3,4%, Німеччина – 3,1%, Японія – 2,7%, країни ЄС у середньому – 2,2% [87].

За умов обмеження фінансового потенціалу держави та складного економічного стану значної кількості бізнес-суб'єктів національної економіки потенційним джерелом фінансування інноваційних трансформацій мають стати інвестиційні потоки (як зовнішні, так і внутрішні). За даними Державної служби України, сукупний обсяг капітальних інвестицій у національну економіку у 2022 році склав 409,6 млрд грн, за 2012–2022 роки – збільшився у 2,3 рази. У розрахунку на одну особу розмір інвестиційних вкладень у 2021 році становив 16,3 тис. грн та відзначився темпом росту у порівнянні з 2012 роком у 4,9 разів.

У кінці 2022 року Європейська бізнес-асоціація (ЕВА) підвищила рейтинг інвестиційної привабливості України до доквідного рівня із показником 2,48 балів, що продемонструвало певне його зростання у порівнянні з початком 2022 року (рис. 2.6).

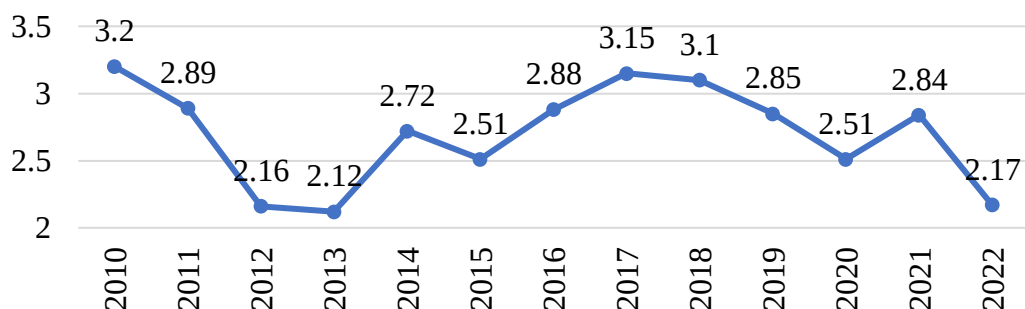

Рис. 2.6. Індекс інвестиційної привабливості економіки України

Джерело: побудовано автором за даними [94]

Незважаючи на певний позитивний тренд, понад 50% експертів продовжують оцінювати інвестиційний клімат України як «скоріш несприятливий», але зі зростанням респондентів, які мають позитивні очікування щодо поживлення рівня бізнес-активності національної економіки та налагодження нових логістичних ланцюгів вартості [63]. Основним фактором, який формує ризики і загрози для надходження інвестиційних потоків в Україну, залишається політична нестабільність та активна фаза повномасштабного вторгнення в країну.

Це постало ключовим фактором зниження потоків іноземних інвестицій у економіку України, обсяг яких у 2022 році значно скоротився та склав 190 млн дол. США (зменшення у порівнянні з 2021 роком на 97,2%). У секторальному розрізі найбільш привабливими для іноземних інвесторів виявились промисловість (40% сукупного обсягів вкладень), оптова та роздрібна торгівля (19%), операції з нерухомим майном (14%) і фінансова та страхова діяльність 913%). При цьому одночасно спостерігається певне зростання обсягів внутрішніх інвестиційних вкладень, розмір яких збільшився за 2022–2021 роки на 357 млн дол. США [107].

У територіальній площині найвищий рівень інвестиційної привабливості має м. Київ, Запорізька та Дніпропетровська області. У довоєнний час сприятливим рейтингом для інвестиційних вкладень характеризується економіка Одеської, Полтавської і Харківської областей.

Відповідно, ці регіони були найбільшими реципієнтами вкладеного інвестиційного капіталу як у абсолютному розмірі, так і у розрахунку на одного зайнятого у суспільному виробництві працівника (рис. 2.7).

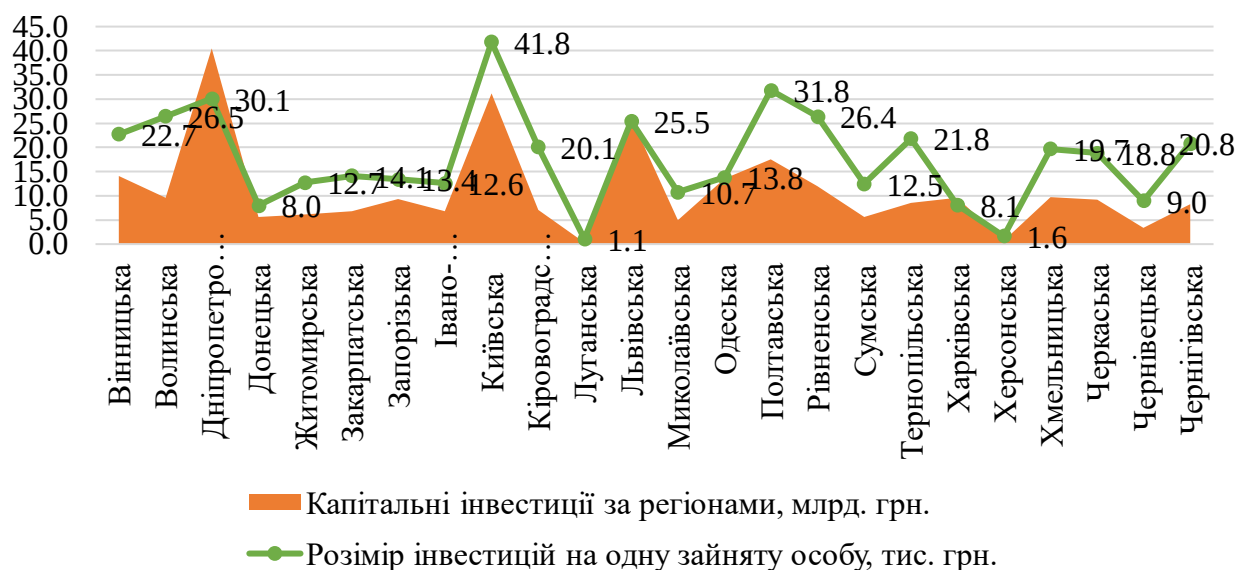

Рис. 2.7. Обсяги капітальних інвестицій за регіонами України, 2022р.*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними [67]

Абсолютним лідером серед адміністративних територій за обсягами залучених інвестиційних потоків стало м. Київ – 170 млрд грн (або 364,4 тис. грн у розрахунку на одного зайнятого). Високим рівнем інвестиційної привабливості виявились Дніпропетровська та Київська області – відповідний обсяг вкладень становив 65,5 млрд грн та 35,9 млрд грн (або 48,6 тис. грн та 48,2 тис. грн на одну зайняту особу). У аутсайдерах рейтингу за обсягом залучених інвестиційних коштів виявились: Луганська область (3,3 млрд та 11,8 тис. грн відповідно), Чернівецька область (3,4 млрд грн та 8,5 тис. грн), Закарпатська область (5,1 млрд грн та 10,5 тис. грн обсягів інвестиційних ресурсів відповідно).

Враховуючи сучасний стан територіального розвитку в Україні, об'єктивно постає необхідність формування та ефективного застосування

методів, механізмів та інструментів регіонального розвитку. У контексті цілей сталого розвитку ключову роль у цьому розвитку має орієнтація на пріоритети реалізованої державної і регіональної соціально-економічної та екологічної політики. Основою імплементації таких механізмів має стати всебічна оцінка стратегічної ефективності розвитку територій на основі системи економічних показників. Така система має дозволяти найбільш повно та коректно враховувати найбільшу кількість факторів, що характеризують стан регіональної економіки, дозволить максимально реалізувати потенціал територій, створити умови для досягнення соціально орієнтованого характеру перетворень економічної системи за збереження стійкості економічного зростання та поступового збільшення обсягів регіонального і національного багатства.

Оцінка ефективності розвитку регіонів України показала, що найбільший розмір прибутку був отриманий у Дніпропетровській, Київській, Донецькій, Полтавській областях та м. Києві. Ці регіони також мають досить високий рівень окупності інвестицій (табл. Б. 5., Додаток Б).

Загалом зазначені розрахунки підтверджують попередні результати диференціації всіх регіонів України на три групи за рівнем досягнутого економічного розвитку (за розміром ВРП на душу населення). Водночас істотні відмінності в ефективності територіального розвитку спостерігаються за показниками розміру чистого прибутку на одного зайнятого працівника та соціально-економічними показниками співвідношення доходів і витрат населення регіонів. Дані аналізу ще раз підкреслюють значний вплив на територіальний розвиток та мають основні фактори економічної діяльності: розміри територій, ресурсний потенціал (трудові ресурси, інвестиції).

На основі узагальнення результатів соціально-економічної оцінки фактичного стану розвитку регіонів України нами була висунута гіпотеза про залежність головного показника ефективності територіального розвитку (валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу) від ряду інших показників, які відображають дію на нього ключових економічних факторів.

На основі аналізу ключових характеристик було виокремлено 11 показників (незалежних змінних, факторів або предикторів), які можуть мати вплив на результуючу ознаку – вартісну величину валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (Y_1) та загальний розмір валового регіонального продукту (Y_2). Як можливий тип залежності було розглянуто кореляційно-регресійну модель. У результаті було отримано залежність із коефіцієнта множинної кореляції 0,9619 з коефіцієнтом детермінації – 0,9254. Це свідчить, що 92,54% мінливості результуючої ознаки пояснюється у моделях, що відображає достатньо високий рівень впливу обраних факторів на результативну ознаку.

Результати регресійного аналізу представлені в табл. 2.2.

Серед 11 попередньо обраних незалежних змінних у результаті аналізу залишилося 6, статистична значущість коефіцієнта регресії яких менша за 0,05.

$$y = -27031,9 + 6,2 \text{ Оек} - 0,9 \text{ Оім} + 0,0 \text{ Днас} + 1,3 \text{ Внас} + 2,6 \text{ Кін} - 90,5 \text{ ЗН с.-г.} + 49,3 \text{ ЗНпр} - 0,1 \text{ ЧП} + 0,0 \text{ Внд} + 400,8 \text{ Чінп} + 0,0 \text{ Віпп} \quad (\text{ф. 2.1.})$$

Регресійні коефіцієнти визначаються за стандартизованими та нестандартизованими регресійними значеннями. Перші дозволяють визначити внесок кожного предиктора у передбачення відгуку. Як бачимо, найбільший вплив на ефективність територіального розвитку має такий показник як частка інноваційної продукції підприємств регіону (рівень інноваційної активності територій). За сучасних та майбутніх умов цей фактор є визначальним з метою забезпечення сталих темпів економічного зростання та досягнення конкурентних переваг регіонів. Значний вплив має фактор чисельності зайнятого населення, зокрема у сфері сільськогосподарського виробництва. Як показали результати проведених досліджень, Україна за декілька останніх років поглиблює аграрну спеціалізацію національної економіки поряд із скороченням частки промислового виробництва у сукупному ВВП. Ці тенденції характерні й для територіального розвитку регіонів.

Коефіцієнти регресії

Змінні	Умове позначення	Стандартизовані коефіцієнти регресії	Похибка стандартизованих коефіцієнтів регресії	Нестандартизовані коефіцієнти регресії	Похибка нестандартизованих коефіцієнтів регресії	Критерій Стюдента	Рівень значущості
Вільний член				-27031,9	7943,616	-3,40298	0,000753
Обсяги експорту товарів, млн дол.	Оек	0,156031	0,036170	6,2	1,434	4,31381	0,000022
Обсяги імпорту товарів, млн дол.	Оім	-0,073608	0,026616	-0,9	0,316	-2,76561	0,006019
Доходи населення, млн грн	Днас	0,074946	0,027273	0,0	0,009	2,74793	0,006345
Витрати населення, млн грн	Внас	0,350860	0,022015	1,3	0,082	15,93758	0,000000
Капітальні інвестиції за регіонами, млн грн	Кін	0,530719	0,029286	2,6	0,141	18,12222	0,000000
Зайняте населення у сільському господарстві, тис. осіб	ЗН с.-г.	-0,034924	0,018884	-90,5	48,912	-1,84939	0,065344
Зайняте населення у промисловості, тис. осіб	ЗН пр	0,042123	0,030576	49,3	35,792	1,37765	0,169296
Чистий прибуток (збиток), млн грн	ЧП	-0,012316	0,017237	-0,1	0,076	-0,71448	0,475464
Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт за регіонами, тис. грн	Внд	0,022584	0,016863	0,0	0,001	1,33928	0,181451
Частка інноваційно активних підприємств, %	Чінп	0,023392	0,016060	400,8	275,171	1,45648	0,146261
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг), тис. грн	Вінп	0,085550	0,019219	0,0	0,002	4,45127	0,000012

У цьому контексті на результативну ознаку (розмір ВРП на душу населення) вказаний фактор має від’ємний вплив, що підтверджується результатами регресійного аналізу. Прямий позитивний вплив на рівень ВРП

здійснює чисельність працездатного населення регіонів, яке зайнято у сфері промисловості – значення нестандартизованого коефіцієнту регресії – 49,3. Значення коефіцієнту підтверджує необхідність більш активного розвитку промислових галузей регіонів України, оскільки саме інноваційні промислові товари із високою часткою доданої вартості формують потенціал стратегічної конкурентоспроможності національної економіки на світовому та європейському ринках.

Вагомим також вивівся вплив фактору величини капітальних інвестицій на розмір валового регіонального продукту у розрахунку на душу населення. Отриманий математичний коефіцієнт цього фактору (2,6) доповнює попередні результати, що показали тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку територій та обсягами інвестиційних вкладень.

За умов посилення інтеграційних процесів та глобалізації світової економіки більший потенціал економічного розвитку мають території, які є відкритими для здійснення зовнішньоекономічної діяльності та активними у сфері експортно-імпортних операцій. Факторна ознака величини експорту регіонів (X_1) показала істотний вплив на результативну ознаку із відповідним коефіцієнтом регресії, який дорівнює 6,2.

Звернемо увагу, що у сукупності досліджуваних факторів майже не мають відповідного впливу на результативну ознаку ефективності територіального розвитку три чинники: доходи населення (потенціал яких визначається рівнем економічного розвитку регіону), розміром витрат на виконання наукових досліджень і розробок, а також обсягом реалізованої інноваційної продукції регіонами. За останніми двома факторами наявність мінімального зв'язку їх з результативною ознакою можна пояснити низьким фактичним розміром витрат та отриманої виручки від реалізованої інноваційної продукції. Такі тренди свідчать про доцільність збільшення зусиль у контексті підвищення рівня інноваційної активності територій, зокрема, у частині активізації науково-дослідної діяльності, імплементації і комерціалізації її розробок і результатів.

Часткові коефіцієнти відображають вплив незалежної ознаки на відгук за умови, що всі інші фактори не змінюються. Виходячи з отриманих даних, ступінь впливу змінних можна ранжувати у такий спосіб: найбільший позитивний вплив має фактор обсягу капітальних інвестиційних вкладень за регіонами – частковий коефіцієнт кореляції дорівнює 0,715553, получастковий коефіцієнт кореляції становить 0,279799. Певною мірою цій факторній ознаці поступається фактор витрат населення (із відповідним значенням коефіцієнтів 0,669312 та 0,246069), а також фактор величини регіонального експорту товарів і послуг (із коефіцієнтами 0,236891 і 0,066603). Негативний вплив на величину ВРП у розрахунку на душу населення має фактор обсягів імпорту, кількості населення, що зайнято у сільському господарстві та розмір чистого прибутку.

Получасткова кореляція відображає взаємозв'язок незалежних змін і результуючої за умови, що вплив інших змінних на обраний фактор не змінюються, але їх вплив на результуючу зміну не контролюється. Співвідношення між частковою та получастковою кореляцією дозволяє визначити самостійно частину мінливості залежної зміни. Це стосується насамперед розміру капітальних інвестицій та витрат населення.

Коефіцієнт детермінації відображає множинну кореляцію незалежних змінних одна з одною. Як бачимо, значення показників є різноманітним. Доволі сильно корелюють з іншими предикторами такі показники: капітальні інвестиції, обсяг експорту товарів та послуг, кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності. Всі інші незалежні зміни корелюють помірно або слабо.

2.2. Аналіз стану територіального розвитку в Україні

Україна зіткнулася з двома надзвичайно складними викликами: пандемією Covid-19, яка охопила світ у 2020 році, та повномасштабною війною, яка почалася у 2022 році. Обидві ці події кардинально змінили економічну ситуацію в країні, суттєво вплинувши на різні аспекти економіки, такі як валовий регіональний продукт (ВРП), безробіття, зайнятість, інвестиції та зовнішня торгівля.

Пандемія Covid-19 і повномасштабне вторгнення, розпочате російською федерацією, стали серйозними викликами для української економіки, по-різному вплинувши на кожен регіон країни. Після пандемії Covid-19 економіка України поступово відновлювалася, показуючи ознаки стабілізації, зокрема зростання валового регіонального продукту, зниження безробіття та поживлення зовнішньої торгівлі. Проте повномасштабне військове вторгнення у 2022 році різко змінило цей вектор, спричинивши масштабні економічні потрясіння та нові виклики для розвитку країни. Війна призвела до значних втрат в інфраструктурі, скорочення інвестицій, зниження зайнятості та зростання безробіття, особливо в східних і південних регіонах країни [118].

Для аналізу використаємо дані, отримані з офіційних джерел, таких як Державна служба статистики України, а також з аналітичних звітів міжнародних організацій та дослідницьких центрів. Основними показниками, які включені в дослідження, є валовий регіональний продукт (ВРП), рівень безробіття, рівень зайнятості, обсяг інвестицій та показники зовнішньої торгівлі (рис. 2.8–2.12) [46; 125; 137].

Основним показником економічної діяльності регіону є валовий регіональний продукт (ВРП). Після пандемії Covid-19 багато регіонів почали демонструвати ознаки економічного відновлення, але війна кардинально змінила ситуацію. У таких регіонах, як Київ, Львів та Одеська області, які раніше характеризувалися стабільним економічним зростанням, у 2023 році

спостерігалось значне падіння ВРП. Особливо сильно постраждали регіони в зоні активних бойових дій, наприклад Харківська та Дніпропетровська області.

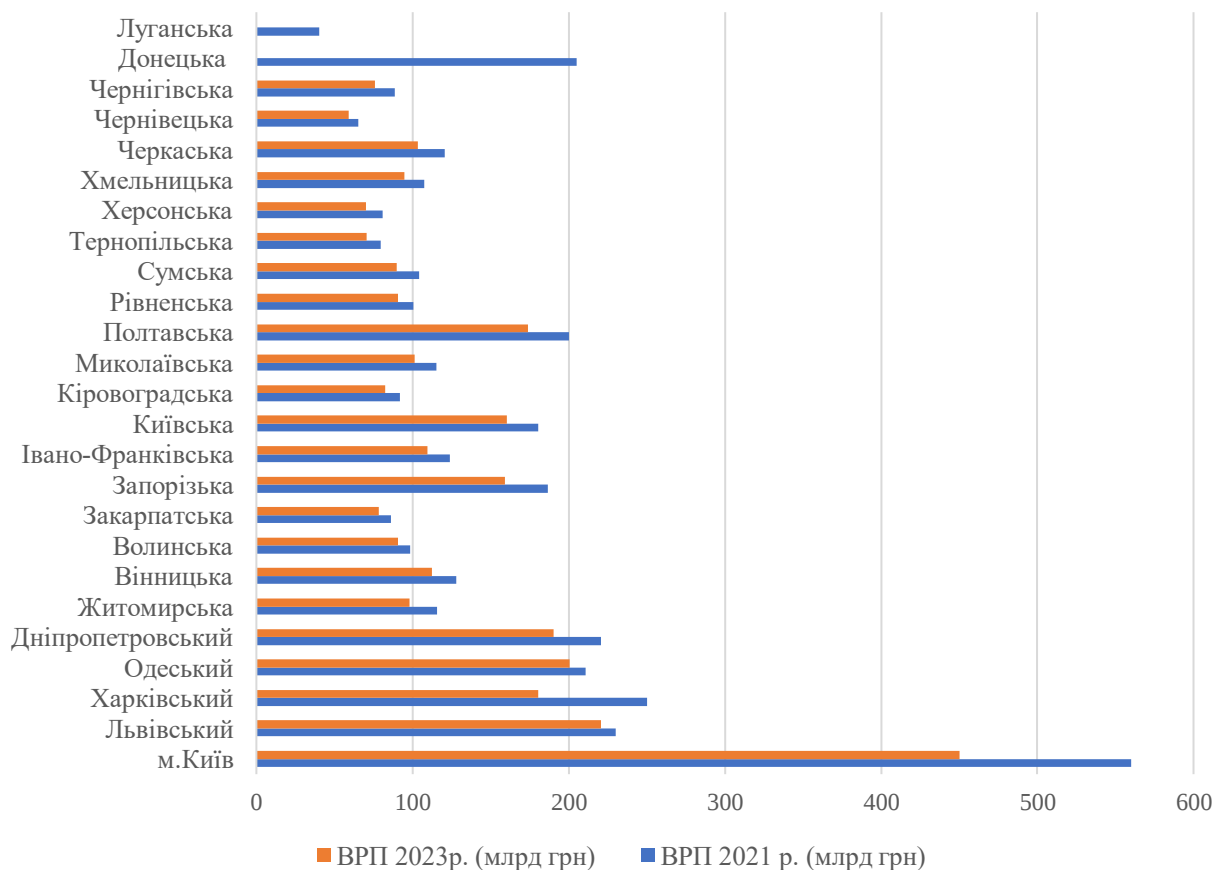

Рис. 2.8. Валовий регіональний продукт (ВРП) в регіонах України*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рівень безробіття в Україні за період з 2021 до 2023 року зазнав загального зростання, що можна пояснити значними економічними труднощами, викликаними як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, зокрема війною та спадом в окремих секторах економіки. Збільшення безробіття торкнулося майже всіх регіонів, однак його рівень варіюється залежно від регіону.

Найбільше зростання рівня безробіття спостерігається в Харківському регіоні, де показник зріс з 6,8% у 2021 році до 9,2% у 2023 році. Значне збільшення безробіття також відбулося у місті Київ та Дніпропетровській області, де рівень безробіття зріс на 2,2% і 2,1% відповідно. Це може бути пов'язано з військовими діями та економічною нестабільністю, що вплинули на ключові міста та промислові центри.

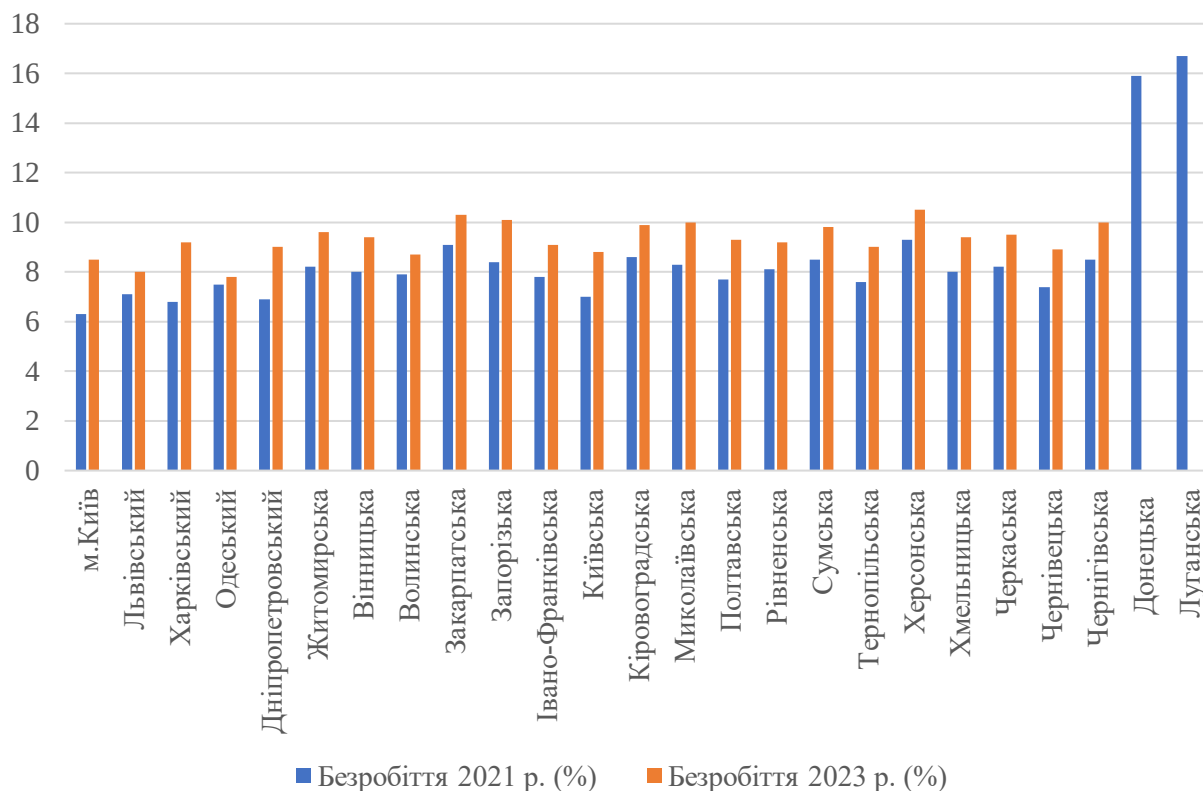

Рис. 2.9. Рівень безробіття в регіонах України*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Одеський регіон продемонстрував найбільш стабільну ситуацію (зі збільшенням лише на 0,3%). Це свідчить про певну стійкість економіки регіону, що, ймовірно, пов'язано з його портовими можливостями та міжнародними торговими зв'язками. Львівський регіон також показав відносно невелике зростання рівня безробіття на 0,9%, що можна пояснити

активною міграцією внутрішніх переселенців, які знайшли роботу в західних регіонах.

Найвищі показники безробіття в 2023 році були зафіксовані в Херсонській (10,5%), Закарпатській (10,3%) та Запорізькій (10,1%) областях. Це вказує на те, що саме ці регіони найбільше постраждали від економічних потрясінь та воєнних дій, що призвело до значного скорочення робочих місць.

Таким чином, загальна картина демонструє, що ринок праці в Україні перебуває під значним тиском, причому деякі регіони, такі як Одеський і Львівський, виявляють більшу стійкість, тоді як інші, особливо східні та південні області, зазнали більшого удару від безробіття.

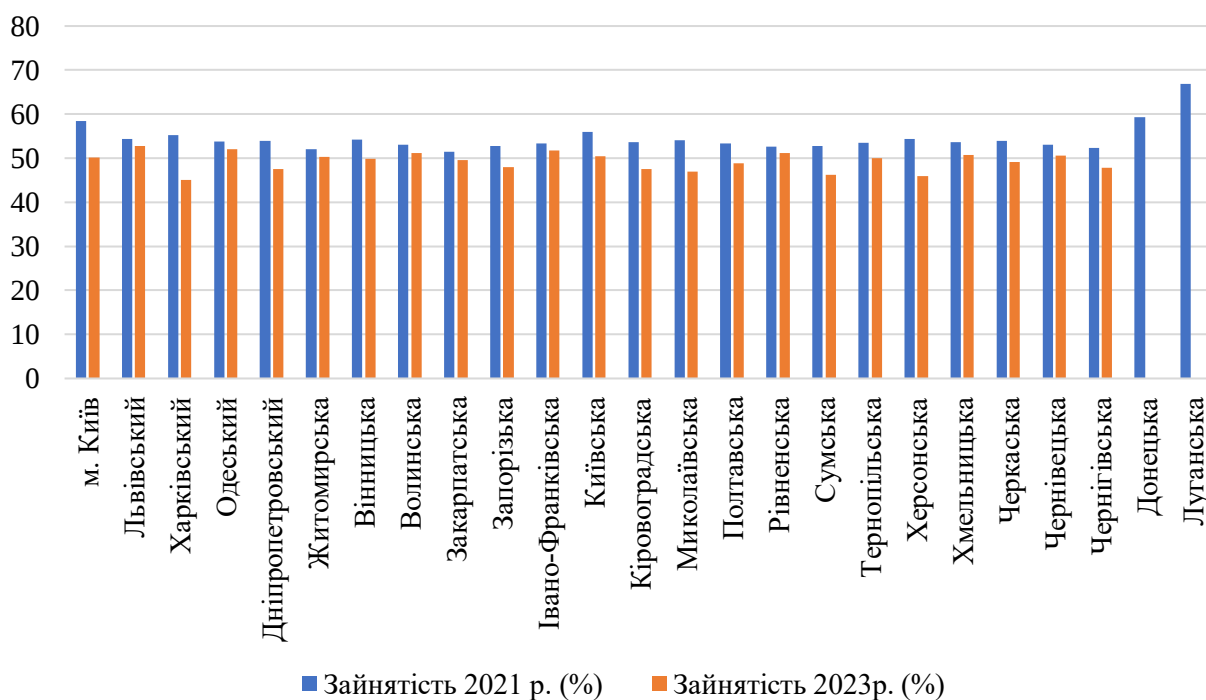

Рис. 2.10. Рівень зайнятості в регіонах України*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Аналіз рівня зайнятості населення в регіонах України за період з 2021 до 2023 року показує загальну тенденцію до зниження цього показника у більшості областей. Така динаміка може бути наслідком економічних

труднощів, зумовлених війною, внутрішньою міграцією, а також загальним уповільненням економіки.

У місті Києві, який є ключовим економічним центром країни, зайнятість знизилася найбільше – з 58,5% у 2021 році до 50,2% у 2023 році. Таке значне падіння можна пояснити як економічними факторами, так і впливом міграційних процесів, зокрема виїздом населення до безпечніших регіонів чи за кордон.

Харківська область також зазнала суттєвого падіння рівня зайнятості – з 55,2% у 2021 році до 45,1% у 2023 році, що є одним із найнижчих показників. Цей регіон перебуває в зоні активних бойових дій, що призвело до значного скорочення кількості робочих місць та міграції населення.

Дніпропетровська та Запорізька області також показали значне зниження зайнятості: з 54,0% до 47,5% у Дніпропетровській області та з 52,8% до 48,0% у Запорізькій області. Ці регіони хоча й менше постраждали від бойових дій, все ж відчули економічні наслідки війни.

Водночас західні регіони, такі як Львівський, Одеський та Івано-Франківський, продемонстрували більш стійкі показники зайнятості. У Львівській області зайнятість знизилася незначно – з 54,3% до 52,8%. Одеська область також показала менше падіння – з 53,8% до 52,0%, що свідчить про певну стабільність економічної ситуації в цих регіонах, можливо, завдяки меншому впливу війни та активній економічній діяльності.

Загалом рівень зайнятості в Україні значно впав за два роки, особливо в регіонах, які постраждали від активних бойових дій. Західні та південні області залишаються більш стійкими, тоді як регіони на сході та в центрі країни зазнали значного скорочення кількості зайнятого населення.

Основні тенденції показують, що капітальні інвестиції зменшилися майже в усіх регіонах через вплив війни, зниження економічної активності та міграцію населення.

Зокрема, у м. Київ, яке залишається найбільшим економічним центром, капітальні інвестиції впали з 15 млрд грн у 2021 році до 11 млрд грн у 2023

році. Суттєве падіння також спостерігалось в Харківській області, де інвестиції скоротилися з 8,2 млрд грн у 2021 році до 5,1 млрд грн у 2023 році, що можна пояснити значними пошкодженнями інфраструктури через бойові дії.

Інші регіони, такі як Дніпропетровська і Запорізька області, також відчули значне скорочення інвестицій, що свідчить про складні умови для бізнесу в цих регіонах. Наприклад, у Дніпропетровській області інвестиції знизилися з 7,8 млрд грн у 2021 році до 5,6 млрд грн у 2023 році.

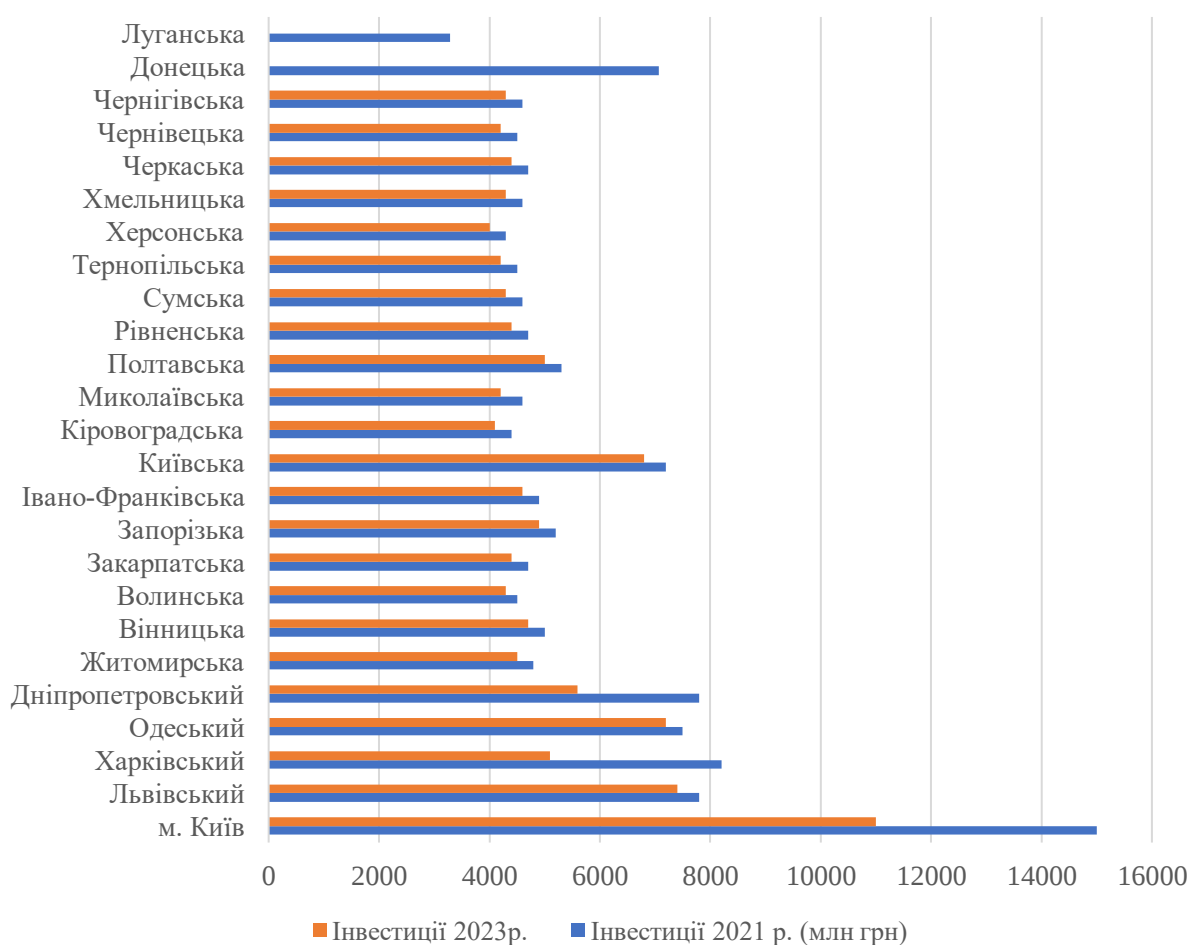

Рис. 2.11. Обсяг інвестицій в регіонах України*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

У західних регіонах України, таких як Львівська та Одеська області, падіння інвестицій було менш суттєвим. У Львівській області зниження

інвестицій було незначним – з 7,8 млрд грн у 2021 році до 7,4 млрд грн у 2023 році, що може бути пов’язано з відносно стабільною економічною ситуацією у порівнянні з іншими регіонами.

Таким чином, загальна тенденція до зниження інвестицій є загальною для всієї країни, з найбільш критичним впливом на регіони, які зазнали бойових дій або втрат унаслідок руйнувань інфраструктури.

Зовнішня торгівля в регіонах України за 2021 і 2023 роки зазнала значних змін, що вказують на значні економічні труднощі та вплив війни. У більшості регіонів спостерігається загальне скорочення обсягів як експорту, так і імпорту у 2023 році порівняно з 2021 роком. Це може бути пов’язано з руйнуванням інфраструктури, скороченням виробництва, проблемами в логістиці та зниженням попиту на зовнішніх ринках (табл. 2.3).

Найбільші втрати в експорті зафіксовано в Харківському регіоні, де показник знизився з 1600 млн USD у 2021 році до 1100 млн USD у 2023 році. Це може бути наслідком інтенсивних бойових дій і руйнування підприємств. Подібна ситуація спостерігається в Дніпропетровській і Запорізькій областях, де також зафіксовано значне зниження обсягів експорту.

Західні регіони України, зокрема Львівська та Івано-Франківська області, зазнали менших втрат в обсягах зовнішньої торгівлі. Це пояснюється тим, що ці регіони менш постраждали від бойових дій, що дозволило зберегти стабільнішу економічну активність.

Імпорт також зменшився в усіх регіонах. Найбільше скорочення імпорту відбулося в Харківському регіоні та Запорізькій області, де показники знизилися з 1500 млн USD до 900 млн USD і з 1200 млн USD до 950 млн USD відповідно. Це свідчить про економічний спад та зниження попиту на товари і послуги.

Загалом зниження обсягів зовнішньої торгівлі відображає складну економічну ситуацію, особливо в регіонах, які найбільше постраждали від війни. Західні регіони, такі як Львівська і Одеська області, показують менші втрати, що свідчить про їхню відносну економічну стабільність.

Зовнішня торгівля в регіонах України *

	Регіон	Експорт 2021 р. (млн USD)	Експорт 2023 р. (млн USD)	Імпорт 2021 р. (млн USD)	Імпорт 2023 р. (млн USD)
1	м. Київ	3200	2700	2900	2300
2	Львівська	1500	1400	1400	1300
3	Харківська	1600	1100	1500	900
4	Одеський	1400	1300	1300	1200
5	Дніпропетровська	1450	1200	1350	1100
6	Житомирська	1050	900	800	700
7	Вінницька	1200	1000	850	750
8	Волинська	1100	950	900	800
9	Закарпатська	1000	850	750	650
10	Запорізька	1400	1150	1200	950
11	Івано- Франківська	1100	900	800	700
12	Київська	1300	1100	1150	950
13	Кіровоградська	900	750	700	600
14	Миколаївська	1200	1000	1000	850
15	Полтавська	1350	1100	1150	950
16	Рівненська	1050	850	800	700
17	Сумська	950	750	700	600
18	Тернопільська	1000	850	750	650
19	Херсонська	950	750	700	600
20	Хмельницька	1000	850	750	650
21	Черкаська	1050	850	800	700
22	Чернівецька	900	750	700	600
23	Чернігівська	950	800	750	650
24	Донецька	847	199	994	600
25	Луганська	341	н/д	399	н/д

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Аналіз показав, що різні регіони України адаптувалися до нових умов різними темпами. Західні регіони, віддалені від зони бойових дій, змогли швидше адаптуватися до нових реалій, зокрема завдяки переміщенню підприємств та міжнародній підтримці. За цих обставин найбільших втрат внаслідок війни зазнали східні та південні регіони, що призвело до значного спаду економічної активності.

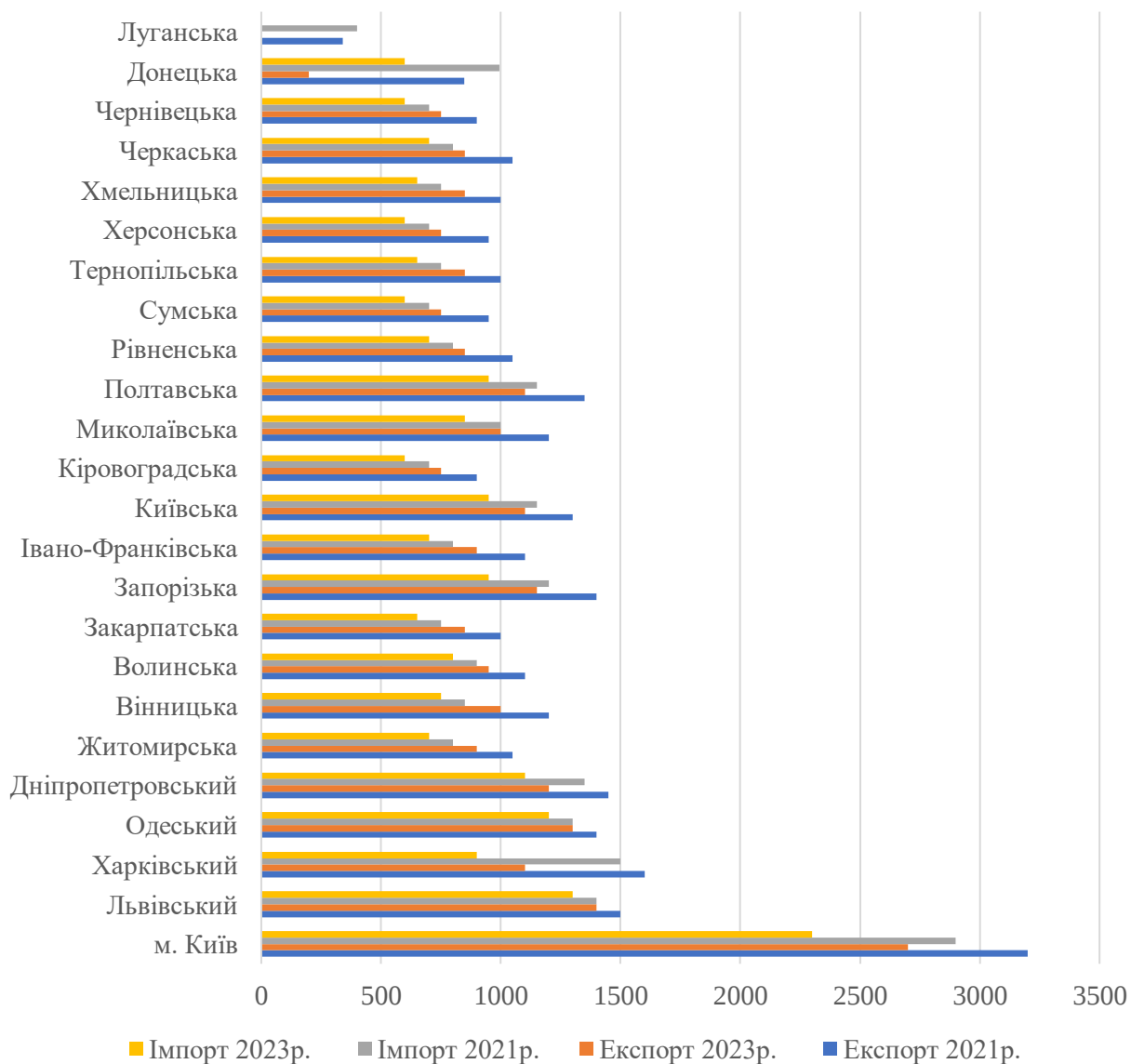

Рис. 2.12. Порівняння імпорту та експорту за регіонами України у 2021 та 2023 роках *

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Транскордонне співробітництво є важливим фактором розвитку бізнесу в західних регіонах України, особливо в умовах війни. Такі західні області, як Львівська, Закарпатська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська, завдяки своєму географічному розташуванню мають вихід на ринки Європейського Союзу, що відкриває значні можливості для економічного розвитку.

Транскордонне співробітництво сприяє розвитку бізнесу кількома способами, які представлені на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Способи розвитку бізнесу через транскордонне співробітництво

Джерело: сформовано автором

Розширення ринків збуту. Західні регіони можуть легко експортувати продукцію до країн ЄС, що особливо важливо для малого та середнього бізнесу. Такий підхід дозволить компаніям зменшити залежність від внутрішнього ринку, який зазнав значних втрат під час війни, та диверсифікувати джерела доходу.

Інвестиції та доступ до фінансування. Завдяки таким програмам транскордонного співробітництва, як Європейський інструмент сусідства, регіони отримують доступ до інвестиційних ресурсів, які можна використовувати для розвитку інфраструктури, інновацій та підприємництва. Вони стимулюють створення нових робочих місць та загальний розвиток економіки області.

Підвищення конкурентоспроможності. Транскордонне співробітництво передбачає обмін досвідом, технологіями та знаннями між українськими та європейськими партнерами. Він сприяє підвищенню рівня професійної підготовки персоналу, покращенню якості продукції та впровадженню європейських стандартів, що підвищує конкурентоспроможність українських підприємств на світовому ринку.

Інтеграція з європейськими логістичними мережами. Західні регіони України активно інтегруються з транспортно-логістичними мережами ЄС, що дозволяє значно скоротити час і витрати на доставку товарів. Важливість цього особлива, коли традиційні маршрути через східні області України та чорноморські порти стали небезпечними або недоступними.

Отже, транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у стабілізації та розвитку економіки західних регіонів України під час війни, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов та залучаючи необхідні ресурси для відновлення та розвитку бізнесу.

Наведемо приклади успішного транскордонного співробітництва в західних регіонах України, які сприяли розвитку бізнесу та економіки:

1. Проект «Польща-Білорусь-Україна». Така програма транскордонного співробітництва спрямована на розвиток інфраструктури, туризму та культурних зв'язків між прикордонними регіонами Польщі, Білорусі та України. Наприклад, у Львівській області реалізовано кілька проектів, пов'язаних із відновленням культурних пам'яток, розвитком туристичної інфраструктури та покращенням прикордонних переходів. Ці ініціативи не лише сприяли економічному розвитку регіону, а й підвищили його привабливість для іноземних інвесторів та туристів.

2. Спільний проект «Розумний регіон» між Закарпаттям і Словаччиною: Закарпатська область успішно співпрацює зі Словаччиною у проекті «Розумний регіон», який включає розвиток інноваційних технологій та підтримку стартапів. Проект фінансується Європейським Союзом і спрямований на створення технологічних хабів, які надають можливості для

малого і середнього бізнесу в регіоні. Це співробітництво сприяло створенню нових робочих місць і розвитку ІТ-сектору в регіоні.

3. Проєкт «Карпатський Єврорегіон»: Цей проєкт об'єднує прикордонні регіони України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії з метою спільного розвитку туризму, екологічних ініціатив та транспортної інфраструктури. У рамках цього співробітництва було реалізовано кілька ініціатив щодо покращення транспортного сполучення між країнами, розвитку екотуризму та підтримки місцевих підприємців.

Ці приклади показують, що транскордонне співробітництво є ефективним інструментом для економічного розвитку західних регіонів України, що дозволяє залучати інвестиції, підвищувати рівень зайнятості та розвивати нові галузі економіки.

Для розвитку транскордонного співробітництва є кілька важливих заходів, які сприяють ефективному партнерству між прикордонними регіонами різних країн. Ми пропонуємо такі заходи:

1. Фінансування та підтримка Європейського Союзу. Програми транскордонного співробітництва, такі як «Румунія-Україна» та «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна», фінансуються ЄС і спрямовані на розвиток інфраструктури, захист навколишнього середовища, покращення безпеки кордону та збільшення економічного потенціалу регіонів. Ці програми надають гранти на реалізацію спільних проєктів, які включають розвиток транспортної інфраструктури, проєкологічні ініціативи та підтримку малого та середнього бізнесу.

2. Створення спільних установ і організацій. Для координації та реалізації транскордонних ініціатив створюються спільні інституції, такі як Карпатський єврорегіон, що об'єднує прикордонні регіони України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Такі організації допомагають розробляти та реалізовувати стратегії розвитку, проводять консультації та забезпечують обмін досвідом між партнерами.

3. Розвиток інфраструктури. Інвестиції в модернізацію транспортної та митної інфраструктури є запорукою успішного транскордонного співробітництва. Модернізація доріг, будівництво нових пунктів пропуску та створення логістичних центрів на кордонах дозволяють збільшити торгівлю товарами, сприяють потокам людей і товарів, а також розвитку туризму.

4. Спільні проєкти у сфері охорони навколишнього середовища та енергоефективності. Західні регіони України спільно з європейськими партнерами реалізують проєкти, спрямовані на захист навколишнього середовища, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії. Подібні ініціативи не лише покращують екологічну ситуацію, а й стимулюють економічний розвиток шляхом створення нових робочих місць та залучення інвестицій.

5. Освітні та культурні обміни. Освітні та культурні програми, такі як програма Erasmus+ або культурний обмін між університетами та школами прикордонних регіонів, сприяють зміцненню міжособистісних зв'язків, обміну досвідом та знаннями, що важливо для довгострокового розвитку транскордонної співпраці.

6. Підтримка малого та середнього бізнесу. Програми транскордонного співробітництва часто включають компоненти, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу. Це може включати гранти на розвиток бізнесу, програми навчання, консультації та допомогу в пошуку партнерів з обох боків кордону.

Разом ці заходи створюють умови для сталого розвитку прикордонних регіонів, підвищують їх конкурентоспроможність та сприяють інтеграції України в європейські економічні та соціальні структури.

З огляду на нинішні виклики, пов'язані з війною в Україні, особливого значення набуває питання ефективного розподілу бюджетної допомоги між регіонами. Метою дослідження є аналіз обсягів бюджетної допомоги окремим регіонам України з метою визначення рівня їх підтримки з боку держави.

Важливо зрозуміти, які регіони отримали найбільше допомоги і як такий розподіл вплинув на їхню здатність адаптуватися до викликів війни.

Різні регіони України постраждали від війни по-різному, залежно від їхнього географічного положення, рівня економічної активності та втрат інфраструктури. З огляду на це при розподілі бюджетної підтримки необхідно враховувати потреби кожного регіону, спрямовуючи кошти туди, де вони найбільш потрібні. Аналіз обсягу виділених коштів дозволяє оцінити, наскільки справедливим та ефективним був такий поділ і чи відповідає він реальним потребам регіонів.

Бюджетна допомога регіонам України – це фінансові ресурси, що передаються центральною владою місцевим органам влади для забезпечення їх функціонування та реалізації місцевих програм і проєктів. Ця допомога є важливим елементом міжбюджетних зв'язків і слугує для збалансування місцевих бюджетів, зокрема для покриття дефіцитів, фінансування соціальних послуг, інфраструктурних проєктів та інших важливих для місцевих громад ініціатив.

Основні форми бюджетної підтримки:

Гранти – цільові кошти, що передаються з державного бюджету до бюджетів місцевого самоврядування для фінансування конкретних програм чи проєктів. Наприклад, гранти можуть бути призначені на розвиток освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо.

Дотації – кошти, призначені для покриття загальних видатків місцевих бюджетів. Вони можуть бути використані для компенсації нестачі надходжень через нерівномірний розподіл податкових надходжень між регіонами.

Інші форми допомоги включають фінансову підтримку інфраструктурних проєктів, інвестиційних програм, допомогу у разі стихійних лих та інші форми підтримки, необхідні для розвитку регіону.

Ця допомога дає змогу регіонам України забезпечити населення необхідними послугами, покращити інфраструктуру та підвищити рівень життя громадян.

Проаналізуємо обсяг бюджетної допомоги, яку отримали окремі регіони України, та визначимо ступінь їх підтримки (табл. Б. 1 Додатку Б).

За даними таблиці можна проаналізувати, що м. Київ отримав найбільший обсяг бюджетної допомоги, що пов'язано з великим населенням та важливістю столиці для країни. Харківська область також отримала значну підтримку через масштабні руйнування та необхідність у відновленні інфраструктури. Закарпатська область хоча й менше постраждала від бойових дій, вона отримала значну підтримку через важливість регіону як транзитного та через зростання кількості переселенців. Цей аналіз показує, що обсяг бюджетної допомоги розподілявся залежно від конкретних потреб регіонів, зокрема з урахуванням рівня руйнувань, чисельності населення та стратегічного значення регіонів.

Криптовалюти та блокчейн-технології, як частина глобальної тенденції, мають значний вплив на регіони України, створюючи нові можливості та виклики. Розвиток криптовалютного ринку сприяє економічному зростанню, особливо у фінансовому та технологічному секторах. У таких містах як Київ і Львів, активно з'являються стартапи, пов'язані з блокчейном, що залучає інвестиції та створює нові робочі місця. Наприклад, у Києві розташовані офіси кількох провідних криптовалютних стартапів та блокчейн-компаній, таких як Nascen та Bitfury. Ці компанії залучають значні інвестиції з-за кордону, створюють нові робочі місця і сприяють розвитку технологічної екосистеми міста. У Львові розташовані численні ІТ-компанії, які інтегрують блокчейн-рішення у свої проєкти. Наприклад, компанія SoftServe активно працює над розробкою блокчейн-продуктів для своїх клієнтів у різних країнах світу.

Крім того, університети та освітні заклади починають включати блокчейн до навчальних програм, що допомагає підготувати фахівців для майбутньої цифрової економіки. Це особливо помітно у Львівському регіоні, який стає центром ІТ-освіти.

Криптовалюти також відкривають нові можливості для доступу до фінансових послуг у прикордонних і віддалених регіонах, таких як Закарпаття

та Волинь, де банківська інфраструктура може бути обмеженою. Малі та середні підприємства в Україні все частіше використовують блокчейн для зменшення витрат і підвищення прозорості бізнес-процесів, що сприяє зростанню підприємництва в різних регіонах. У прикордонному Закарпатському регіоні криптовалюти стають альтернативою для малого бізнесу, який стикається з обмеженим доступом до банківських послуг. Підприємці використовують криптовалюти для проведення міжнародних транзакцій, що спрощує торгівлю з сусідніми країнами ЄС.

Наприклад, деякі фермери в Закарпатті почали використовувати криптовалюти для прямих продажів своїх товарів на європейських ринках, обходячи традиційні банківські системи та знижуючи транзакційні витрати.

Однак розвиток крипторинку також несе певні ризики, зокрема, пов'язані з кіберзлочинністю та шахрайством. Регіони з нестабільною економічною ситуацією можуть бути більш вразливими до фінансових пірамід та інших шахрайських схем.

Ринок криптовалют у світі та Україні демонструє динамічне зростання і суттєво впливає на економіку та фінансові практики країни. Останні роки відзначаються збільшенням популярності криптовалют, зокрема біткоїна та ефіріума, які залишаються ключовими гравцями у світі цифрових активів. Вони відіграють важливу роль у розвитку таких інновацій, як децентралізовані фінанси (DeFi) та невзаємозамінні токени (NFT), які поступово стають частиною глобальної економіки.

Регуляторний тиск на ринок криптовалют також посилюється, що сприяє більшій прозорості операцій, але водночас обмежує певні свободи користувачів. В Україні у 2021 році було прийнято закон «Про віртуальні активи», який регламентує правові аспекти використання криптовалюти та створює умови для подальшого розвитку ринку цифрових активів [61]. Це допомагає криптовалютам легалізуватися та зміцнити їх роль в економіці.

Крім того, криптовалюта стала важливим засобом збереження активів для багатьох українців, особливо в умовах економічної нестабільності та

високої інфляції. Це явище стало ще більш помітним під час війни, коли традиційна банківська система зазнала труднощів, а доступ до міжнародних фінансових ринків був обмежений.

Західні регіони України, зокрема Львів, стали центром розвитку криптовалютних технологій завдяки наявності потужного ІТ-сектору. Тут активно розвиваються криптовалютні стартапи, що сприяє залученню інвестицій та інновацій у регіон. Водночас у центральних та східних регіонах, таких як Дніпро та Харків, популярність криптовалюти також зростає, але економічна нестабільність і бойові дії стримують розвиток цього сектору. Однак доступ до міжнародних ринків через криптовалюту дозволяє підприємцям цих регіонів зберігати свою діяльність.

Однією з ключових ролей криптовалют в Україні стало їх використання у благодійності. Під час війни криптовалюти відіграли важливу роль у фінансуванні гуманітарної допомоги та підтримці армії, оскільки такі платежі здійснюються швидко і без банківських обмежень.

Майнінг криптовалют також був поширений у деяких регіонах України, особливо в південних та східних областях, завдяки доступу до дешевої електроенергії. Проте війна та зростання витрат на енергію обмежили цей напрям економічної діяльності.

Регуляторні виклики залишаються актуальними, оскільки криптовалюти є відносно новим явищем, і регіональні органи влади можуть стикатися з труднощами у створенні ефективної регуляторної бази. Це потребує активної співпраці з національними органами та міжнародними організаціями. У м. Харкові, одному з найбільших наукових і технологічних центрів України, відбувся інцидент з криптовалютною шахрайською схемою, в результаті якої постраждали сотні інвесторів. Це призвело до необхідності більш чіткої регуляції криптовалютного ринку.

Місцеві органи влади разом із національними регуляторами почали роботу над удосконаленням нормативно-правової бази для захисту інвесторів і запобігання подібним інцидентам у майбутньому. В м. Одесі, важливому

логістичному вузлі на Чорному морі, криптовалюти використовуються для оптимізації міжнародної торгівлі. Деякі місцеві компанії, що займаються морськими перевезеннями, використовують блокчейн для відстеження вантажів і забезпечення прозорості логістичних процесів.

Прикладом є компанія Brooklyn-Kyiv, яка експериментує з блокчейн-технологіями для підвищення ефективності та зниження витрат у своїй діяльності (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні компанії блокчейн та кібербезпеки в Україні

Компанія	Місто	Основна діяльність	Опис
Hacken	Київ	Кібербезпека, аудит смарт-контрактів	Спеціалізується на кібербезпеці в криптовалютній сфері, розробляє продукти для захисту криптоактивів, має власний токен HAI.
Bitfury	Київ	Розробка апаратного та програмного забезпечення для майнінгу криптовалют	Міжнародна компанія з українськими коренями, що пропонує блокчейн-рішення для урядів та бізнесу, а також розробляє обладнання для майнінгу.
Attic Lab	Київ	Розробка блокчейн-рішень для фінансового сектору	Спеціалізується на побудові систем децентралізованих фінансів (DeFi) та створенні смарт-контрактів, є активним учасником української блокчейн-спільноти.
Distributed Lab	Харків	Наукові дослідження та розробка блокчейн-технологій	Компанія створює програмне забезпечення для фінансових установ, зосереджуючись на токенизації активів та управлінні цифровими активами.
Propy	Київ	Платформа для купівлі та продажу нерухомості з використанням блокчейну	Забезпечує безпеку та прозорість транзакцій з нерухомістю завдяки блокчейн-технологіям, пропонує смарт-контракти для автоматизації угод.
SoftServe	Львів	Розробка IT-рішень, включаючи блокчейн-рішення	Одна з найбільших IT-компаній в Україні, яка реалізує блокчейн-проекти для інтеграції в логістичні та фінансові процеси своїх клієнтів.
Everstake	Київ	Послуги стейкінгу для користувачів криптовалют	Надає можливість власникам криптовалют заробляти шляхом участі в підтвердженні транзакцій на популярних блокчейн-платформах, таких як Solana, Tezos.

Загалом криптовалютний ринок надає Україні можливість підвищити свою конкурентоспроможність на глобальному ринку, створюючи нові

можливості для економічного зростання та інновацій, але також висуває виклики, які необхідно подолати через відповідне регулювання та освіту.

Також хотілось би зауважити, що поява нових інвестиційних платформ, таких як краудфандинг та децентралізовані фінансові платформи (DeFi), створює можливості для залучення капіталу в регіони, які традиційно не отримували достатньої уваги від інвесторів. Завдяки цим платформам малі та середні підприємства в різних регіонах України можуть залучати фінансування для розвитку своїх проєктів без необхідності звертатися до великих фінансових установ. Наприклад, в аграрних регіонах, таких як Вінницька чи Полтавська області, фермери можуть залучати інвестиції для розвитку сільського господарства через спеціалізовані платформи, які забезпечують прямий зв'язок між інвесторами та виробниками. Регіональні інвестиційні платформи та основні напрями фінансування в Україні подані у табл. Б. 2 Додатку Б.

Підсумовуючи основні тенденції, можна зауважити, що глобальні економічні виклики, зокрема, зміни в світовій торгівлі, зростання ролі цифрових технологій та криптовалют, а також геополітична напруженість, мають значний вплив на економічний розвиток різних регіонів країни. Західні регіони України демонструють стійкішу динаміку завдяки розвитку ІТ-сектору та інтеграції у міжнародні ринки, тоді як центральні та східні області зазнають більшого негативного впливу через військові дії та економічну нестабільність.

Війна та геополітична напруженість суттєво змінили економічний ландшафт країни, зменшивши обсяги інвестицій, зовнішньої торгівлі та порушивши логістичні ланцюги. Проте інтеграція інновацій, таких як криптовалюти та блокчейн, у західних і центральних регіонах дає можливість для відновлення та подальшого розвитку. Разом з міжнародною підтримкою і інвестиціями у відновлення Україна має перспективи для зміцнення економіки у довгостроковій перспективі (навіть попри виклики сучасної геополітичної ситуації).

2.3. Кризова сталість регіонів України та її показники

Початок повномасштабного вторгнення в Україну став безумовною катастрофою для країни, Європи та світу загалом. Війна загострила вже існуючі несприятливі економічні тенденції, включаючи зростання інфляції, проблему продовольчого забезпечення, деглобалізацію та погіршення стану навколишнього середовища. Знищення фізичного капіталу та ресурсно-економічного потенціалу країни посилилося соціально-демографічними кризовими наслідками, які матимуть для країни найбільш важкі наслідки протягом довгострокової перспективи. Війна призводить до кардинальних структурних зрушень у економіці та соціумі, залишає стратегічні наслідки (соціально-психологічні, фінансові, екологічні та гуманітарні). Перерозподіл ресурсів у бік військових потреб і оборони формує ризики для соціального забезпечення і захисту населення (освіта, охорона здоров'я, збереження культурної спадщини) не тільки теперішніх, але й майбутніх поколінь.

Крім реальних людських втрат, війна також спричиняє серйозні економічні витрати: шкоду інфраструктурі, скорочення чисельності працюючого населення, інфляція, дефіцит, невизначеність, зростання заборгованості та порушення умов нормальної економічної діяльності. Макроекономічні наслідки повномасштабного вторгнення значно відображаються на економіці країни уже багато років, руйнують потенціал конкурентоспроможності та здатність забезпечувати своєму населенню умови для гідного життя та розвитку нації.

За прогнозами Кільського інституту світової економіки, у період до 2026 року Україна втратить близько 120 мільярдів доларів США в економічному випуску (ВВП) і майже 1 трильйон доларів США в основному капіталі. Очікується, що невоюючі треті країни постануть із втратою виробництва в розмірі близько 250 мільярдів доларів США, 70 мільярдів доларів США з яких надає Європейський союз [135].

Як свідчать аналітичні дані Київської школи економіки (KSE), розмір шкоди, яка була завдана Україні внаслідок повномасштабного вторгнення за два роки війни, становила близько 155 млрд дол. При цьому від військових дій втрати зазнає не тільки українська економіка – економічні втрати світової економіки склали 543–600 млрд дол. [108]. Станом на січень 2024 року ця сума збільшилась до 155 млрд дол. США.

Ключовими для економіки наслідками війни стали: втрата темпів приросту ВВП, відтік працездатного населення з України за кордон, незаплановані додаткові витрати на соціальну підтримку та оборону, уповільнення темпів ділової активності бізнесу, скорочення обсягів податкових потоків, скорочення обсягів інвестицій в економіку, пряме втрачання активів, зумовлене руйнуванням об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури.

За оцінкою Міжнародною організацією з міграції робочої сили ООН, починаючи з 2022 року, Україну залишило понад 6,5 млн осіб (третина населення країни), близько третини населення вимушені були покинути власні домівки (табл. 2.5). Станом на лютий 2024 року площа розміром 156 км² була забруднена небезпечними речовинами. Витрати на відновлення інфраструктурних об'єктів на території країни вже у 2,8 разів перевищує номінальний ВВП України за 2023 рік. Прогнозні показники Міжнародного валютного фонду показують, що економіка України не зможе відновитись до довоєнного рівня до 2029 року.

Структура сукупних втрат економіки та інфраструктури України від проведення бойових дій на території країни подана на рис. 2.14.

Сукупний розмір шкоди та втрат, що були завдані територіям, економіці та суспільству внаслідок ведення бойових дій, руйнування національної інфраструктури, погіршення факторів бізнес-середовища, екологічних збитків та соціальних наслідків, проявлятимуться ще протягом багатьох років. Водночас суми цих збитків з часом можуть бути покриті за рахунок

пожвавлення бізнес-активності, покращення інвестиційного клімату та відновлення національної економіки загалом.

Таблиця 2.5

Наслідки та розміри втрат від руйнування економіки України внаслідок повномасштабного вторгнення

Характер руйнування	Обсяги та розмір втрат
Кількість біженців (зовнішніх та внутрішніх)	10,2 млн осіб
Руйнування Каховської дамби	14 млрд дол. США, затоплення 620 км ² території
Втрати від обмеження доступу населення до питної води та опалення	10 млрд дол. США
Втрата доходів уряду України	36 млрд дол. США (близько 32%)
Кількість зруйнованих електростанцій	17 електростанцій, яким нанесена шкода, з них – найбільші: Бурштинська, Дністровська, Ладижинська, Дніпровська, Зміївська, Канівська, Харківська, Трипільська
Екологічні втрати	Зупинення природоохоронної діяльності 24 заповідних територій країни (Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Харківська, Сумська, Чернігівська, Київська та Кримська області)

Рис. 2.14. Структура руйнувань об'єктів внаслідок повномасштабного вторгнення на територію України, %

Джерело: побудовано автором за даними [58]

Шкода культурно-гуманітарним та соціальним цінностям постає значно складнішим питанням, яке сформувало істотні ризики і загрози існування української нації та відтворення населення країни.

У стратегічній перспективі не менш загрозливими постають також екологічні ризики, спричинені наслідками руйнування електростанцій, водосховищ, забруднення територій та шкоди природно-біологічним ресурсам країни. Результати досліджень розміру основних збитків, завданих країні за два роки війни, систематизовані на рис. 2.15. Найбільш постраждалими сферами від наслідків повномасштабного вторгнення є: інфраструктурні об'єкти (у т. ч. соціального характеру), екологічна, історично-культурна сфери.

Рис. 2.15. Основні сфери, постраждалі від наслідків повномасштабного вторгнення в Україну (2020–2024 роки)

Джерело: побудовано автором за даними [58]

У регіональному розрізі найбільших втрат і пошкоджень об'єктів соціально-житлової інфраструктури зазнали Донецька, Київська, Луганська, Харківська, Чернігівська та Херсонська області.

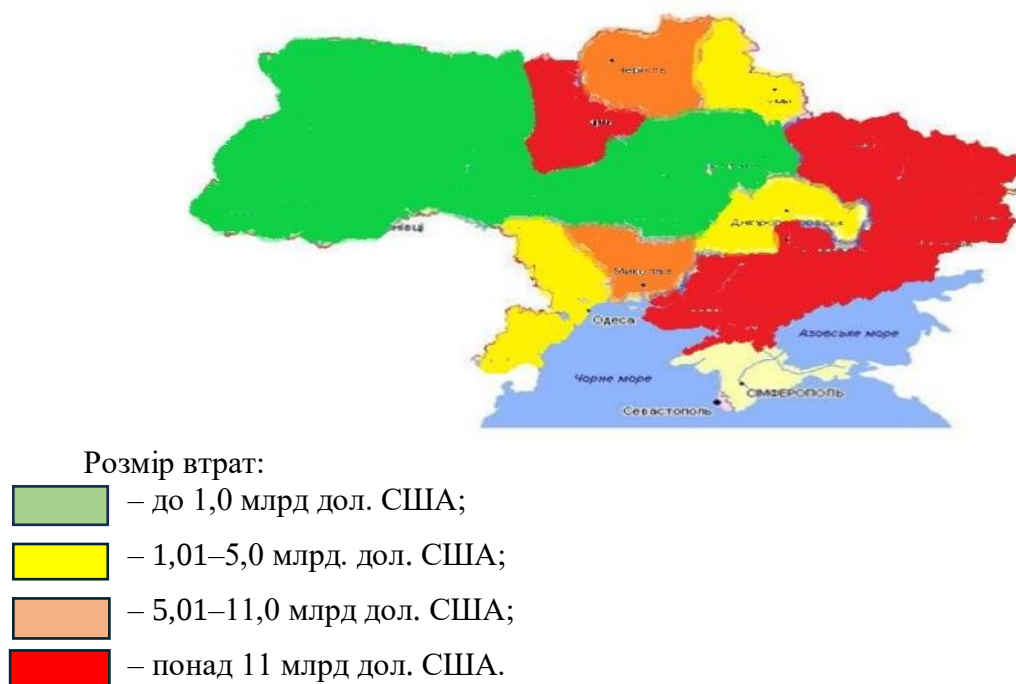

Рис. 2.16. Розмір прямих збитків від повномасштабного вторгнення за регіонами України

Джерело: побудовано автором за даними [71]

Як свідчать дані уряду України, у галузевому розрізі найбільш постраждалими від наслідків триваючого повномасштабного вторгнення в Україні виявились сектори торгівлі, промисловості, сільського господарства, енергетики і транспорту [22]. Експертами Світового банку були проведені розрахунки розміру втрат економіки України внаслідок початку бойових дій на території країни із прогнозом потреби у фінансових ресурсах, необхідних для її відновлення за окремими секторами і видами діяльності (табл. 2.6).

Масштабні втрати та збитки, спричиненні веденням бойових дій на окремих територіях України та їх наслідки, які відчувають всі регіони країни, мають різну вартісну оцінку. Серед 24 адміністративно-територіальних одиниць найбільш постраждалими областями стали: Донецька (загальний розмір шкоди оцінюється у 38,8 млрд дол.), Харківська (31,1 млрд дол.), Луганська (17,0 млрд дол.), Запорізька (13,3 млрд дол.) та Херсонська (10,5 млрд дол.) (рис. 2.17).

Загалом, крім прямих втрат і збитків від повномасштабного вторгнення, його наслідки призвели до погіршення загальної макроекономічної ситуації у

країні, що не могло не позначитись на рівні економічного розвитку регіонів і територій.

Таблиця 2.6

Розмір шкоди економіці України внаслідок повномасштабного вторгнення

Сектор економіки	Сукупний розмір збитків, млрд дол. США	Розмір втрат, млрд дол. США	Планова потреба на відновлення, млрд дол. США
Соціальний сектор			
ЖКГ	55,9	17,4	80,3
Освіта та наука	5,6	6,9	13,9
Охорона здоров'я	1,4	17,8	14,2
Соціальний захист та забезпечення життя населення	0,2	9,5	44,5
Культура і туризм	3,5	19,6	8,9
Сектор інфраструктури			
Енергетика та добувна промисловість	10,6	54,0	47,1
Транспорт	33,6	40,7	73,7
Телекомунікації і цифрові технології	2,1	2,3	4,7
Комунальне господарство	8,9	18,4	22,5
Сектор виробництва			
Сільське господарство	10,3	69,8	56,1
Торгівля та промисловість	15,6	173,2	67,5
Фінанси та банківська діяльність	0,0	5,7	2,3
Сектор державного управління			
Управління природними ресурсами	3,3	26,5	2,3
Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій та цивільний захист	0,4	35,1	36,9
Правочинність та державне управління	0,3	1,7	0,7
Всього	152,5	499,3	486,2

Джерело: складено автором за даними [158]

Як свідчать дані аналізу, за час війни в Україні більшість макроекономічних індикаторів мають негативний тренд різкого скорочення. Зокрема, це стосується скорочення обсягу валового внутрішнього виробництва (10,5% у номінальних цінах), зменшення обсягів іноземних інвестицій в Україну (на 36,5%), нарощування обсягу зовнішнього державного

боргу (на 25,5% по відношенню до ВВП), зростання рівня інфляції у національній економіці (табл. 2.7).

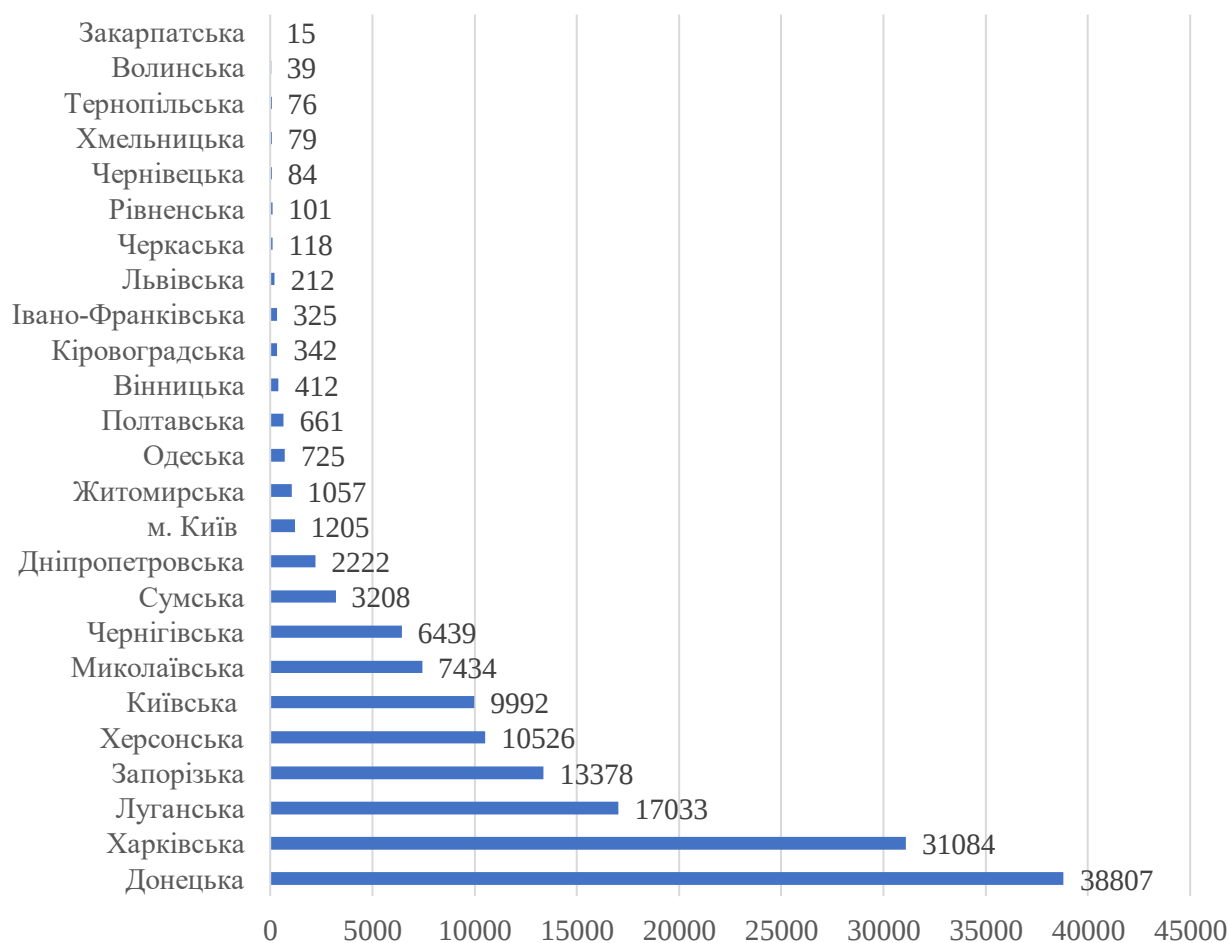

Рис. 2.17. Розміри збитків від повномасштабного вторгнення у регіонах України, млн дол. США *

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними [45]

Проте, як свідчать аналітичні дані, за період 2022–2023 років відбуваються процеси стабілізації економічних процесів, що підтверджує позитивна динаміка зростання показників 2023 року у порівнянні з 2022 роком. Так, має місце збільшення номінального ВВП на 16770 млн дол. США (10,3%), зростання обсягів доходів державного та зведеного бюджету України, мають місце тенденції до стабілізації рівня інфляції. Це свідчить про потенціал

міцності і стабільності національної економіки та її потенційні можливості до відновлення і економічного зростання у майбутньому. Водночас, незважаючи на певні позитивні тренди, макроекономічна ситуація у країні залишається вкрай складною. Зростає рівень дефіциту державного бюджету – 20,4%, що є критичним значенням для розвитку економіки, значно перевищені нормативні параметри відношення обсягів зовнішнього державного боргу до ВВП (на 67,8%), продовжують формуватись секторальні ризики і загрози для всіх видів діяльності національної економіки.

Таблиця 2.7

Динаміка макроекономічних індикаторів за час війни в Україні

Індикатори	2021р.	2022р.	2023р.
Номінальний ВВП – всього, млн дол. США	199770	161990	178760
Номінальний ВВП на душу населення, дол. США	4827,8	4576,0	5181,4
Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол. США	6687	1152	4247
Доходи державного бюджету, млн грн	1296852,9	1787395,6	2671998,0
Доходи зведеного бюджету, млн грн	1662242,7	2196273,3	3104306,6
Дефіцит державного бюджету до ВВП, %	3,6	17,6	20,4
Обсяг зовнішнього державного боргу до ВВП, %	64,9	81,5	90,4
Індекс інфляції, %	110,0	126,6	105,1

Джерело: складено автором за даними [95]

Наслідки повномасштабного вторгнення мають руйнівний вплив на всі види економічної діяльності та соціальні сектори країни. За цих обставин галузі національної економіки мають різні ступені стійкості до кризових явищ. За даними Центру економічного відновлення та міжнародної групи компаній ADVANTER GROUP, найбільш постраждали від результатів війни в Україні такі сектори: будівництво, громадське харчування, готельно-ресторанний бізнес. Найвищий рівень сталості продемонстрували сільське господарство, сфера телекомунікацій, сектори маркетингу, консалтингу та дизайну [96]. Так, із загальної кількості будівельних підприємств продовжити бізнес за умов

війни змогли лише 11,5%, з кількості промислових компаній – 26,3%. Найбільшу стабільність проявили бізнес-суб'єкти аграрного сектору – із загальної чисельності агрокомпаній понад 76% продовжили свою господарську діяльність без істотних фінансових і матеріальних втрат.

У територіальній площині найбільше постраждали від наслідків повномасштабного вторгнення суб'єкти господарювання східного та південного регіонів, найменше – суб'єкти західного і північного регіонів країни (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Частка підприємств регіонів, що зазнали втрат і пошкоджень внаслідок війни в Україні, %

Індикатори	Західний регіон	Північний регіон	Центральний регіон	Південний регіон	Східний регіон
Не мають фінансових втрат	10,9%	9,2%	5,0%	6,5%	4,6%
До 10 тис. дол. США	7,6%	8,5%	13,3%	15,7%	4,6%
10–50 тис. дол. США	31,5%	22,5%	25,0%	20,4%	16,9%
50–100 тис. дол. США	15,2%	25,4%	23,3%	15,7%	21,5%
100–500 тис. дол. США	18,5%	16,2%	13,3%	18,5%	26,2%
500–1 млн дол.	3,3%	9,9%	5,0%	11,1%	13,8%
Понад 1 млн дол.	13,0%	8,5%	15,0%	12,0%	12,3%

Джерело: складено автором за даними [96]

Ці наслідки стали основним фактором, який спричинив згорання бізнесу та ліквідацію бізнес-структур у територіально-адміністративних одиницях України. Найбільша частка бізнес-суб'єктів протягом 2022–2023 років була ліквідована (реорганізована) в Одеській області (9,1%), у Дніпропетровській області (7,3%), у Львівській області (7,2%). Як свідчать дослідження, незважаючи на відносно гострий вплив наслідків війни на адміністративні одиниці південного та східного регіонів, негативні наслідки та песимістичні очікування бізнесу призводять до зниження рівня ділової

активності бізнесу та ліквідацію господарюючих суб'єктів за всіма без виключення областями України (рис. 2.18).

Рис. 2.18. Кількість та частка ліквідованих бізнес-суб'єктів України за 2022–2023 роки *

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними [162]

Бізнес-суб'єкти, які продовжують функціонувати за умов війни в Україні, стикаються зі значною кількістю викликів і загроз, реагуванням на які має стати антикризове управління на підприємствах. Крім прямих втрат, порушення логістичних ланцюгів вартості, зростання інфляції та обмеження доступу до ринків капіталу і ресурсів, бізнес стикається з чисельними соціально-економічними проблемами суспільства, які створюють додаткові ризики. Серед них ключове значення мають зниження доходів населення та

обсягу платоспроможного попиту, секвестри сімейних бюджетів, зростання безробіття і зменшення кількості кваліфікованої робочої сили на ринку праці. За даними НБУ, станом на кінець квітня 2023 року 54% підприємств були змушені скорочувати персонал, а 34% сплачували нижчу заробітну плату персоналу [155].

Ці виклики і ризики супроводжують сучасний розвиток усіх регіонів України та всіх без винятку видів економічної діяльності. Незважаючи на це, частка рентабельних середніх за розміром бізнес-суб'єктів національної економіки у 2022 році склала 71,5% (зменшення у порівнянні з 2021 роком на 7,4%), а питома вага збиткових підприємств становила 28,5% (зростання у порівнянні з 2021 роком також на 7,4%). Чистий фінансовий результат за всіма видами діяльності склав збиток у розмірі 56,3 млрд грн.

Найбільша частка прибуткових бізнес-суб'єктів за видами економічної діяльності функціонувала у галузі сільського господарства – 80,5% із відповідним розміром чистого прибутку 36,7 млрд грн. Слід зазначити, що агробізнес продемонстрував найнижчу ступінь зростання кількості збиткових бізнес-структур та найвищий рівень рентабельності господарської діяльності. Це свідчить про високу ступінь антикризової сталості вітчизняного сільського господарства та підтверджує думку про те, що аграрний сектор формує базис національної економіки.

Поряд із аграрним сектором, високий рівень сталості показали такі види економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, операції з нерухомими майном. Крім виду економічної діяльності, значний вплив на стійкість бізнесу до наслідків повномасштабного вторгнення визначався фактором розміру і масштабів діяльності. Як свідчать аналітичні спостереження, більш високим ступенем сталості характеризуються компанії великого бізнесу (рис. 2.19).

Як базис національної економіки сільське господарство, на відміну від більшості галузей, має потужний запас ресурсно-біологічної і фінансової міцності.

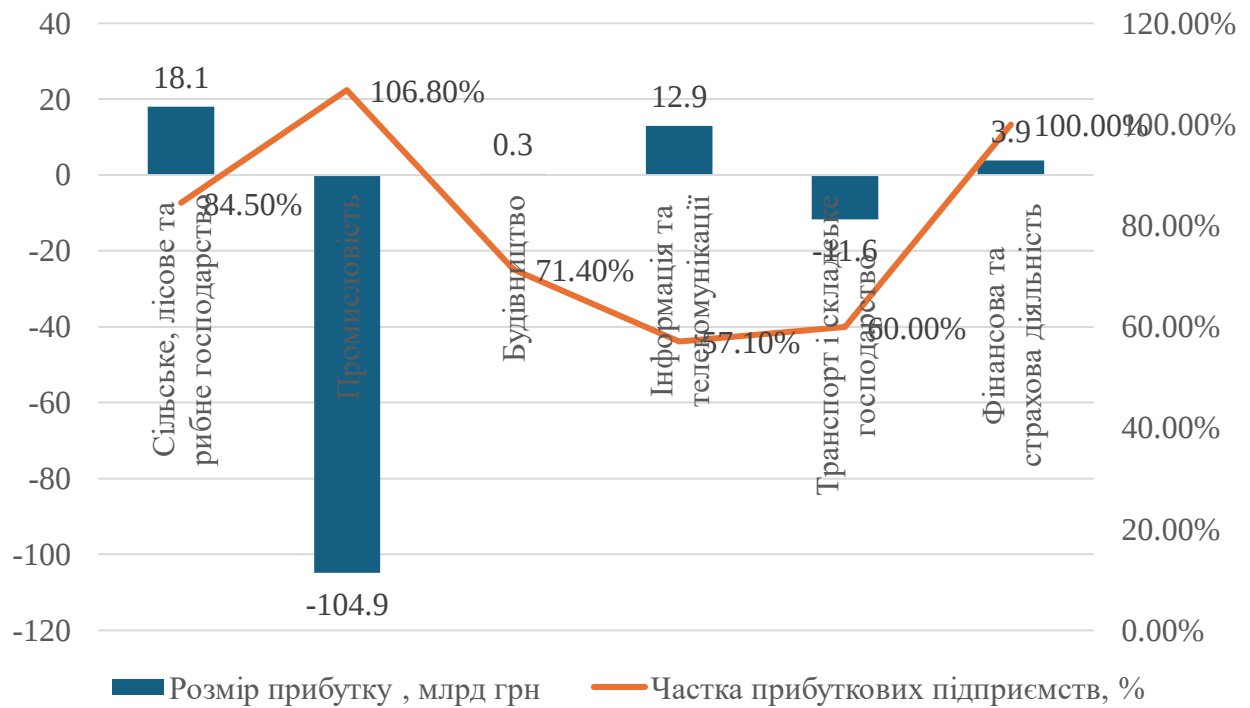

Рис. 2.19. Показники рентабельності діяльності великих бізнес-суб'єктів України, 2022

Джерело: побудовано автором за даними [52]

Фактичний рівень рентабельності всієї діяльності агропідприємств у 2022 році склав 14,1% та відновив падіння, яке мало місце протягом 2021–2022 років [114]. Світовий та вітчизняний ринок продовольства має стабільний попит, а продукти харчування є першочерговою статтею у структурі витрат більшої частини населення України. Це певною мірою нівелює очікувані песимістичні прогнози агропродовольчих компаній та актуалізує необхідність побудови нових логістичних ланцюгів постачання агропродукції з України на європейський та світовий ринки.

Крім прямих втрат і збитків, що були спричинені початком ведення бойових дій на території країни (втрата майна, пошкодження ресурсів, ліквідація бізнес-суб'єктів, порушення ланцюгів вартості, втрата ринків, збитковість бізнес-структур), продовження повномасштабного вторгнення в Україну створює майбутні стратегічні ризики, пов'язані з іншими, не менш важливими для розвитку країни секторами.

Виняткові фактичні та майбутні наслідки має і матиме війна для сфери освіти і науки. Скорочення обсягів фінансового забезпечення закладів середньої та вищої освіти, яке мало місце внаслідок переорієнтації пріоритетів бюджетної підтримки у бік потреб оборони, супроводжується постійними втратами навчального фонду та обмеженням доступу населення до отримання освітніх послуг. До лютого 2022 року наслідки дії світової епідемії Covid для закладів освіти були у переважній більшості подолані. Сектор освіти перейшов на стабільний ритм функціонування та сталий графік надання освітніх послуг у більшості закладів середньої та вищої освіти. Нова українська школа за результатами європейських реформ успішно прямувала до підвищення якості освіти, подолання існуючих диспропорцій у результатах навчання, опановувала досвід роботи європейських закладів освіти та розширювала спектр послуг і можливостей для учнів і здобувачів. На початку війни значна частина закладів освіти зазнала істотних втрат і збитків, заподіяних внаслідок прямих бойових дій. Постійні загрози повітряної тривоги призвели до необхідності обладнання бомбосховищ та спеціальних приміщень з безпечними умовами знаходження учнів. Відповідно, це потребувало часу для переобладнання навчальних приміщень та необхідних інвестицій. Крім того, нестабільна ситуація із сигналами повітряної тривоги постала однією з основних причин повернення значної частини закладів освіти до формату онлайн-навчання. Величезною проблемою для сектору освіти постають також труднощі функціонування вітчизняної енергосистеми, яка протягом 2023-2024 років не має змоги забезпечувати потреби навчальних закладів у електропостачанні на стабільній безперебійній основі. Всі ці наслідки сприяють дезорганізації національного освітнього процесу, створюють ризики зниження якості освітніх послуг та доступу до них учнів і студентів. У довгостроковій перспективі ці обмеження формують істотні ризики втрати потенціалу конкурентоспроможності людського капіталу України та спричиняють відтік молодіжної робочої сили в інші країни світу.

Війна також призвела до втрати дослідницького потенціалу, що характеризується зменшенням обсягів інвестицій в наукові дослідження й розробки, зменшенням кількості публікацій українських учених, обмеженням можливостей їх доступу до теоретичних і емпіричних досліджень. Нарешті, збитки включають такі елементи, як зменшення обороту приватного сектору, зниження навчання, збір, додаткові витрати для навчальних закладів, які використовуються як притулки для ВПО або громадські центри, та додаткові витрати на демонтаж та усунення наслідків пошкоджених об'єктів освіти.

Як свідчать дані Міністерства освіти і науки України, за два роки війни було пошкоджено 3428 закладів та 365 закладів освіти зруйновано повністю. Серед усіх зруйнованих та пошкоджених закладів освіти найбільшу частку становлять заклади середньої і дошкільної освіти – 55,8% і 30,5% та 48,8% і 34,1% відповідно [120].

Найбільші втрати сектор освіти зазнав у Донецькій, Миколаївській, Київській, Херсонській та Харківській областях (табл. 2.9). На основі даних аналізу, який було проведено Світовим банком, ООН, Київською школою економіки та партнерів було визначено прогнозну потребу у фінансових ресурсах, необхідних для відновлення пошкоджень та покриття усіх збитків, спричинених сектору освіти і науки в Україні. Як свідчать дані, загальна потреба становить 13924 млн дол. США.

Повномасштабне вторгнення також спричинило істотний негативний вплив на сектор охорони здоров'я будь-якої країни. Війна несе важкі наслідки для стану здоров'я населення, розповсюджуючи вплив на окремих осіб, сім'ї, спільноти. В економічному аспекті наслідками є руйнування медичних закладів, медичної інфраструктури та порушення логістичних ланцюгів вартості надання медичних послуг. Одним із основних ризиків війни для здоров'я та життя людей є прямі наслідки, пов'язані з жертвами повномасштабного вторгнення, які включають вогнестрільні поранення, вибухи бомби та форми інших насильств, які призвели до травм, інвалідності та смерті.

Обсяги втрат сфери освіти в Україні внаслідок повномасштабного
вторгнення *

Адміністративно-територіальні одиниці	Загальний розмір збитків, млн дол. США	Кількість об'єктів освіти та науки, що зазнали пошкоджень, од, у. т. ч.		Розмір фінансової потреби на відновлення, млн дол. США
		повністю знищені	пошкоджено	
Вінницька область	8,5	0	5	204,8
Волинська область	0,0	0	0	70,6
Дніпропетровська область	417,3	11	348	1101,9
Донецька область	1243,5	111	397	2455,5
Житомирська область	167,9	1	126	407,1
Закарпатська область	0,0	0	0	55,4
Запорізька область	306,9	0	114	834,2
Івано-Франківська область	0,0	0	3	55,4
Київська область	280,2	15	231	592,2
Кіровоградська область	22,9	0	12	124,4
Луганська область	343,3	23	181	790,0
Львівська область	24,2	0	24	193,3
Миколаївська область	361,6	33	247	881,6
Одеська область	136,3	0	102	407,3
Полтавська область	27,2	0	20	163,0
Рівненська область	2,3	0	2	85,3
Сумська область	212,8	10	168	577,8
Тернопільська область	3,4	0	1	62,7
Харківська область	992,6	82	704	2224,6
Херсонська область	501,8	61	301	1109,4
Хмельницька область	117,5	0	102	274,6
Черкаська область	9,6	0	33	86,5
Чернівецька область	0,0	0	0	69,0
Чернігівська область	175,1	2	154	455,6
м. Київ	202,8	0	157	524,1

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: складено автором за даними [1; 158]

Крім того, повномасштабне вторгнення призвело до порушення роботи системи охорони здоров'я, що в поєднанні з розривом ланцюгів вартості спричиняють зростання вартості медичних послуг, обмеження доступу населення до необхідних послуг з охорони здоров'я, що призводить до

зростання захворюваності та смертності, пов'язаної із поширенням якості медичного обслуговування.

За статистикою Міністерства охорони здоров'я України, із початку повномасштабного вторгнення у країні було пошкоджено 1696 об'єктів медичних закладів, у т.ч. зруйновано повністю 195 об'єкти, зазнали істотних втрат – 1501 одиниця. Серед зруйнованих медичних об'єктів найбільшу питому вагу займають заклади освіти – понад 63,1% та лабораторні центри – 8,2%. У структурі пошкоджених об'єктів МОЗ найбільшу частку складають національні служби здоров'я – близько 37,7% та лікарні, госпіталі і медичні диспансери – 37,1%.

У регіональному розрізі найбільші втрати заклади охорони здоров'я зазнали у Харківській області – 348 об'єктів, Донецькій області – 257 об'єктів, Херсонській області – 204 медичних заклади, Миколаївській області – 165 закладів, Київській області – 162 об'єкти, Дніпропетровській області – 155 об'єктів (додаток Б. 6 Додатку Б) [120].

Як свідчать результати проведених досліджень, усі регіони України зазнали істотних втрат від наслідків повномасштабного вторгнення, яке другий рік триває на території країни. Втрати мають як прямий характер (знищення майна, руйнування промислових і соціальних об'єктів та інфраструктури), так і непрямий, що виражається у наслідках соціально-економічної та політичної нестабільності у країні. Наслідки війни позначились на всіх без винятку видах секторів національної економіки та сферах діяльності суспільства, всіх адміністративно-територіальних одиницях. Водночас дослідження дозволили виділити окремі регіони, у яких наслідки війни особливо гостро позначились на стані розвитку економіки та суспільному житті: це південний та східний регіони України.

Оцінка збитків і втрат, які сьогодні відбуваються з метою пошуку фінансових резервів, необхідних для подальшого відновлення України, не можуть повністю врахувати колосальні втрати та шкоду, причинені економіці і суспільству війною. Ці втрати будуть проявлятися у майбутньому через

надзвичайні втрати не лише фізичного та матеріального капіталу, а насамперед соціального, інтелектуального та генетичного капіталу української нації. Відновлення економіки та темпів економічного зростання можливо лише за умови стратегічного «запасу» національного людського капіталу, для формування і нарощування якого необхідно забезпечити антикризовий та стабільний розвиток усіх видів економічної діяльності у межах національної економіки, її всебічної інфраструктури та соціальних секторів.

Проведена оцінка розміру нанесеної шкоди економіці України та її соціуму (табл. 2.10) показала, що відновлення галузей та сектору національної економіки потребує значного розміру фінансових ресурсів, найбільша частина з яких має бути спрямована на забезпечення стійкого розвитку транспорту, енергетики, промисловості. Україна має потужний аграрний потенціал, але саме промисловість та наукоємні види продукції із високою часткою доданої вартості мають потенціал стратегічної конкурентоспроможності на європейському та світовому ринках. Відновлення та досягнення сталості функціонування цих ключових сфер, створення їх логістичних ланцюгів і інфраструктурного забезпечення мають стати пріоритетами у плані відновлення української економіки.

Відновлення економіки України як загалом, так і у регіональному територіальному контексті – складний та довготривалий шлях, який потребуватиме значного обсягу фінансових ресурсів, удосконалення державних механізмів управління, жорсткої і регульованої макроекономічної політики та підвищення рівня прозорості і відкритості державного і місцевого управління. Українська економіка і її регіони показали значний запас міцності і стабільності, незважаючи на вкрай складну політичну, соціальну та демографічну ситуацію у країні.

Для воєнного періоду розвитку економіки характерні такі основні ознаки: державний та регіональні апарати влади та управління продовжують функціонувати; країна продовжує зберігати більшу частину своєї території;

зростає обсяг та рівень внутрішньої і зовнішньої державної заборгованості, що знижує автономність та фінансово-політичну незалежність уряду.

Таблиця 2.10

Розміри прямих збитків, заподіяних війною окремим галузям економіки
України

Адміністративно-територіальні одиниці	Розміри прямих збитків за окремими секторами, млн дол. США						
	Агропродовольчий сектор	Торівля та промисловість	Фінанси та банківська справа	Енергетика та добувна промисловість	Транспорт	Телекомунікація та цифрові технології	Муніципальне обслуговування
Вінницька область	-	5,3		17,5	48,6	2,3	9,8
Волинська область	-			6,5	2,0	0,3	1,1
Дніпропетровська область	1	294,2		150,2	257,4	89,6	49,9
Донецька область	912	6172,5	4,5	811,8	8758,6	357,6	1245,3
Житомирська область		106,2		14,6	243	0,7	47,4
Закарпатська область				179,5	2,7	34,3	33,8
Запорізька область	2929	981,7	2,5	1133	5116,8	277	344,2
Івано-Франківська область				0,1	5,0	55,9	0,6
Київська область	456	2589	0,6	111,1	1811,6	226,8	196,9
Кіровоградська область	1			12,2	49	12,0	31,7
Луганська область		662,3	2,9	322	4244,1	158,9	764
Львівська область		26,5		48,9	27,2	15,7	3,9
Миколаївська область		755,6	0,4	108,3	1135	56,3	169,2
Одеська область	1	199,2		22,7	218,8	29,7	27,7
Полтавська область		425,7		32,5	8,0	0,3	158,8
Рівненська область		0,4		13,2	5,1	15,0	1,2
Сумська область	119	133,4	0,3	77,4	1327,5	31,6	140,2
Тернопільська область		0,5				0,3	1,2
Харківська область	1360	2456	3,4	221,1	3597	326,6	741,4
Херсонська область	2050	182,5	5,8	303		274,9	343,9
Хмельницька область		18,3		5,0	3,1	0,3	5,7
Черкаська область	1,0	6,7			27,7	13,9	9,8
Чернівецька область			0,4		7,1	3,2	3,9
Чернігівська область	234	131,7		30,3	1569	110,2	240,6
м. Київ		445,7		34,5			270,8
Всього	10288	15642,2	20,8	10603	33623	2093,5	4854,4

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: складено автором за даними [158]

Крім того Україна продовжує рухатись у напрямі розвитку євроінтеграційних процесів; економіка України значною мірою знаходиться на дотаційному режимі від країн ЄС та інших країн світу.

Серед найбільш постраждалих секторів економіки України як у загальнонаціональному, так і у регіональному масштабі, виявились агропродовольчий сектор, торгівля і промисловість, енергетика, транспорт, житлово-комунальне господарство, соціальна інфраструктура. Істотних втрат, які проявлять свій ефект у довгостроковому періоді, зазнала сфера освіти, охорони здоров'я, культури. На сьогодні уряд України склав декілька прогнозних варіантів щодо відновлення економіки країни у поствоєнний період. Пріоритетними напрямками фінансового забезпечення відновлення і реконструкції визначені енергетична безпека та незалежність, доступ бізнесу до світових ринків фінансового капіталу, логістика та зв'язок, модернізація регіонів та житлове будівництво, промислова реструктуризація національної економіки та посилення міжнародної співпраці [16]. За прогнозними розрахунками експертного агентства Big Recovery Portal (BRP), мінімальна потреба у фінансових ресурсах, необхідних для першого етапу відновлення економіки України (на 2024 рік), становить 15,3 млрд дол. (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Мінімальна потреба у фінансових ресурсах для відновлення економіки
України за основними секторами

Сектори економіки	Фінансова потреба – всього, млрд дол.	у т.ч. на 2024 рік, млрд дол.	Частка 2024року, %
Житловий фонд	80,3	3,2	3,9
Транспорт	73,7	2,3	3,1
Промисловість	67,5	3,6	5,3
Сільське господарство	56,1	0,4	0,7
Енергетика	47,1	2,7	5,7
Соціальна інфраструктура	44,5	2,4	5,4
Інші сектори	117,0	0,8	0,7
Всього	486,2	15,3	3,1

Джерело: складено автором за даними [71]

Відновлення економіки України та її регіонів від наслідків війни постає складним та відповідальним завданням не тільки для України, але й для країн ЄС та її світових партнерів. Світовий банк серед ключових стратегічних джерел відновлення української економіки називає аграрний сектор, вітчизняний людський капітал та фінансову допомогу донорів. Водночас експерти Світового банку відмічають високий рівень стійкості українського суспільства, потенціалу економічного розвитку, державного управління та бізнесу [161].

З урахуванням сучасного стану збитків і фактичного розміру шкоди, нанесеної країні протягом двох років війни, загальний розмір фінансових ресурсів, необхідних для відновлення основних галузей та сфер соціального сектору, становить понад 299 млрд дол. США. За регіональним поділом найбільшу частку коштів потребують: Донецька область – 20,5 % (42,2 млрд дол. США), Київська область – 14,7% (30,4 млрд дол.), Харківська область – 13,7% (28,2 млрд дол.) (рис. 2.20).

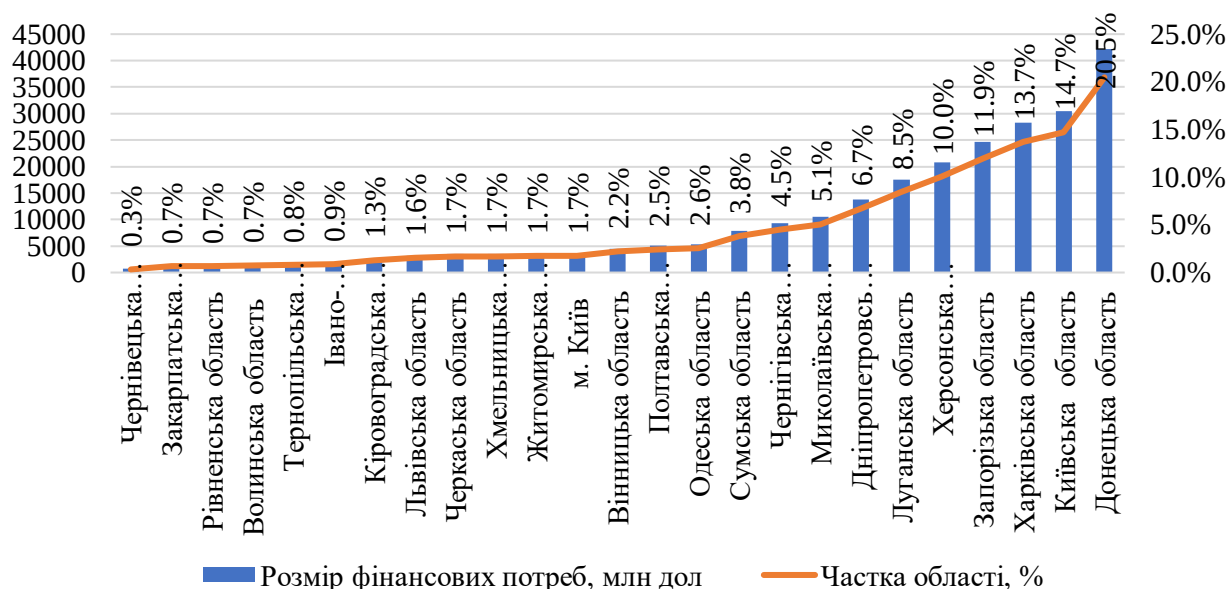

Рис. 2.20. Прогнозна фінансова потреба у відновленні регіонів України від наслідків повномасштабного вторгнення, млрд дол. США*

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: побудовано автором за даними [158]

Незважаючи на необхідність та доцільність міжнародної фінансової допомоги, питання відновлення країни та повернення втраченого капіталу і темпів економічного зростання – завдання насамперед для українського суспільства та нації. Його виконання потребує єдності цілей, цінностей, виняткової консолідації зусиль усіх учасників соціально-економічних процесів, зростання рівня соціальної відповідальності держави, бізнесу, кожного українця. Фінансова донорська допомога має стати інструментом національного господарського механізму відновлення економіки, який має функціонувати за врахуванням потреб кожного регіону, галузі, територіальних громад.

Висновки до розділу 2

Глобальні тенденції, такі як економічна інтеграція, поширення технологічних інновацій та зміни в екологічній політиці, справляють значний вплив на розвиток регіонів України. Ці процеси сприяють поглибленню міжнародних економічних зв'язків, що відкриває нові можливості для експорту, залучення інвестицій та застосування сучасних технологій на місцевому рівні. Водночас глобалізація підсилює конкуренцію на міжнародних ринках, що вимагає від регіонів України постійного підвищення своєї конкурентоспроможності. Регіони, які здатні впроваджувати інновації та адаптуватися до сучасних викликів, мають більше шансів залучити іноземний капітал і розвивати нові галузі економіки. Тому формування ефективної регіональної політики, яка враховує специфіку кожного регіону, є важливим фактором для забезпечення сталого економічного розвитку в умовах глобальних змін.

Геополітична нестабільність, зокрема повномасштабне вторгнення та політична напруга, суттєво впливають на економічну активність, соціальну

стабільність та інфраструктурний розвиток регіонів України. Події, такі як анексія Криму та повномасштабне вторгнення на сході країни, призвели до значних економічних втрат, пошкодження інфраструктури та зміни міграційних потоків, що особливо негативно позначилося на регіонах, безпосередньо постраждалих від повномасштабного вторгнення. У відповідь на ці виклики український уряд був змушений переглянути свої пріоритети, спрямовуючи ресурси на відновлення постраждалих територій, забезпечення безпеки та стимулювання економічного зростання навіть в умовах повномасштабного вторгнення. Водночас ця ситуація збільшує потребу в міжнародній підтримці, зокрема від таких організацій, як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, які можуть надати не лише фінансову, але й технічну допомогу для реалізації програм відбудови. Таким чином, геополітична нестабільність не лише обмежує розвиток, а й створює передумови для переорієнтації державної політики та залучення міжнародної співпраці.

Для забезпечення сталого розвитку регіонів України в умовах сучасних викликів необхідна комплексна регіональна політика, яка враховує як внутрішні особливості кожного регіону, так і вплив глобальних і геополітичних факторів. Така політика повинна включати інструменти для підвищення економічної стійкості регіонів, зокрема шляхом диверсифікації економіки, розвитку людського капіталу та впровадження екологічно чистих технологій. Співпраця з міжнародними фінансовими інституціями, такими як Європейський Союз, Світовий банк та інші партнери, має велике значення для залучення інвестицій та технологій, які можуть сприяти модернізації інфраструктури та підвищенню рівня життя населення. Важливу роль відіграє і розвиток цифрових технологій, автоматизація виробництва, що можуть не лише підвищити ефективність бізнесу, а й створити нові можливості для зайнятості та розвитку місцевої економіки. Загалом, адаптація до глобальних змін і забезпечення конкурентоспроможності регіонів потребують активної

співпраці центральних та місцевих органів влади, бізнесу, громадських організацій та міжнародних партнерів.

Проведений аналіз стану територіального розвитку в Україні дозволив зробити такі висновки: 1) територіальний розвиток є частиною національної економіки України та характеризується притаманними національній економіці структурними зрушеннями і трендами; 2) найбільший внесок у формування ВВП країни забезпечують Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Київська та Донецька області; 3) розвиток регіонів України визначається суттєвою диференціацією за фактичним станом та ефективністю; 4) найвищим рівнем економічного розвитку характеризуються Дніпропетровська, Київська, Полтавська області та м. Київ; 5) найбільший вплив на територіальний економічний розвиток регіонів України здійснює обсяг інвестиційних вкладень, лідерами у регіональному рейтингу з яких є Дніпропетровська, Київська, Полтавська області та м. Київ; 6) за останні роки структура валового регіонального продукту зазнала істотних структурних змін, основним результатом яких стало зміщення регіональної спеціалізації економіки України у бік сільського господарства та істотного скорочення промислового виробництва; 7) ключовим фактором забезпечення сталих темпів економічного зростання регіонів за теперішніх та майбутніх умов є інновації та інвестиції. Найбільш активними регіонами за рівнем інвестиційно-інноваційної активності стали м. Київ, Київська, Дніпропетровська, Тернопільська, Запорізька, Івано-Франківська, Запорізька та Сумська області. Всі ці тренди та фактори виявились ключовими для забезпечення ефективності територіального розвитку регіонів, що було підтверджено результатами економіко-математичної моделі.

Сучасний стан розвитку регіонів України характеризується складним соціально-економічним станом, спричиненим наслідками повномасштабного вторгнення. Розмір шкоди, яка була завдана всім регіонам країни, становить близько 155 млрд дол. США, втрати робочої сили склали понад 6,5 млн осіб. Оцінка розміру втрат за регіонами показала, що найбільш постраждалими

виявився південно-східний економічний регіон із розміром втрат понад 11 млрд дол. США (зокрема: Донецька область – 38,8 млрд дол., Харківська область – 31,1 млрд дол., Луганська область – 17 млрд дол., Запорізька область – 13,3 млрд дол., Херсонська область – 10,5 млрд дол.). У галузевому розрізі найбільш руйнівні наслідки зазнали такі види економічної діяльності, як ЖКГ, торгівля, промисловість, енергетика і транспорт. Кризові явища зумовили істотне зниження рівня ділової активності та скорочення кількості бізнес-суб'єктів, найвищі темпи якого мали місце в Одеській, Дніпропетровській та Львівській областях.

Водночас, незважаючи на виклики загрози, економіка регіонів України продемонструвала стійкість до кризових явищ, яка проявилась у адаптації бізнесу до економічних і політичних реалій: у 2022 році частка рентабельних бізнес-суб'єктів становила 75,1%. Найвищий потенціал кризової стійкості продемонстрували бізнес-суб'єкти аграрного сектору, у якому питома вага прибуткових підприємств склала понад 80%. Також високий рівень сталості показали такі види економічної діяльності регіонів, як оптова та роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, операції з нерухомим майном. Попередня оцінка розміру фінансових ресурсів, необхідних для відновлення сталості регіонів, показала, що мінімальна сума коштів становить понад 299 млрд дол. США.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Інституційний механізм забезпечення сталого розвитку регіонів

Сталий регіональний розвиток стає все більш важливою темою в контексті сучасних глобальних викликів, таких як зміна клімату, виснаження природних ресурсів, соціальна нерівність і політична нестабільність. Такі проблеми вимагають нового підходу до розвитку, який задовольнить потреби сьогоденного покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь. Регіони відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки саме на їхньому рівні здійснюється значна частина економічної, соціальної та екологічної діяльності. Проте, щоб регіональний розвиток був справді сталим, необхідно створити ефективну інституційну основу, яка регулюватиме, координуватиме та підтримуватиме розвиток у довгостроковій перспективі.

Сталий розвиток як концепція, що виникла в другій половині 20 століття, передбачає гармонійний розвиток економічної, соціальної та екологічної сфер. Ця концепція стала наріжним каменем міжнародних ініціатив і політики, спрямованих на захист навколишнього середовища, забезпечення соціальної справедливості та економічного зростання. Водночас регіональний розвиток потребує особливого підходу, оскільки різні регіони мають свої унікальні особливості, потреби та виклики. Тому сталий розвиток на регіональному рівні має враховувати як світові тенденції, так і місцеву специфіку [90].

Інституційні основи сталого розвитку включають різноманітні компоненти, які створюють основу для ефективного управління та розвитку регіонів. До них належать правова база, інституційні структури, фінансові

механізми, механізми місцевого самоврядування, а також системи моніторингу та оцінки. Вони забезпечують стабільність регіонального розвитку, сприяють гармонізації інтересів різних соціальних груп і дозволяють адаптуватися до умов, що змінюються. Зокрема, законодавчі та нормативні акти відіграють ключову роль у встановленні правил гри, визначенні пріоритетів розвитку та забезпеченні охорони природних ресурсів.

Історично концепція сталого розвитку зазнала значної еволюції. Від перших міжнародних екологічних угод і конференцій до сучасних глобальних ініціатив, таких як Цілі сталого розвитку ООН, цей підхід стає все більш важливим [126]. Розвиток інституційних засад сталого розвитку регіонів також пройшов різні етапи: від централізованого планування до децентралізації та посилення ролі місцевого самоврядування. Сучасні тенденції вимагають посилення уваги до регіонального виміру сталого розвитку, оскільки саме на цьому рівні можна найбільш ефективно врахувати потреби місцевих громад та специфіку регіонів [56].

Сталий регіональний розвиток стикається з низкою проблем, включаючи соціально-економічну нерівність, екологічні загрози та політичні бар'єри. Соціальна нерівність між регіонами та зростаюча нерівність у розвитку різних частин країни можуть стати суттєвими перешкодами для сталого розвитку. Крім того, екологічні проблеми, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття та деградація земель, становлять серйозну загрозу для сталого регіонального розвитку. Політичні та інституційні бар'єри, зокрема корупція, недостатня ефективність існуючих інституцій та відсутність координації між різними рівнями влади, також ускладнюють процес впровадження сталого розвитку.

Незважаючи на ці виклики, сучасні тенденції відкривають нові можливості для розвитку інституційних засад сталого регіонального розвитку. Децентралізація, підвищення ролі місцевої влади, диджиталізація та впровадження інноваційних підходів до управління відкривають нові перспективи. Використання нових технологій дозволяє зміцнити інституційні

основи та підвищити ефективність управління сталим розвитком. Крім того, глобальні ініціативи, такі як програми ООН, ЄС та інші міжнародні організації, можуть мати значний вплив на регіональний розвиток, надаючи необхідні ресурси та технічну підтримку.

Інституційні основи забезпечення сталого регіонального розвитку включають різноманітні структури, процеси та механізми, які сприяють досягненню економічної, соціальної та екологічної стійкості. Сюди можна віднести державну політику та регулювання, включаючи законодавство, стратегії та програми, розроблені для підтримки сталого розвитку, такі як національні стратегії сталого розвитку, регіональні плани розвитку та екологічне законодавство. Регіональне управління відіграє важливу роль у реалізації місцевими органами влади сталого розвитку на місцевому рівні через створення стратегії, соціальне залучення та співпрацю з бізнесом. Вагомим є і внесок інститутів громадянського суспільства, до яких належать неприбуткові організації, громадські об'єднання та активісти, які активно сприяють розвитку громади та захисту довкілля. Такі фінансові механізми, як гранти, субсидії та податкові пільги, діють як економічні інструменти для стимулювання інвестицій у сталий розвиток. Важливе значення мають також науково-освітні заклади, де університети та наукові центри розробляють нові підходи та технології, а освітні програми підвищують рівень знань суспільства про принципи сталого розвитку. Міжнародне партнерство та співпраця відіграють ключову роль у підтримці глобальних зусиль щодо сталого розвитку шляхом обміну досвідом і ресурсами. Усі ці аспекти забезпечують інтеграцію сталого розвитку в різні сфери регіонального життя, що сприяє довгостроковому процвітання та охороні природних ресурсів (рис. 3.1).

Розробка механізму інституційного забезпечення сталого розвитку з урахуванням економічних, соціальних, екологічних та інфраструктурних складових і аспектів інклюзивної економіки потребує комплексного підходу. Але перед розробкою самого механізму інституційного забезпечення треба дослідити поняття самого «механізму». Термін «механізм» застосовується в

контексті інституційного забезпечення сталого розвитку, оскільки він підкреслює комплексність і систематичність процесів, спрямованих на досягнення цілей. Механізм включає сукупність взаємопов'язаних елементів, таких як інструменти, методи, процедури та ресурси, що забезпечують ефективне функціонування та розвиток системи.

Рис. 3.1. Аспекти інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів

На відміну від інших понять, таких як «концепція» [89], «напрямок» [127] чи «алгоритм», які можуть мати більш теоретичний або обмежений характер, механізм підкреслює практичний аспект організації діяльності та управління. Концепція може лише окреслювати загальні ідеї, напрям може визначати загальний курс, а алгоритм передбачає чітку послідовність дій, що не завжди охоплює всі аспекти складних процесів. Своєю чергою механізм дозволяє описати і врахувати динаміку взаємодії різних елементів системи, забезпечуючи її гнучкість і адаптивність до змінних умов.

Таким чином, механізм краще підходить для опису процесів сталого розвитку, оскільки він поєднує у собі як структурні елементи, так і динаміку

їх взаємодії для досягнення конкретних цілей у сфері економіки, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища.

Термін «механізм» (походить від грецького слова, що означає інструмент або машина) широко використовується в різноманітних наукових дисциплінах (як природничих, так і гуманітарних науках). В економічній термінології він може означати «послідовність станів або процесів, що визначають дію чи явище» або «систему чи пристрій, що встановлює порядок здійснення певного виду діяльності» [115]. Особливого значення це поняття набуло в економічних дослідженнях постсоціалістичних країн у другій половині 1960-х років, коли вчені активно обговорювали «механізм економічної системи», наголошуючи на важливості різноманітних рушійних сил, що забезпечують її функціонування. Значення цього терміна є багатограним і може трактуватися двояко: як процес або як сукупність елементів [116]. У контексті нашого дослідження механізм розуміється як сукупність взаємопов'язаних елементів, процесів і методів, які забезпечують цілеспрямоване функціонування та досягнення конкретних цілей у конкретній системі. Він містить набір принципів, процедур та інструментів, які сприяють ефективній організації та управлінню процесами для досягнення запланованих результатів.

Науковець В.Д. Бакуменко трактує механізм управління як засіб для вирішення суперечностей у процесах чи явищах, що включає послідовну реалізацію дій, заснованих на принципах, орієнтації на мету та функціональній діяльності з використанням відповідних управлінських методів для досягнення цілей [5]. У своїй монографії О.В. Раєвська визначає механізм управління розвитком підприємства як ключовий елемент управлінської системи [109]. Цей механізм забезпечує стратегічне управління розвитком підприємства, використовуючи різні інструменти та підходи для досягнення цілей. Основні складові механізму включають цільові орієнтири, критерії досягнення, фактори управління, методи і ресурси підприємства. Ці елементи

взаємодіють для ефективного управління розвитком на різних стадіях життєвого циклу підприємства.

І. Філіпішин аналізує механізм управління розвитком як систему, яка активує управлінські процеси і реалізує методи взаємодії між суб'єктами всередині підприємства та його зовнішнім середовищем [121]. Він поділяє механізм на три основні блоки: 1) моніторинг, діагностика і оцінка розвитку (акцент на аналізі бізнес-середовища, ресурсів, ризиків, конкурентоспроможності, рівня розвитку та вартості підприємства); 2) планування (включає визначення цілей, координацію процесів, розробку стратегій); 3) реалізація.

Науковці І. Хоменко, Л. Волинець та І. Горобінська під механізмом розуміють організаційно-економічний механізм, який визначають як комплекс взаємопов'язаних інструментів, методів і заходів, що забезпечують функціонування та розвиток підприємств. Цей механізм включає в себе управлінські рішення, фінансові важелі, технологічні інновації, а також зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на ефективність роботи підприємств. Метою організаційно-економічного механізму є забезпечення стабільної та конкурентоспроможної діяльності підприємства в умовах змінного економічного середовища [124].

Розробка ефективного механізму інституційної підтримки сталого розвитку вимагає комплексного підходу з урахуванням економічної, соціальної, екологічної та інфраструктурної складових, а також акценту на інклюзивності. Це створить сприятливі умови для сталого розвитку регіонів, одночасно забезпечуючи справедливий доступ до ресурсів і можливостей для усіх груп населення. Запропонуємо основні складові цього механізму (рис. 3.2). Економічні, соціальні, екологічні, інфраструктурні та інклюзивні елементи сталого розвитку взаємопов'язані та охоплюють широкий спектр діяльності.

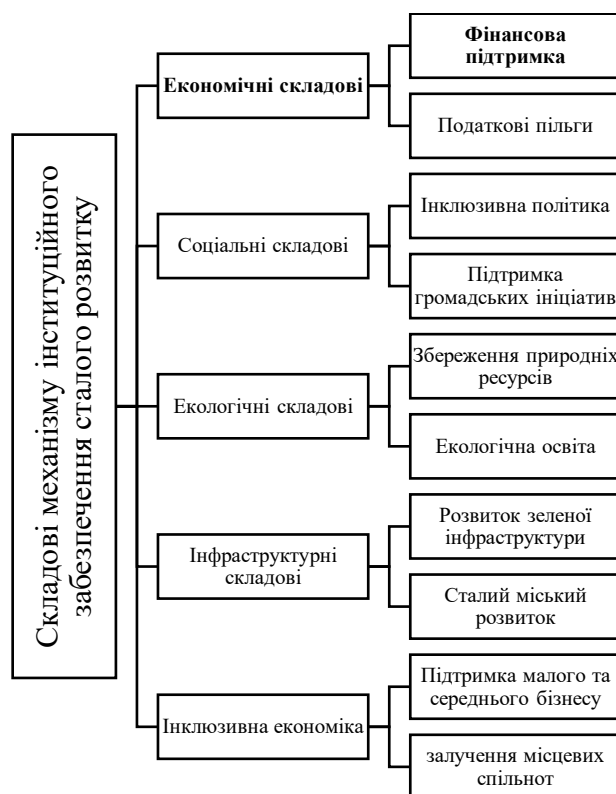

Рис. 3.2. Основні складові механізму сталого розвитку регіонів

Економічний аспект включає фінансову підтримку, зокрема розробку програм фінансування підприємств, які впроваджують сталий розвиток та стимулюють інвестиції в зелені технології та інновації. Важливими також є податкові пільги для компаній, які дотримуються принципів сталого розвитку, та податкові пільги для підприємств, які активно залучають соціально слабші верстви суспільства.

Соціальна складова включає інклюзивну політику, яка включає програми підтримки працевлаштування та навчання людей з інвалідністю, етнічних меншин та інших уразливих груп, а також забезпечення рівного доступу до освіти та медичних послуг. Також важливою є підтримка громадських ініціатив, зокрема фінансування проєктів, які сприяють соціальній інтеграції та залучають місцеве населення до процесів прийняття рішень. Екологічний напрям зосереджений на захисті природних ресурсів шляхом запровадження суворих екологічних стандартів і правил, спрямованих на зменшення викидів шкідливих речовин, а також підтримки проєктів, які відновлюють екосистеми та біорізноманіття. Не менш важливим є екологічне

виховання, яке включено до навчальних програм шкіл та університетів, а також проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності населення про важливість проєкологічного способу життя.

Інфраструктурний компонент спрямований на розвиток зеленої інфраструктури, включаючи інвестиції в екологічні транспортні системи, такі як електробуси та велосипедні доріжки, а також розвиток проєктів з відновлюваної енергетики. Сталий розвиток міст передбачає планування міських просторів з урахуванням принципів сталого розвитку та впровадження технологій розумного міста для ефективного управління ресурсами. Інклюзивна економіка полягає в підтримці малих і середніх підприємств шляхом надання доступу до фінансування, особливо тим, хто належить до вразливих груп, а також у розробці навчальних програм і підтримці підприємців з недостатнім досвідом. Важливою частиною цього процесу є залучення місцевих громад до прийняття рішень і формування політики, а також підтримка кооперативів та інших форм колективного підприємництва. Ми пропонуємо інноваційний механізм інституційної підтримки сталого розвитку регіонів, який об'єднує економічні, соціальні та екологічні аспекти в єдину гармонійну систему. Цей механізм спрямований на створення умов для довгострокового процвітання регіонів з урахуванням їх специфіки та потреб. Його реалізація забезпечить сталий розвиток, який відповідатиме викликам сьогодення та вимогам майбутніх поколінь (рис. 3.3).

Метою механізму інституційної підтримки сталого розвитку регіонів є створення та підтримка умов, що сприяють сталому економічному, соціальному та екологічному розвитку на місцевому рівні. Це включає забезпечення сталого економічного зростання, покращення якості життя людей, захист навколишнього середовища, ефективне управління природними ресурсами, посилення рівності та соціальної інтеграції. Механізм спрямований на забезпечення довгострокового процвітання регіонів, збереження їх унікальних природних і культурних цінностей та створення стабільних основ для майбутніх поколінь.

Рис. 3.3. Механізм інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів

Джерело: авторська розробка

Об'єктом механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів є регіональні соціально-економічні та екологічні системи, включаючи всі елементи та процеси, що впливають на їх розвиток. Це стосується місцевих громад, економічної інфраструктури, природних ресурсів, екологічних об'єктів, а також соціальних інститутів та організацій, залучених до сталого розвитку. Іншими словами, предметом механізму є вся сукупність взаємопов'язаних структур і процесів регіонального рівня, що забезпечують гармонійний розвиток економіки, суспільства та навколишнього середовища.

Предметом механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів є організаційно-правові, економічні та соціальні зв'язки, що виникають у процесі планування, реалізації та контролю заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів. Це включає в себе інструменти, методи, процедури та правила, що використовуються для забезпечення сталого регіонального розвитку, а також взаємодію між різними рівнями влади, бізнесом, громадськими організаціями та місцевими громадами. Іншими словами, суб'єкт – це сукупність взаємозв'язків та механізмів управління, що забезпечують реалізацію цілей сталого розвитку на регіональному рівні.

Принципи механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів охоплюють низку ключових аспектів, що сприяють гармонійному розвитку регіонів з урахуванням економічної, соціальної та екологічної складових. Принцип інтеграції полягає в об'єднанні всіх цих елементів в одну систему управління, що забезпечує сталий розвиток. Важливим є принцип децентралізації, який передбачає розподіл повноважень і відповідальності між центральними та місцевими органами влади, що дозволяє більш ефективно управляти регіональним розвитком. Принцип участі підкреслює необхідність активного залучення місцевих громад, громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень, що дозволяє врахувати інтереси та потреби на місцевому рівні. Важливим аспектом є принцип законності, який є правовою основою для всіх дій і рішень у рамках сталого

розвитку відповідно до національного та міжнародного законодавства. Принцип адаптивності наголошує на необхідності гнучкості та здатності механізму адаптуватися до умов, що змінюються, та нових викликів, які можуть виникнути в процесі регіонального розвитку. Принцип партнерства підкреслює важливість співпраці між державними установами, приватним сектором, міжнародними організаціями та місцевими громадами для досягнення спільних цілей сталого розвитку. Принцип прозорості спрямований на забезпечення відкритості та доступності інформації про процеси та результати інституційного забезпечення сталого розвитку для всіх зацікавлених сторін. Нарешті, принцип відповідальності визначає чітку відповідальність за прийняття рішень та їх виконання між усіма учасниками процесу сталого розвитку. Ці принципи є основою для створення ефективного механізму забезпечення сталого розвитку регіонів з урахуванням різноманітних соціально-економічних та екологічних факторів.

Функції механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів охоплюють декілька важливих напрямів забезпечення ефективного управління та розвитку на регіональному рівні. Однією з ключових є регуляторна функція, яка забезпечує створення та реалізацію правової бази регулювання процесів сталого розвитку. Це включає розробку законодавства, політики та стандартів, які встановлюють баланс між економічним зростанням, соціальною справедливістю та захистом навколишнього середовища. Координаційна функція спрямована на забезпечення взаємодії між різними інституціями та учасниками процесу сталого розвитку, що дозволяє координувати діяльність місцевих органів влади, підприємств, громадських організацій та населення для досягнення спільних цілей. Інформаційна функція передбачає збір, обробку та поширення інформації про стан і тенденції сталого розвитку регіонів, що включає моніторинг, оцінку ефективності дій та інформування громадськості про результати та плани. Функція планування передбачає розробку стратегій, програм і планів сталого розвитку з урахуванням специфіки регіонів, що включає визначення

пріоритетних напрямів розвитку, встановлення цілей і розробку засобів їх досягнення. Функція контролю відповідає за моніторинг та оцінку виконання планів і програм сталого розвитку, а також за забезпечення відповідності діяльності встановленим стандартам і вимогам, що включає контроль за використанням ресурсів і дотриманням екологічних і соціальних стандартів. Мобілізаційна функція передбачає залучення фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів для реалізації проєктів сталого розвитку, включаючи стимулювання інвестицій, підтримку громадських ініціатив та мобілізацію місцевих громад для активної участі в процесах розвитку. Інноваційна функція спрямована на сприяння впровадженню нових технологій, підходів і рішень, що сприяють сталому розвитку, включаючи підтримку наукової та дослідницької діяльності, розвиток інноваційної інфраструктури та використання сучасних методів управління. Ці функції забезпечують комплексний підхід до управління сталим розвитком на регіональному рівні, спрямований на досягнення довгострокових цілей та підвищення якості життя населення.

Методичний підхід механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів охоплює широкий спектр підходів та інструментів, спрямованих на досягнення сталого розвитку. Нормативно-правові методи передбачають створення та реалізацію законів, постанов, стандартів і положень, що визначають принципи та вимоги сталого розвитку на регіональному рівні. Такими актами можуть бути екологічні стандарти, будівельні норми та соціальні гарантії, які становлять правову основу реалізації принципів сталого розвитку. Економічні методи базуються на використанні фінансових інструментів, що стимулюють сталий розвиток, таких як податкові пільги, субсидії, субсидії та інвестиції в зелений бізнес. Ці заходи стимулюють підприємства та громадські організації до впровадження екологічно та соціально безпечних технологій. Організаційно-управлінські методи передбачають планування, координацію та організацію діяльності регіональних органів влади, підприємств і громадських організацій щодо

сталого розвитку, що включає створення міжвідомчих комісій, робочих груп, а також розробку стратегічних планів і програм розвитку. Інформаційно-комунікаційні методи забезпечують збір, аналіз та розповсюдження інформації про найкращі практики сталого розвитку, а також проведення освітніх кампаній, які сприяють підвищенню обізнаності громадськості та залученню її до участі в процесах сталого розвитку. Соціально-психологічні методи спрямовані на вплив на свідомість і поведінку людей з метою формування відповідального ставлення до навколишнього середовища та суспільства за допомогою тренінгів, семінарів, соціальної реклами та мотиваційних програм. Методи дослідження включають проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на вивчення процесів сталого розвитку та пошук нових рішень для їх реалізації, у тому числі розробку нових технологій і методів управління, а також оцінку ефективності реалізованої діяльності. Методи партнерства передбачають співпрацю різних зацікавлених сторін, зокрема державних структур, бізнесу, громадських організацій та міжнародних організацій, що сприяє об'єднанню зусиль та ресурсів для досягнення спільних цілей сталого розвитку. Вони забезпечують комплексний підхід до реалізації сталого регіонального розвитку, дозволяючи враховувати різноманітні аспекти та фактори, що впливають на ефективність цього процесу.

Процеси механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів включають комплекс узгоджених дій і заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку. По-перше, здійснюється аналіз та діагностика поточного стану економічних, соціальних та екологічних умов регіону, що передбачає оцінку наявних ресурсів, інфраструктури, соціально-економічних показників та екологічної ситуації з метою виявлення основних проблем та потенціалу для подальшого розвитку. На основі отриманих даних створюється стратегічне планування, яке розробляє довгострокові стратегії сталого розвитку регіону, включаючи визначення пріоритетів, цілей і завдань, а також розробку програм і проєктів, спрямованих на сталий розвиток. Далі слідує

розробка та реалізація конкретних політик, програм і заходів, які будуть реалізовані для досягнення поставлених цілей. Це може включати нормативні акти, економічні стимули, соціальні програми та інші заходи, необхідні для забезпечення сталого розвитку. Важливим елементом є координація та управління, що передбачає ефективну взаємодію між усіма учасниками процесу – органами державної влади, бізнесом, громадськими організаціями та місцевими громадами, а також організацію розподілу відповідальності за виконання заходів [51]. Подальший моніторинг та оцінка дозволяють здійснювати постійний моніторинг реалізації планів і програм сталого розвитку, аналізувати досягнуті цілі та виявляти відхилення від початкових планів, які можуть потребувати коригування в реалізації заходів. Регулярне інформування громадськості про результати реалізації діяльності зі сталого розвитку та отримання зворотного зв'язку дозволяє легше аналізувати ефективність реалізованої діяльності і за потреби адаптувати стратегії та програми до мінливих умов і нових викликів. Особлива увага приділяється залученню ресурсів та інвесторів, що передбачає активний пошук та мобілізацію фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів для підтримки проєктів сталого розвитку, а також залучення інвестицій та участь місцевих громад у фінансуванні та реалізації проєктів. Останньою частиною процесу є освітні заходи, які підвищують обізнаність суспільства та учасників процесу про принципи та важливість сталого розвитку через освіту, навчання, інформаційні кампанії та інші освітні ініціативи. Ці процеси є основою для побудови дієвого механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів, спрямованого на досягнення довгострокових і стійких результатів.

Усі ці елементи тісно співпрацюють, створюючи єдину систему, спрямовану на досягнення сталого економічного, соціального та екологічного розвитку на місцевому рівні. Взаємообумовленість досягається таким чином: мета механізму визначає кінцевий результат, до якого прагне регіон, а саме створення умов для гармонійного розвитку. Суб'єктом цього механізму є регіональні соціально-економічні та екологічні системи, на які впливають усі

процеси, що відбуваються в регіоні. Принципи виступають як основні принципи, на яких будується весь механізм. Вони забезпечують інтеграцію, участь, адаптивність, прозорість і підзвітність у процесі управління регіональним розвитком. До функцій механізму входять регулювання, координація, інформаційне забезпечення, планування, контроль, мобілізація та впровадження інновацій. Ці функції реалізуються різними методами, наприклад, нормативними, економічними, організаційно-комунікаційними та ін. Процеси, що включають аналіз і діагностику стану регіону, розробку політики, моніторинг і оцінку, а також мобілізацію ресурсів, забезпечують практичну реалізацію функцій і досягнення поставлених цілей [79].

Таким чином, усі елементи цього механізму взаємопов'язані та взаємообумовлені, створюючи цілісну систему, яка ефективно працює на досягнення сталого розвитку регіону.

Дослідження існуючих механізмів підтримки сталого регіонального розвитку на національному та глобальному рівнях включає аналіз різноманітних інструментів, програм та ініціатив, спрямованих на забезпечення економічної, соціальної та екологічної стійкості регіонів. Такі механізми розробляються як у рамках політики національних урядів, так і через міжнародні організації та глобальні ініціативи.

На національному рівні можна розглянути такі механізми підтримки розвитку регіонів:

1. Національні стратегії сталого розвитку.
2. Державні програми та політика.
3. Децентралізація та місцеве самоврядування
4. Фінансові інструменти та стимули.

1. Багато країн впроваджують національні стратегії сталого розвитку, які визначають довгострокові цілі та напрями розвитку. Наприклад, в Україні прийнято Стратегію сталого розвитку до 2030 року, яка передбачає включення до державної політики економічних, соціальних та екологічних аспектів [62]. Подібні стратегії розроблені в ЄС, Канаді, Японії та інших країнах. Ще одним

прикладом є Південноафриканська національна рамка для сталого розвитку, яка спрямована на інтеграцію принципів стійкості в усі аспекти розвитку країни. Ця рамка передбачає координацію зусиль на різних рівнях влади, впровадження національної стратегії сталого розвитку, а також розробку індикаторів для вимірювання прогресу у досягненні цілей сталого розвитку. Вона також враховує вплив глобальних трендів, таких як зміна клімату і зростання цін на енергоносії, національні політики та стратегії [146].

2 На державному рівні часто реалізуються спеціальні програми підтримки сталого розвитку окремих регіонів. Вони можуть включати програми фінансування зеленої енергетики, модернізацію інфраструктури, розвиток сільського господарства, спрямований на захист природних ресурсів, або ініціативи, що підвищують соціальну інтеграцію. Наприклад, в Європейському Союзі існує кілька програм підтримки сталого розвитку, зокрема політики згуртованості, яка спрямована на зменшення економічної та соціальної нерівності між регіонами [151].

3 У багатьох країнах, таких як Німеччина, Швейцарія та деякі скандинавські країни, децентралізація влади є важливим інструментом для підтримки сталого регіонального розвитку. Місцеві органи влади отримують більшу автономію та ресурси для реалізації програм, які враховують місцеву специфіку та потреби. Це сприяє підвищенню ефективності управління та більш активному залученню суспільства до процесів розвитку.

4 Національні уряди часто використовують фінансові механізми для підтримки сталого розвитку. Вони можуть включати податкові пільги для компаній, що впроваджують екологічно чисті технології, субсидії на розвиток відновлюваних джерел енергії або фінансову підтримку місцевих ініціатив, які сприяють сталому розвитку. У деяких країнах існують спеціальні фонди або програми позик, спрямовані на підтримку малих і середніх підприємств у галузях, пов'язаних зі сталим розвитком.

Світовий рівень можна розглянути наступні механізми підтримки розвитку регіонів

1. Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР).
2. Глобальні кліматичні угоди.
3. Програми міжнародних організацій.
4. Кошти та субсидії, що підтримують сталий розвиток.
5. Приватно-державне партнерство.

1. Цілі сталого розвитку, прийняті ООН у 2015 році, є одним із найважливіших глобальних механізмів підтримки сталого розвитку. Вони включають 17 цілей, які охоплюють широкий спектр питань, від зменшення бідності до захисту навколишнього середовища. Ці цілі спрямовані на координацію зусиль урядів, міжнародних організацій, приватного сектору та громадянського суспільства для досягнення сталого розвитку на глобальному рівні. Кожна країна адаптує ці цілі до своїх національних умов і реалізує їх у власних стратегіях розвитку [93].

2. Паризька кліматична угода, прийнята в 2015 році, є ключовим інструментом міжнародного співробітництва для зменшення наслідків зміни клімату. Країни, які підписали угоду, зобов'язалися скорочувати викиди парникових газів і підтримувати заходи, спрямовані на адаптацію до зміни клімату, включаючи розвиток зелених технологій і підтримку стійких енергетичних систем. Також одним із ключових механізмів є Рамкова програма Сендай щодо зменшення ризиків катастроф, яка охоплює різні регіони світу, включаючи Америку, Карибський регіон, Азію, Тихоокеанський регіон, Європу та Центральну Азію. Ця програма спрямована на зниження ризиків, пов'язаних з природними катастрофами, та інтеграцію заходів зі зменшення ризиків у національні та регіональні політики розвитку. Програма підтримує координацію зусиль між державами, громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами для підвищення стійкості суспільств до природних катастроф [152].

3. Різні міжнародні організації, такі як Світовий банк, Програма розвитку ООН (ПРООН) та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), активно підтримують програми сталого розвитку. Ці

організації надають технічну та фінансову допомогу країнам у реалізації проєктів, спрямованих на розвиток сталого транспорту, захист біорізноманіття, управління водними ресурсами тощо.

4. Глобальні фонди, такі як Зелений кліматичний фонд і Глобальний екологічний фонд, надають гранти та позики на проєкти, які допомагають зменшити вплив клімату, захистити біорізноманіття та розвинути екологічно стійку інфраструктуру.

5. Важливу роль у глобальній підтримці сталого розвитку відіграють приватно-державні партнерства, в рамках яких уряди, підприємства та міжнародні організації співпрацюють у реалізації великих інфраструктурних проєктів, розвитку відновлюваної енергетики та впровадженні нових технологій. Ці партнерства допомагають об'єднати ресурси та досвід у різних секторах для досягнення спільних цілей.

Існуючі механізми підтримки сталого регіонального розвитку як на національному, так і на глобальному рівнях, є багатограними та містять широкий спектр інструментів і підходів. До них належать стратегічне планування, регулювання, фінансові стимули, міжнародна співпраця та залучення багатьох зацікавлених сторін. Ці механізми спрямовані на забезпечення довгострокового та сталого розвитку регіонів, враховуючи їхні унікальні потреби та характеристики, а також глобальні виклики, такі як зміна клімату та соціальна нерівність.

3.2. Інструменти державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління розвитком регіонів України

Забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту громадян та збереження територіальної цілісності в умовах сучасних безпекових викликів є невід'ємними складовими сталого розвитку України. Оскільки ці

фактори лежать в основі регіональної політики, вибір оптимальної стратегії її реалізації матиме критичне значення для майбутнього країни. Справжня стійкість держави можлива лише за умови рівномірного розвитку всіх її регіонів, що робить необхідним перегляд та адаптацію регіональної політики відповідно до викликів сьогодення, потреб післявоєнного відновлення та міжнародного досвіду. В умовах сучасних загроз питання регіонального розвитку набуває стратегічного значення, адже саме воно визначає здатність країни забезпечити економічну, соціальну та екологічну стійкість, покращити якість життя населення та гарантувати національну безпеку.

Останнім часом спостерігається зростання інтересу вітчизняних та зарубіжних дослідників до теми регіональної політики через її високу актуальність та невичерпність, що пов'язано з кризою, зі змінами у соціально-економічних цілях, тенденціях галузевих трансформацій, міжнародних зв'язків та потреб турбулентних ринків.

У будь-якій державі конкретний набір лише економічних, соціальних і політичних чинників успіху регіонального розвитку неможливий. Комплексність процесу трансформації національної економіки вимагає розробки та реалізації визначеної стратегії структурної політики, яка є основним джерелом забезпечення досягнення рівня оптимальності її структури. Погоджуємося з думкою [73, с. 5], що стратегія структурної політики має ґрунтуватися на емпіричних основах досягнень у сфері оптимізації структури економіки та має швидко адаптуватися до особливостей проявів функціонування національної та регіональної економіки. Відзначимо, що також важливим є характер міжнародних зв'язків та тенденції змін законодавства, що регулює зовнішньо-економічну діяльність бізнесу. Регіони, які мають на своїй території пункти перетину кордонів з іншими країнами, мають при побудові стратегії розвитку враховувати фіскально-регулюючий потенціал митної системи у розрізі різних рівнів (інституційний, економічно-регуляторний, інформаційно-комунікативний) [108, с. 482-483].

Варто зауважити, що концепція державної регіональної політики стала

не лише невід'ємною складовою практики економічно розвинених країн, а й основою для розробки низки міждержавних та національних програмних документів. Аналіз наявних досліджень [73, с. 190] свідчить про те, що сама по собі територіальна диференціація не є автоматичною передумовою формування регіональної політики. Її виникнення зазвичай обумовлюється двома ключовими чинниками: по-перше, впливом зовнішніх політичних сил і практик, які визначають пріоритети соціально-економічного розвитку регіону, запроваджуючи відповідні програми та ініціативи; по-друге, внутрішньою активністю соціальних груп та громадських ініціатив, спрямованих на досягнення сталого розвитку території та реалізацію спільних дій у партнерстві з владними структурами. Тож на сьогодні спостерігається значний інтерес до розвитку і становлення організаційної складової управління регіональним розвитком, але, на жаль, досі відсутні комплексні наукові дослідження, що враховують нові виклики сьогодення. Однак позитивною рисою є те, що спостерігається активний розвиток цифрових технологій, які набирають обертів, поширюється і здатність автоматизувати значку кількість процесів у цьому контексті.

У науковому плані цікавим в сучасних умовах стало дослідження наявного стану та особливостей державного впливу на розвиток регіонів України через застосування певного інструментарію державної регіональної політики.

Останнім часом розвиток регіонів та управління цим процесом в Україні стали актуальною та важливою темою. З наукової та практичної точки зору доцільним є правильне розуміння сучасних тенденцій регіонального розвитку та пов'язаних з ними проблем, які необхідно враховувати при обґрунтуванні стратегії розвитку. В Україні існують значні економічні відмінності між регіонами, що призводить до нерівномірного розвитку та соціальної напруги. Як зазначається у наукових дослідженнях [3; 68; 74; 104; 117; 123], розгляд питань розвитку регіонів сприяє вирівнюванню цих диспропорцій та забезпеченню більш справедливого розподілу ресурсів. У цьому контексті

виважена регіональна політика стає важливою для покращення умов життя населення, зниження рівня безробіття та боротьби з бідністю. Це своєю чергою сприяє соціальній стабільності та зниженню міграційних потоків. Без належної уваги до розвитку регіонів інфраструктурні проблеми залишатимуться невирішеними, що в умовах значних втрат від повномасштабного вторгнення значно погіршить настрої людей, задоволеність їхніх потреб та готовність працювати в Україні задля збереження економічного потенціалу держави. Як відомо, завершення децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування стали одним з пріоритетів державної політики України, що вимагає перегляду та коригування підходів до регіонального розвитку для ефективного управління на місцях. Також розвиток регіонів, особливо прикордонних, є важливою складовою національної безпеки. Стабільні та економічно розвинені регіони знижують ризики сепаратистських настроїв та зовнішніх загроз.

Отже, погоджуємося з думкою [108; 92], що вивчення та впровадження кращих міжнародних практик у сфері регіонального розвитку, сприяє інтеграції України до європейського та світового економічного простору. Це допомагає залучити міжнародну допомогу та інвестиції. Покращити інвестиційну привабливість може також реальне врахування нагальних екологічних питань, зокрема збереження природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій під час вибору інфраструктурних проєктів та напрямів галузевого розвитку. В комплексі це сприяє довгостроковій стійкості розвитку та збереженню навколишнього середовища.

Державний вплив на розвиток регіонів реалізується в Україні через низку інструментів і механізмів, спрямованих на забезпечення рівномірного розвитку, підвищення рівня життя населення та стимулювання економічної активності. Для чіткого уявлення особливостей таких процесів слід визначити основні напрями впливу держави на розвиток регіонів, що включають:

1. Законодавче регулювання (прийняття законів, які визначають загальні рамки регіонального розвитку; впровадження нормативно-правових актів, що

стосуються конкретних аспектів регіонального розвитку, їх актуалізація в сучасних безпекових умовах).

2. Фінансова підтримка (розподіл державного бюджету на потреби регіонів; реалізація державних програм та проєктів, спрямованих на підтримку соціально-економічного розвитку регіонів; надання субвенцій і дотацій місцевим бюджетам).

3. Планування та координація заходів щодо регіонального розвитку (розробка та реалізація стратегій регіонального розвитку; залучення органів місцевого самоврядування до процесів планування та виконання стратегічних планів; оцінка потенціалу розвитку регіону; координація діяльності центральних та місцевих органів влади).

4. Інвестиційна політика як базова умова забезпечення розвитку регіону (залучення інвестицій у регіони шляхом створення сприятливого бізнес-клімату; впровадження спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку; надання пільг, гарантій та преференцій для інвесторів).

5. Розвиток інфраструктури на принципах інклюзивності (будівництво та модернізація транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури; підтримка розвитку комунікаційних мереж і послуг).

6. Узгоджений розвиток освіти та науки (підтримка розвитку освітніх і наукових установ у регіонах; реалізація програм підвищення кваліфікації кадрів; посилення інноваційного потенціалу за заохочення до партнерства з бізнесом).

7. Оптимізація соціальної політики (забезпечення доступу населення до якісних соціальних послуг, включаючи охорону здоров'я, освіту та соціальний захист; реалізація програм соціальної підтримки вразливих категорій населення).

8. Узгодження заходів екологічного характеру (встановлення екологічних норм та стандартів для підприємств і громадян та обов'язковий контроль за виконанням цих норм; реалізація програм з охорони

навколишнього середовища, відновлення екосистем, зменшення забруднення повітря, води та ґрунтів; надання субсидій і грантів на екологічно чисті технології та проєкти; проведення просвітницьких кампаній для підвищення екологічної свідомості населення.

9. Розвиток промислового потенціалу регіону (створення сприятливих умов для інвесторів, залучення капіталу в промисловість регіонів; розробка проєктів щодо покращення транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури для підтримки промислових підприємств; заохочення наукових досліджень і розробок, впровадження новітніх технологій у виробництво; реалізація програм економічного розвитку окремих регіонів з урахуванням їхніх специфічних потреб та ресурсів).

10. Адаптивний розвиток інформаційної складової потенціалу регіонів (підтримка процесів цифрової трансформації у різних секторах економіки та суспільства, розширення доступу до інтернету; створення та розвиток інформаційної інфраструктури для зберігання і обробки даних, впровадження інформаційних систем у державне управління; навчання населення і підприємств використанню сучасних інформаційних технологій; сприяння розвитку місцевих медіа, забезпечення інформаційної безпеки та протидія дезінформації).

11. Міжнародне співробітництво (залучення міжнародних організацій та донорів до реалізації проєктів регіонального розвитку; використання грантів та технічної допомоги для реалізації програм розвитку; аналіз впливу глобальних процесів в економіці на особливості розвитку регіонів).

Зважаючи на наведені вище аспекти, також вбачається доцільним встановити їх відповідність певним функціональним напрямам (блокам), що відповідають викликам сьогодення (рис. 3.4):

Завдяки цим заходам держава здатна створити сприятливі умови для збалансованого розвитку регіонів, зменшення диспропорцій у рівнях розвитку та покращення якості життя населення. Таким чином, про ефективність регіональної політики можна говорити, виходячи з її здатності збалансувати

інтереси держави, регіону, населення та бізнесу певної території. Незважаючи на велику кількість законодавчих ініціатив та певного досвіду децентралізації, ще до цього часу немає чітких цілей, сформульованих завдань та дієвих механізмів цієї політики, які враховують соціально-економічну та безпекову ситуацію, що склалась в Україні.

Рис. 3.4. Відповідність процесних напрямів певним функціональним напрямам (блокам) впливу держави на розвиток регіонів

Джерело: авторська розробка

Існуючі складові регіональної політики потребують актуалізації, оновлення та вбудованих гнучких механізмів, що у разі потреби здатні до трансформацій у часі і просторі.

Для оцінки ключових тенденцій, виявлення критичних проблем та розробки дієвих рекомендацій щодо підвищення ефективності бюджетного управління на місцевому рівні необхідно проаналізувати основні фінансові показники функціонування місцевих бюджетів, зокрема доходи, видатки та міжбюджетні трансферти. Важливим аспектом є ідентифікація як потенційних, так і реальних факторів, що впливають на фінансову стабільність громад. Особливо суттєвий вплив на місцеві бюджети спричинили законодавчі зміни, зокрема вилучення військового ПДФО, що стало серйозним ударом по доходній частині територіальних громад, ускладнюючи їхню фінансову стійкість та можливість реалізації соціально-економічних програм. Також слід враховувати специфіку економічних та соціальних умов, що склалися в країні, та їхній характер впливу на фінансове забезпечення розвитку регіонів. За відкритими даними проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International) [15], загальний обсяг доходів місцевих бюджетів за перший квартал 2024 р. становив 207,6 млрд грн, що на 2,9% більше у порівнянні з аналогічним періодом 2023 року. Інструментом державного регулювання, що має значний потенціал за умов покращення соціально-економічного становища регіонів, є податки. Про важливість податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) для місцевих бюджетів свідчить його частка, що склала 34,9% (72,5 млрд грн). Оскільки такий податок є загальнодержавним, в руках держави є механізм перерозподілу надходжень від його справляння (в окремих частках чи в прив'язці до видів оподатковуваних ним доходів).

Питання щодо закріплення податкових платежів між різними рівнями бюджету останнім часом зазнала деяких змін, що в умовах децентралізації значно коригувало фінансову основу розвитку різних територій. Так, згідно з внесеними змінами до Бюджетного кодексу України [59], вже з 1 січня 2021 року за бюджетами громад було закріплено 60% ПДФО та переведені на прямі

міжбюджетні відносини новостворені громади. Такими рішеннями планувалось фінансово підтримати завершення бюджетної децентралізації.

Але повномасштабна війна, що розпочалась у 2022 р., внесла свої корективи, поставивши громади перед низкою складних питань у пошуку забезпечення для розвитку. Змінювались і механізми перерозподілу ключових податків. Актуальні зміни, які викладені у Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [106]:

1. Закріплення 64% частки ПДФО для місцевих бюджетів (окрім Києва). Так, статтею 42 встановлено, що у 2024 році передбачено виняток із положень Бюджетного кодексу України, згідно з яким 64% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) спрямовується до загального фонду бюджетів сільських, селищних та міських територіальних громад. Однак органи місцевого самоврядування зобов'язані використовувати додаткові 4% цього податку лише на покриття витрат, пов'язаних із забезпеченням комунальних послуг: водопостачанням, водовідведенням, електро-, тепло- та газопостачанням, а також іншими енергоносіями. За оцінками Асоціації міст України, завдяки такому механізму громади отримають додатковий фінансовий ресурс на рівні 13 млрд грн, що сприятиме підтримці їхньої фінансової стійкості та стабільному функціонуванню критично важливих послуг [48].

2. Перерозподіл «військового» ПДФО на користь державного бюджету. Відповідно до чинного законодавства, 100% надходжень від «військового» податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) вилучається з місцевих бюджетів і спрямовується до загального фонду державного бюджету. При цьому розподіл цих коштів передбачає зарахування 25% до загального фонду державного бюджету, а для міста Києва цей показник становить 60% [48]. Таке рішення має значний фінансовий вплив на місцеве самоврядування, адже, за попередніми оцінками, громади втратять орієнтовно 65 млрд гривень. Це може суттєво обмежити можливості місцевих бюджетів у фінансуванні критично важливих програм та розвитку територіальних громад.

З іншого боку, вилучення частини ПДФО з місцевих бюджетів має чітке цільове призначення та використовується для зміцнення національної безпеки та оборони. Зокрема:

45% спрямовується Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України для закупівлі спеціалізованої техніки та обладнання;

45% передається Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості України для модернізації та розвитку оборонно-промислового комплексу, впровадження нових технологій, розширення виробництва військової продукції та посилення обороноздатності країни;

10% розподіляється між військовими частинами відповідно до загального обсягу сплаченого ПДФО.

3. Регулювання використання залишкових коштів місцевих бюджетів та спеціального фонду. Згідно зі статтею 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», визначено порядок розподілу залишків коштів місцевих бюджетів та спеціального фонду, що сформувалися станом на кінець 2023 року. Виняток становлять власні надходження бюджетних установ, субвенції з інших бюджетів, кошти міжнародних програм допомоги та грантів ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, а також ресурси, отримані в рамках місцевих внутрішніх та зовнішніх запозичень.

Рішення щодо спрямування цих коштів ухвалюють місцеві ради або військові адміністрації, а основні напрями їх використання включають:

- забезпечення заробітних плат працівників бюджетних установ та нарахувань на них;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- фінансування постачання основних продуктів харчування;
- обслуговування та погашення місцевого боргу;
- соціальний захист і медичні послуги, включаючи реабілітацію осіб, які постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення рф;
- підтримку безпеки та обороноздатності – закупівля медикаментів та

перев'язувальних матеріалів, фінансування територіальної оборони, мобілізаційної підготовки, сил безпеки, а також будівництво та ремонт укриттів, фортифікаційних споруд та об'єктів подвійного призначення;

– фінансування гарантійних зобов'язань автономної республіки крим, обласних рад та міських територіальних громад із можливістю передачі цих коштів іншим місцевим бюджетам.

На другому місці у структурі доходів місцевих бюджетів посіли субвенції з державного бюджету (19,5%), також значним джерелом фінансування став єдиний податок (12,0%). Дотації з державного бюджету склали 8,7%, податок на майно становить 7,7%, а податок на прибуток підприємств – 5,1%. Інші види надходжень не перевищили 4%. Зрозуміло, що чим більш диверсифікованою буде в майбутньому ця структура, тим знижується залежність від одного джерела доходів, що забезпечить більшу стабільність бюджету.

Окремо хочеться зауважити про перспективи підвищення сум єдиного податку як джерела місцевих бюджетів. В Україні в перший рік війни був серйозний «провал» за цією статтею доходів через певний колапс бізнесу. Зараз ситуація покращилася, оскільки збільшилася кількість зареєстрованих ФОПів, а також частково відновився оборот їхньої діяльності. Шоковим фактором стало також повернення повноцінного податкового контролю, починаючи з кінця літа 2023 року. За рік бізнес налагодив документообіг, «зрозумів» нові правила гри, тож це ще один плюс до перспектив збільшення податкових надходжень від єдиноплатників.

На рис. 3.5 зображена динаміка обсягів міжбюджетних трансфертів за період 2022-2023 рр. (млн грн) у розрізі регіонів.

Як бачимо, найбільші обсяги трансфертів приходились на Харківську та Дніпропетровську області. Якщо враховувати темпи зростання, то лідерами є Харківська (194,6%), Херсонська (183%), Запорізька (171,3%), Луганська (152,4%), Донецька (152,3%) і Київська області (151,9%). Така ситуація пов'язана з війною та її руйнівними наслідками для населення і бізнесу на

певних територіях.

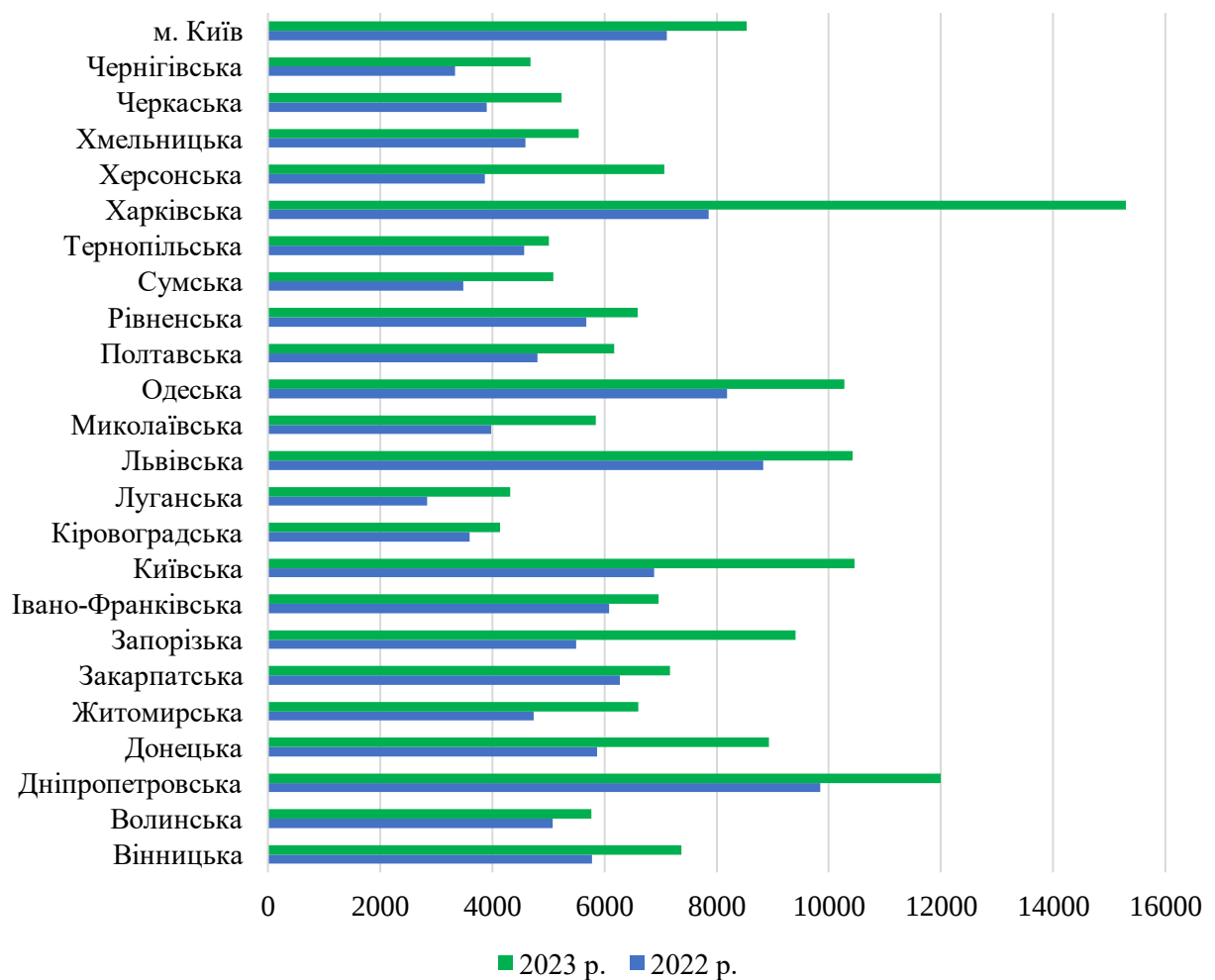

Рис. 3.5. Обсяги міжбюджетних трансфертів за 2022–2023 рр. (млн грн) у розрізі регіонів

Джерело: складено автором за [148]

Відповідно до наведених даних найбільші суми базової дотації заплановані на цей рік для обласного бюджету Херсонської області (18,4% від обласних дотацій), Закарпатської (13,8%), Чернівецької (12,5%) та Івано-Франківської (12,3%). Зовсім відсутні дотації для обласних бюджетів Волинської, Дніпропетровської, Київської, Львівської, Одеської та Полтавської областей.

Щодо освітньої субвенції, то згідно з положеннями державного бюджету як нормативного документу, в лідерах за її обсягами у обласний бюджет

перебувають Дніпропетровська (9,3%), Львівська (7,9%), Харківська (6,9%), Запорізька (6,6%) та Одеська (6,2%) області.

Згідно з Додатком 5 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», міжбюджетні трансферти (освітня субвенція та базова дотація) на 2024 рік передбачено за обласними бюджетами розподілити так (рис. 3.6):

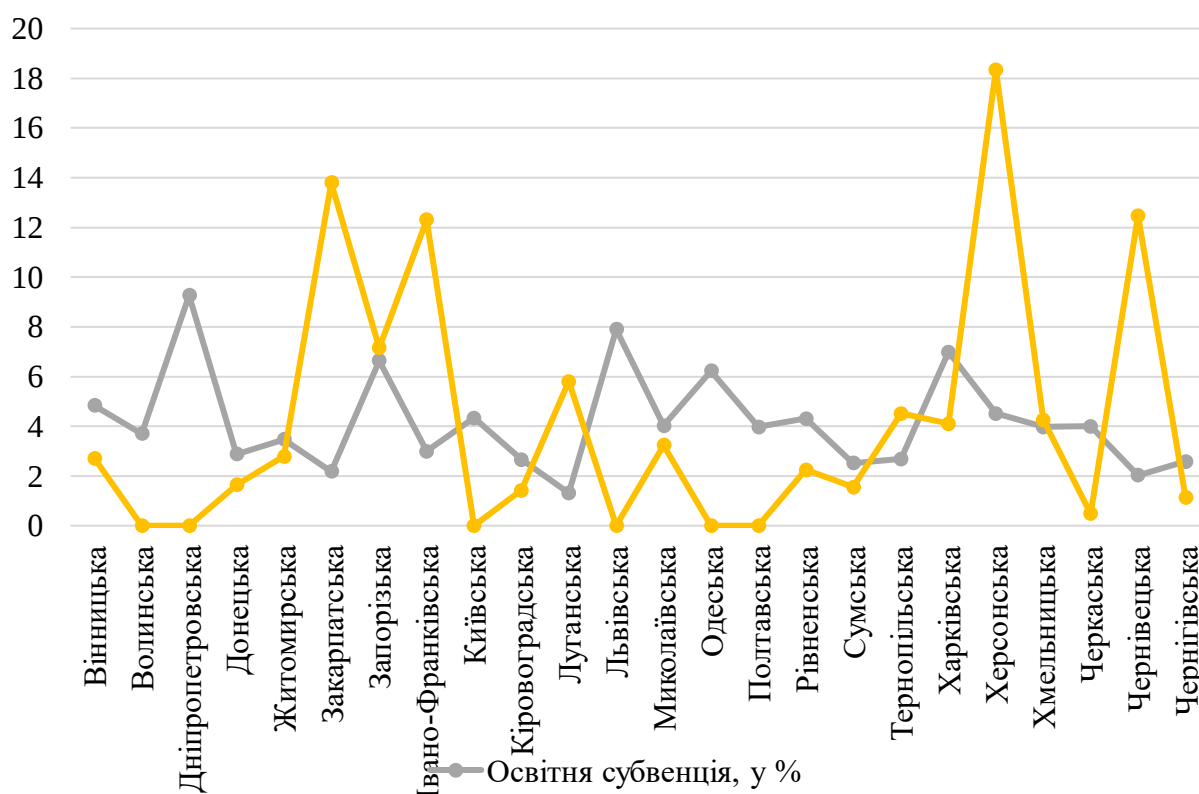

Рис. 3.6. Розподіл міжбюджетних трансфертів (освітня субвенція та базова дотація) на 2024 рік в розрізі обласних бюджетів

Зазначимо, що питання розподілу міжбюджетних трансфертів та податків між регіонами та державним бюджетом на останок тісно пов'язані з обґрунтуванням механізмів та інструментів формування і реалізації регіональної політики в Україні (особливо в умовах антикризового управління). Так, міжбюджетні трансферти стають ключовим інструментом державної підтримки регіонів, що дозволяє забезпечити збалансований розвиток усіх частин країни. В умовах антикризового управління цей розподіл

стає ще критичнішим для стабілізації економіки регіонів, які постраждали від кризи, зокрема внаслідок воєнних дій. Надання цільових субвенцій на конкретні проєкти чи програми дозволяє направляти фінансові ресурси на найнагальніші потреби регіонів, такі як відновлення інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу, забезпечення соціального захисту. Також використання фондів для підтримки регіонів, які найбільше постраждали від кризи, сприяє вирівнюванню рівнів розвитку і зменшенню соціально-економічних диспропорцій.

Як вже було доведено, податкова політика стала основою фінансової автономії регіонів. В умовах сьогоденної кризи важливо забезпечити стабільні надходження до місцевих бюджетів, оскільки це дозволить регіонам самостійно вирішувати свої фінансові проблеми і зменшити залежність від центрального бюджету. Водночас надання податкових пільг для підприємств, які інвестують у кризові регіони, стимулює економічну активність і створення нових робочих місць. Щодо децентралізації податкових надходжень, то слід зауважити, що збільшення частки податків, які залишаються у регіонах, підвищує фінансову незалежність місцевих органів влади і їхню здатність швидко реагувати на кризові ситуації.

Загалом успішне формування та реалізація регіональної політики в умовах антикризового управління потребує використання ефективних механізмів та інструментів. Тож на цьому фоні впровадження дієвої системи стратегічного планування та моніторингу дозволяє оцінювати ефективність регіональної політики і вчасно коригувати її відповідно до змін в економічній ситуації.

Окремим стратегічним питанням залишається залучення приватного сектору до реалізації регіональних проєктів через публічно-приватне партнерство (ППП), оскільки воно дозволяє мобілізувати додаткові ресурси і підвищити ефективність використання бюджетних коштів. В таких умовах залучення громадськості до процесу прийняття рішень сприяє врахуванню

місцевих потреб і пріоритетів, що підвищує легітимність та ефективність регіональної політики.

У сучасних реаліях антикризове управління набуло відповідної специфіки, що потребує швидкої і гнучкої реакції на виклики, які виникають у регіонах. Для цього важливо використовувати адаптивні підходи та інструменти. Проведення регулярного аналізу економічної ситуації в регіонах і прогнозування можливих кризових явищ дозволяє вчасно впроваджувати превентивні заходи. Найскладнішим в умовах війни, що триває, вбачається процес прогнозування наслідків та індикаторів розвитку на рівні регіонів, що пояснюється високою динамічністю як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, так і відсутністю виважених прогнозних моделей, які дозволяли б не тільки будувати плани, а й надавали методичне підґрунтя для порівняльного аналізу в розрізі регіонів. Як доводить практика, створення резервних фондів для швидкого реагування на кризові ситуації здатне забезпечити наявність необхідних ресурсів для підтримки регіонів у надзвичайних умовах.

Таким чином, питання розподілу міжбюджетних трансфертів та податків між регіонами України є ключовими елементами формування і реалізації ефективної регіональної політики в умовах антикризового управління. Вони забезпечують необхідні ресурси та інструменти для стабілізації, усунення структурних диспропорцій та розвитку регіонів, що сприяє загальному економічному відновленню країни.

Нижче зображено табл. 3.1, що містить інструменти, що відносяться до кожного з механізмів, які слід застосовувати для формування і реалізації регіональної політики в Україні.

Наведений інструментарій в межах певних механізмів формування і реалізації регіональної політики здатний забезпечити ефективне виконання стратегії розвитку регіону, враховуючи різноманітні аспекти та специфіку регіонів. У сучасних умовах триває процес вступу України до Європейського Союзу, серед умов якого прописані вимоги до організаційних перетворень у забезпеченні державної регіональної політики.

Таблиця 3.1

Аналіз механізмів та інструментів формування і реалізації регіональної
політики в Україні

Механізм	Інструменти	Переваги	Недоліки
Державні програми та стратегії	Положення Державної регіональної політики. Стратегії регіонального розвитку. Програми соціально-економічного розвитку регіонів. Державні цільові програми. Державна та регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва	Систематичний підхід; чіткі цілі та завдання. Регламентація підтримки розвитку бізнес-середовища в проблемних регіонах	Необхідність постійного моніторингу та коригування; можливість невиконання планів
Бюджетне фінансування	Державний бюджет. Бюджетні субвенції. Міжбюджетні трансферти	Забезпечення фінансової підтримки; реалізація масштабних проєктів	Залежність від державного бюджету; можливі корупційні ризики
Фіскальні інструменти	Податкові пільги. Преференційний податковий режим. Інвестиційні кредити	Залучення інвестицій; стимулювання економічної активності	Можливі бюджетні втрати; нерівномірність розвитку регіонів
Інфраструктурні проєкти	Будівництво доріг. Модернізація комунальних мереж. Розвиток соціальної інфраструктури (лікарні, школи)	Покращення якості життя; створення робочих місць	Високі витрати; тривалий термін реалізації проєктів
Гранти та субсидії	Гранти на розвиток малого та середнього бізнесу. Субсидії на соціальні проєкти. Фінансування наукових досліджень	Підтримка ініціатив; стимулювання місцевої економіки	Можливі зловживання; неефективне використання коштів
Партнерство публічного і приватного секторів (ППП)	Концесії. Інвестиційні угоди. Спільні підприємства. Партнерство ЗВО та бізнесу	Ефективне використання ресурсів; залучення приватних інвестицій	Можливі конфлікти інтересів; необхідність чітких правових рамок
Місцеве самоврядування	Бюджет місцевих органів влади. Програми підтримки місцевого самоврядування. Регіональні агенції розвитку	Залучення місцевих громад; підвищення ефективності управління	Нерівномірний розвиток через різні можливості регіонів; необхідність підтримки з центру
Міжнародна допомога	Гранти міжнародних організацій (ЄС, Світовий банк). Технічна допомога. Програми обміну досвідом	Доступ до додаткових ресурсів; обмін знаннями та технологіями	Залежність від зовнішніх донорів; можливі політичні умови допомоги
Освітні та наукові програми	Програми підготовки кадрів. Фінансування університетів і наукових інститутів. Стипендіальні програми	Підвищення кваліфікації населення; розвиток інновацій	Недостатнє фінансування; можлива невідповідність програм потребам ринку праці

Така політика ЄС є ключовим інструментом для зменшення регіональних нерівностей та сприяння сталому і соціально-економічному зростанню. Вона здійснюється через «спільне управління» між Європейською Комісією та державами-членами ЄС. Для успішної реалізації програм політики згуртованості потрібна відповідна адміністративна спроможність у сферах управління програмами і проєктами, створення надійних систем фінансового управління та контролю, а також дотримання інших вимог законодавства ЄС, таких як норми щодо захисту довкілля та державних закупівель. Війна накладає серйозні обмеження на цей процес в Україні, але є і рух вперед. На основі висновків зі Звіту Європейської Комісії щодо готовності України до інтеграції та досягнутого прогресу узагальнено наявні досягнення України, основні завдання на 2024 рік та проблемні аспекти реалізації державної регіональної політики, зважаючи на сучасні реалії регіонів (рис. 3.7).

Отже, узагальнюючи результати проведеного аналізу досягнень та поточних завдань, слід зазначити, що Державна регіональна політика України рухається за євроінтеграційним вектором в умовах війни та стикається з низкою серйозних ризиків:

1. Безпекові ризики, що викликані воєнними загрозами в певних регіонах, які є прикордонними або на території яких зосереджені об'єкти енергетичної та транспортної інфраструктури. Сьогодні постійні бойові дії та окупація частини територій створюють непередбачувані умови для реалізації будь-яких довгострокових програм розвитку.

Підвищений ризик терористичних актів і диверсій на критичній інфраструктурі, що мають місце останнім часом, суттєво ускладнює підтримку стабільного функціонування регіонів.

2. Економічні ризики є безпрецедентно значними, навіть в порівнянні з періодом пандемії. Фінансова нестабільність, інфляція та девальвація, зниження кількості економічно активного населення через міграцію та фізичну втрату людей – і це тільки вершина айсберга.

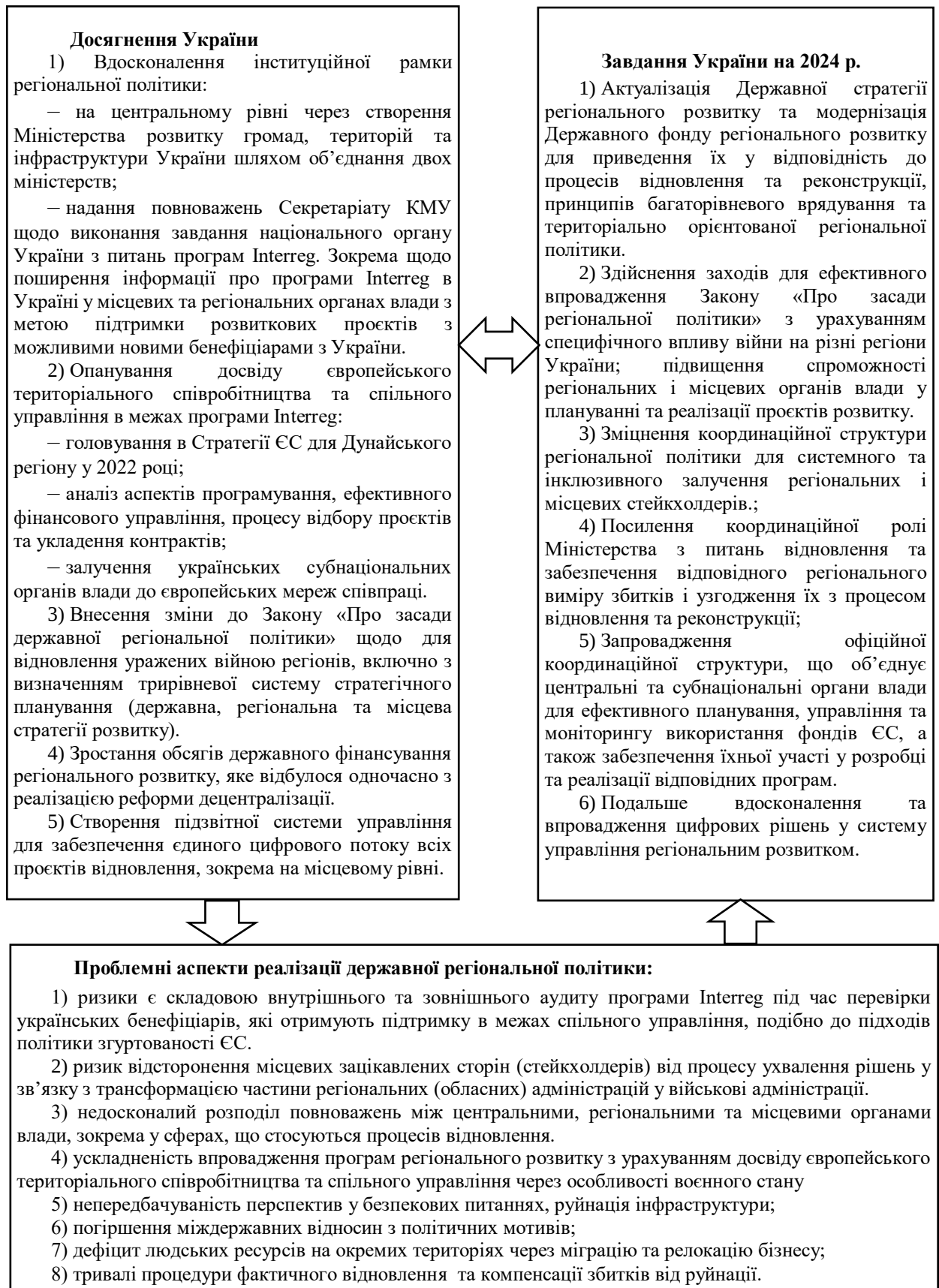

Рис. 3.7. Аналіз державної регіональної політики України в контексті євроінтеграції

Джерело: сформовано автором на основі [55; 132]

Також військові витрати значно обтяжують державний бюджет, що може призвести до пролонгованого скорочення фінансування регіональних програм. Інвестиційний клімат погіршується, що викликано економічною нестабільністю та знеціненням національної валюти.

3. Соціальні ризики, які, як уже зазначалося, тісно пов'язані з групою економічних ризиків. Найболючіші теми в цьому контексті – це міграційні процеси, психологічний стан та очікування населення. Масові переміщення населення як всередині країни, так і за її межі, призводять до демографічних дисбалансів і соціального напруження в регіонах. Постійна загроза війни негативно впливає на психологічний стан здоров'я громадян, що загалом знижує продуктивність та соціальну стабільність.

4. Інфраструктурні ризики в останній рік є масштабними. Справа в тому, що до проблем застарілої інфраструктури, через обстріли додалося руйнування інфраструктури. Як показує узагальнений погляд на події, що відбуваються, бойові дії призвели до руйнування транспортної, енергетичної та житлової інфраструктури (детально про це йшлося у розділі 2 дисертаційної роботи), що потребує значних ресурсів та зусиль на відновлення. Водночас наявність застарілої інфраструктури ускладнює її адаптацію до європейських стандартів.

5. Політичні ризики для регіонів України теж на часі. Політична нестабільність та корупція завжди створювали перепони для розвитку, але в умовах війни проблеми загострилися ще більше. Воєнні дії можуть ще більше посилити політичну нестабільність, що ускладнить реалізацію сформульованої державної регіональної політики. Корупція досі залишається значним викликом, що підриває ефективність державної регіональної політики вже при реалізації на місцях.

6. Екологічні ризики перетворюються вже в небезпечну реальність. Йдеться про екологічні катастрофи та недостатність (або неможливість реалізації) природоохоронних заходів. Вже сьогодні є безліч прикрих прикладів, як воєнні дії призводять до екологічних катастроф, зокрема

забруднення ґрунтів і водних ресурсів (Каховське водосховище, Запорізька АЕС). Це вже не кажучи про постійне погіршення стану повітря та ґрунтів через залишки хімічних речовин від зброї, пожеж та вибухів. Також гине риба, птахи та тварини, знищуються ліси та врожаї. На жаль, в умовах війни екологічні питання можуть відходити на другий план зі зрозумілих причин, що погіршує екологічний стан регіонів на тривалу перспективу.

7. Організаційні євроінтеграційні ризики, що пов'язані з невідповідністю стандартам ЄС та бюрократичними перепонами. Процес реформ і імплементації складний, тож слід констатувати наявність законодавчих, технічних й інституційних невідповідностей, що ускладнює інтеграцію з європейськими структурами. Процеси євроінтеграції можуть стикатися з бюрократичними перепонами як в Україні, так і в ЄС. Тож ці ризики вимагають від влади гнучкої та адаптивної політики, здатної ефективно реагувати на виклики і забезпечувати сталий розвиток регіонів у складних умовах.

3.3. Диджиталізація як елемент механізму антикризового управління регіональним розвитком

У сучасних умовах диджиталізація вже стала важливим елементом антикризового управління регіональним розвитком, оскільки вона сприяє підвищенню ефективності управлінських процесів, прискоренню прийняття рішень та забезпеченню прозорості дій влади, що вкрай важливо, зважаючи на безпекові проблеми. Тож спираючись на специфіку застосування цифрових технологій, доцільно виокремити цілі процесу диджиталізації в антикризовому управлінні регіональним розвитком:

1. Підвищення ефективності управління, що в основному забезпечується автоматизацією процесів, а також оптимізацією логістики і управління

ресурсами. Загалом результатом має стати зниження витрати часу та різних видів ресурсів.

2. Покращення комунікацій досягається через використання цифрових платформ для швидкої та ефективної комунікації між органами влади, бізнесом та населенням. Також цінним виявляється впровадження систем зворотного зв'язку для оперативного реагування на проблеми, що виникають.

3. Прозорість і підзвітність дій влади стає наслідком запровадження електронних послуг та відкритих даних. Також слід звернути увагу на зниження рівня корупції завдяки автоматизованим та прозорим процесам.

3. Аналіз даних та прийняття рішень щодо регіонального розвитку. Використання великих даних (Big Data) та аналітичних інструментів для прогнозування та моделювання кризових ситуацій є колосальним методичним підґрунтям для обґрунтування різних рішень в контексті регіонального розвитку. Отже, прийняття виважених рішень зручно вибудовувати саме на основі аналізу таких зведених даних.

4. Забезпечення формування та реалізації регіональної інноваційної стратегії. Справа в тому, що диджиталізація і регіональна інноваційна стратегія, є взаємопов'язаними елементами, які спільно сприяють ефективному антикризовому управлінню та сталому розвитку регіонів. Характер такого взаємозв'язку можна виявити за рис. 3.8.

Таким чином, диджиталізація сприяє не лише підвищенню ефективності управління, а й створенню умов для сталого розвитку регіонів, підвищенню якості життя населення та швидшому подоланню кризових ситуацій.

Отже, завданнями такої диджиталізації в основному стають:

1. Створення цифрової інфраструктури: (розвиток інтернет-мереж та забезпечення доступу до високошвидкісного інтернету в усіх регіонах; впровадження сучасних інформаційних систем та платформ).

2. Розвиток електронного уряду (створення електронних платформ для надання адміністративних послуг населенню та бізнесу; впровадження електронного документообігу).

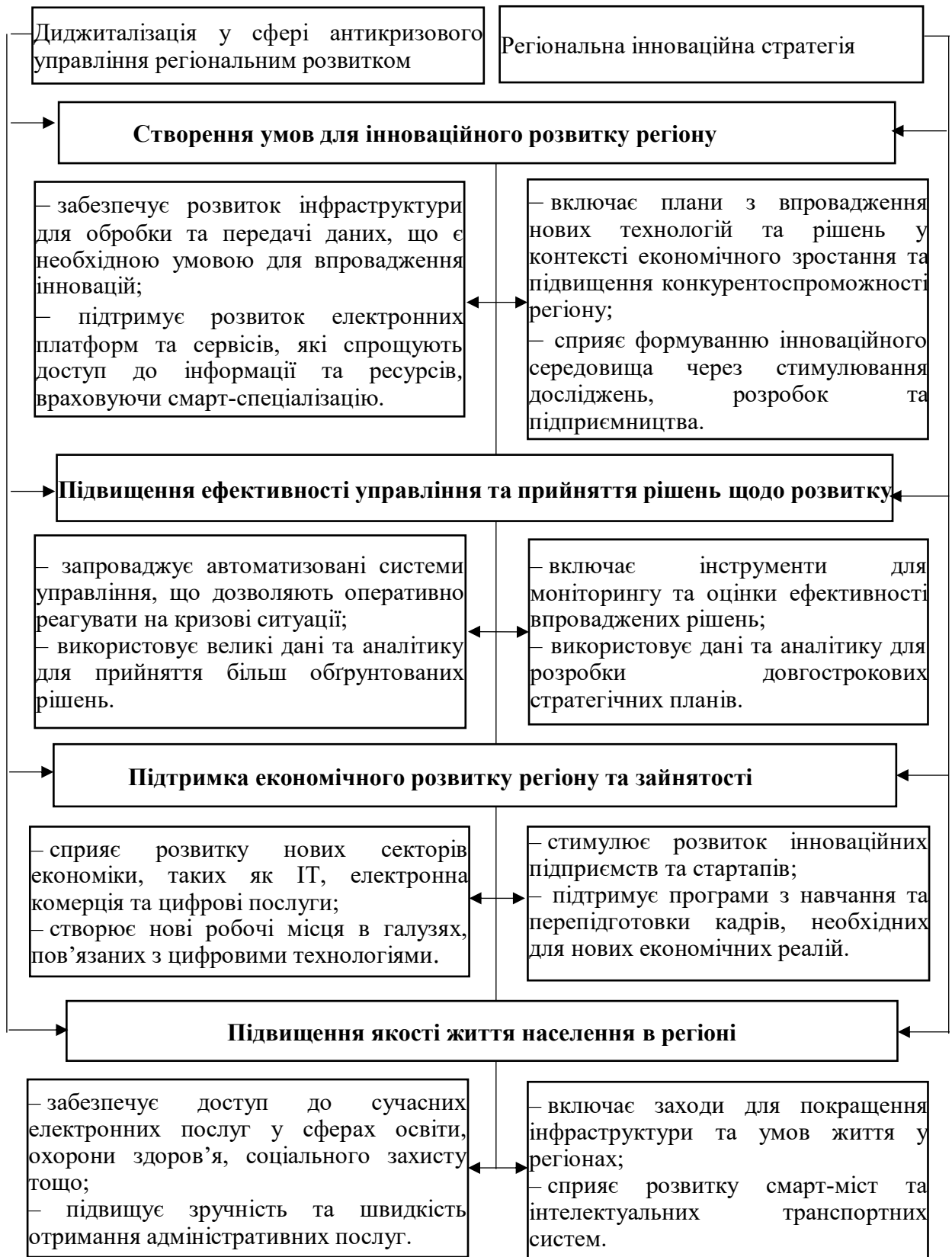

Рис. 3.8. Взаємозв'язок диджиталізації та регіональної інноваційної стратегії

Джерело: авторська розробка

3. Навчання та підвищення кваліфікації кадрів (організація тренінгів та навчальних програм для підвищення цифрової грамотності державних

службовців та населення, створення умов для розвитку ІТ-спеціалістів в галузі публічного управління).

4. Забезпечення кібербезпеки (розробка та впровадження систем захисту інформації, а також навчання населення правилам безпеки в цифровому середовищі).

5. Підтримка та обумовлення структури регіональної інноваційної системи з урахуванням промислової, соціальної, smart-спеціалізації та безпекових умов певних територій.

Складним з практичної точки зору є формування регіональної інноваційної системи, яке має бути спрямоване на обґрунтування та ухвалення важливих рішень щодо інноваційного розвитку регіону, враховуючи сучасні виклики диджиталізації. Воно включає визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, базуючись на аналізі внутрішнього потенціалу та зовнішнього оточення регіону, а також враховуючи цифрові можливості та потенціал.

Зокрема, заходи в рамках стратегії стосуються технологічних змін, глобалізації, екологічних проблем та покращення соціально-економічних індикаторів розвитку виробничих та соціальних підприємств. Цей процес полягає у формуванні узгоджених основними суб'єктами дій, на реалізацію яких спрямовуються їх зусилля та ресурси. Інноваційний розвиток регіону повинен базуватися на врахуванні його спеціалізації, ресурсного та наукового потенціалу, обмежувальних факторів та конкурентних переваг. Здійснення такого аналізу дозволяє створити ефективну стратегію інноваційного розвитку регіону.

Успіх інноваційного розвитку регіонів значною мірою залежить від ефективного державного та місцевого регулювання. Впровадження інноваційних інструментів на регіональному рівні потребує значного часу. Важливо досліджувати інструменти покращення потенціалу регіонів та інновацій у системі регіонального управління як ключовий фактор інноваційного розвитку у довгостроковій перспективі.

У теоретико-методологічному плані під час управління регіональним розвитком визначаються змістовні характеристики та інструменти реалізації такого процесу на національному, регіональному рівнях та в розрізі громад. Аналіз проблем регіонального розвитку та визначення шляхів їх вирішення висвітлено в роботах великої кількості вчених. Однак, зважаючи на специфіку кожної території, в складних безпекових умовах України відсутні чіткі рекомендації щодо інструментів та процедури розробки стратегії інноваційного розвитку окремих регіонів. Слід зазначити, що водночас запозичення теоретичних моделей регіонального розвитку та закордонного досвіду хоча і може частково гарантувати успіх, проте оцінювання успішності стратегій, заснованих на інноваціях, можливе лише постфактум.

Одним з ключових питань на сьогодні залишається процес розробки регіональних інноваційних стратегій в Україні в сучасних умовах, тож розглянемо його більш детально.

Регіональні інноваційні стратегії є комплексом заходів та підходів, спрямованих на розвиток інноваційного потенціалу регіону, покращення економічного становища та підвищення конкурентоспроможності на основі використання нових технологій і наукових досягнень. На сьогодні вони виступають ключовим інструментом стимулювання економічного розвитку та підвищення добробуту населення в регіонах. Головна перевага інноваційного підходу полягає в тому, що програми, розроблені з урахуванням особливостей кожного регіону, дозволяють максимально ефективно використовувати його унікальні конкурентні переваги. Завдяки ефекту синергії це створює передумови для стійкого економічного зростання всієї країни. В сучасних умовах національні інтереси України вимагають впровадження комплексних регіональних інноваційних стратегій, спрямованих на збереження, розвиток і модернізацію науково-технологічного потенціалу, який є основою довгострокового економічного процвітання держави. Тож перед регіональними інноваційними стратегіями в сучасних умовах мають стояти

чіткі завдання, виважені у часі та просторі, сукупність яких візуалізовано на рис. 3.9.

Загалом регіональні інноваційні стратегії мають на меті стимулювати розвиток і процвітання регіонів через впровадження інновацій та використання їхнього потенціалу. Детальніше розглянемо завдання, які вони можуть охоплювати (рис. 3.9):

1. *Стимулювання економічного зростання.* Мається на увазі забезпечення умов для розвитку бізнесу, залучення інвестицій, підтримки стартапів та інноваційних підприємств. Воно може включати податкові пільги, фінансову підтримку, створення спеціальних економічних зон тощо.

2. *Розвиток інфраструктури* часто реалізується через інвестиції у транспортні мережі, комунікації, енергетику та інформаційні технології. Це сприяє підвищенню ефективності логістики, доступності послуг та зростанню економічної активності.

3. *Підвищення конкурентоспроможності* стає наслідком впровадження новітніх технологій, підтримка наукових досліджень та розробок, розвиток людського капіталу, що допомагає регіонам краще конкурувати на національному та міжнародному ринках.

4. *Покращення якості життя.* Таке завдання регіональної інноваційної стратегії реалізується за умов забезпечення доступу до якісних медичних, освітніх та соціальних послуг, розвиток культурних та спортивних об'єктів. Такі дії та заходи сприятимуть залученню та утриманню талановитих людей у регіоні. В сучасних реаліях України тригером стали безпекові умови, тож дане питання має стратегічне значення та одночасно багато перепон для планування та реалізації.

5. *Забезпечення соціальної інклюзивності,* яка передбачає підтримку соціально вразливих груп населення, створення рівних можливостей для всіх громадян. Це завдання включає розвиток інклюзивної освіти, ринку праці та соціальних послуг.

Рис. 3.9. Основні завдання регіональних інноваційних стратегій у сучасних умовах

Джерело: узагальнено автором на основі [81; 89; 20; 80; 136]

6. Впорядкування бізнес-середовища в регіоні може здійснюватися у вигляді спрощення процедур для відкриття та ведення бізнесу, боротьби з корупцією, створення прозорих правил гри. Завжди такі дії влади допомагали створити сприятливий клімат для підприємництва та інвестицій на певних територіях.

7. Антикризове управління, як правило, пов'язано з розробкою та впровадженням планів дій на випадок економічних або природних криз. Це

включає підготовку резервів, розробку стратегій швидкого реагування та підтримку стабільності економіки.

8. *Залучення та утримання талантів* може забезпечуватись у вигляді розвитку освітньої та наукової бази, створення привабливих умов для роботи та життя, що сприяє формуванню висококваліфікованого робочого капіталу, який є основою для інноваційного розвитку.

9. *Формування сприятливого інвестиційного клімату* як завдання регіональної інноваційної стратегії має на меті залучення іноземних та внутрішніх інвесторів через створення стабільних, прозорих та передбачуваних умов для інвестицій. Такі механізми можуть включати податкові стимули, правові гарантії, маркетинг регіону тощо.

10. *Екологічна стійкість* є вкрай актуальною через руйнуючі наслідки війни, реалізується через впровадження заходів для збереження навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, розвиток зеленої економіки, що сприяє забезпеченню довготривалого сталого розвитку регіону.

Наведені завдання в сучасних умовах України не створюють вичерпного переліку, але водночас є достатніми для збереження спрямованості на забезпечення комплексного розвитку регіонів, підвищення їхньої конкурентоспроможності та якості життя мешканців, а також створення умов для стійкого економічного зростання.

Важливим сьогоденних реаліях України є той факт, що регіональні інноваційні стратегії мають значний потенціал для здійснення антикризового управління в регіоні, що може бути пов'язано з:

1) адаптивністю та гнучкістю, оскільки за їх допомогою з'являється можливість швидко адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі (макро- та мезорівень) завдяки гнучкості та здатності швидко реагувати на нові виклики.

Так забезпечується здатність за рахунок того, що серед складових стратегій присутні механізми постійного моніторингу та оцінки ефективності, що дозволяє їх коригувати залежно від ситуації;

2) диверсифікацією економіки в регіоні. Як доводить практика, інноваційні стратегії сприяють диверсифікації економіки на певних територіях, що зменшує залежність від окремих галузей і знижує ризики виникнення економічних криз. Своєю чергою розвиток різноманітних секторів економіки, таких як ІТ, біотехнології, зелена енергетика, сприяє створенню стабільної економічної бази. Перспективним напрямом подальшого покращення має стати політика інклюзивності, якщо йдеться про сільські території;

3) розвитком людського капіталу. Будь-яка регіональна інноваційна стратегія включає заходи з розвитку освіти та підвищення кваліфікації, що сприяє підготовці фахівців, здатних покривати потреби у людських ресурсах для бізнесу, впроваджувати інновації та управляти кризовими ситуаціями. Тож інвестиції в людський капітал забезпечують стійкість регіону до економічних потрясінь;

4) залученням інвестицій. Чіткі, ефективні стратегії, спрямовані на створення сприятливого інвестиційного клімату, сприяють залученню капіталу, необхідного для розвитку та, зокрема подолання криз. Інвестиції в інноваційні проєкти можуть сприяти створенню нових робочих місць і стимулюванню економічної активності;

5) інфраструктурним розвитком. Інноваційні стратегії часто включають заходи з розвитку інфраструктури, що підвищує здатність регіону протистояти кризам. Це включає розвиток транспортної, енергетичної та інформаційної інфраструктури, необхідної для підтримки економічної діяльності в повоєнний та післявоєнний розвиток;

6) соціальною стійкістю. Враховуючи сутність інноваційного розвитку, слід зазначити, що регіональні інноваційні стратегії спрямовані на покращення якості життя населення, що включає створення робочих місць,

покращення умов праці та соціального забезпечення. Досягнення таких соціально-економічних результатів через реалізацію стратегії сприяє соціальній стабільності та зменшує негативні наслідки кризових ситуацій для населення;

7) обґрунтуванням інноваційних рішень для подолання криз. У сучасних умовах впровадження нових технологій і інноваційних рішень може допомогти ефективно вирішувати проблеми, що виникають під час кризи. Це можуть бути нові методи управління, технологічні рішення для підвищення ефективності виробництва, системи автоматизації та ін.

Як доводять здобутки вчених [25; 99; 111], незалежно від країни розташування регіону, коло проблем диджиталізації публічного управління в тій чи іншій мірі включатиме: бюджетні та технологічні обмеження, механізми забезпечення кібербезпеки, корупцію, бюрократичні перешкоди, недостатню цифрову компетентність та інклюзивність соціальних груп різних регіонів.

Стратегічним підходом до інноваційного розвитку регіону, зокрема в кризових умовах, є орієнтація на модель «розумного зростання», яка об'єднує інновації та цифрові системи, є підходом до регіонального розвитку, що спрямований на підвищення економічної конкурентоспроможності та сталого розвитку за допомогою інноваційних технологій і диджиталізації. Основна ідея полягає в тому, щоб використовувати сучасні технології для оптимізації ресурсів, підвищення продуктивності та створення сприятливих умов для інноваційного підприємництва. Як доводить практика закордонного і вітчизняного публічного управління, розвиток електронного урядування (e-government) має значний позитивний вплив на забезпечення регіонального розвитку та вирішення питань безпеки комунікацій з громадянами. Загальновідомим фактом є наявність суттєвих переваг електронного урядування для регіонального розвитку, що пов'язані з прозорістю та підзвітністю, покращенням взаємодії з громадянами, здатністю розвитку цифрової інфраструктури та послуг сприяти залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та стимулюванню інноваційного бізнесу. Так, загалом це

також робить регіон більш привабливим для ІТ-компаній та стартапів. Але на перший план сьогодні слід винести питання безпеки комунікацій з громадянами, що передбачає:

- захист персональних даних (сучасні системи електронного урядування включають надійні механізми захисту персональних даних громадян, що мінімізує ризик їх витоку чи неправомірного використання);

- кібербезпеку (впровадження стандартів та практик кібербезпеки забезпечує захист електронних систем від кібератак, що є критично важливим для збереження безпеки державних даних та безперебійного функціонування урядових сервісів);

- цифрову ідентифікацію (використання електронної ідентифікації (eID) дозволяє забезпечити безпечний доступ громадян до державних послуг, що підвищує рівень довіри до електронного урядування та спрощує процеси аутентифікації та авторизації);

- термінове реагування на зміни (електронні системи дозволяють оперативно реагувати на надзвичайні ситуації та координувати дії різних служб, швидко інформувати громадян про загрози та надання їм необхідних інструкцій та допомоги тощо).

Тож розвиток електронного урядування є ключовим елементом сучасного регіонального розвитку. Він сприяє підвищенню ефективності державних послуг, залученню громадян до процесу управління, забезпеченню безпеки та створенню сприятливих умов для економічного зростання. Забезпечення високого рівня кібербезпеки та захисту персональних даних є невід’ємною складовою успішного функціонування електронного урядування.

Успіх реалізації більшості послуг в такому форматі залежить від ефективності комунікації влади з населенням та представниками бізнесу. Показовим з цієї точки зору є позиціонування країни щодо електронного урядування (E-Government).

Рейтинг розвитку електронного урядування публікується Департаментом з економічних та соціальних питань ООН один раз на два роки,

в якому оцінюється стан в цьому контексті 193 країн світу. У табл. 3.2. наведені позиції України в цьому рейтингу за індексом розвитку електронного урядування та його окремими компонентами.

Таблиця 3.2

Динаміка показників розвитку електронного урядування України

Показник	2018 р.	2020 р.	2022 р.	Зміна в рейтингу	
				2020/2018	2022/2020
Рейтинг електронного уряду (E-Government Rank)	82	69	46	– 13	– 23
Індекс розвитку електронного урядування (EGDI)	0,617	0,712	0,803	1,154	1,128
Індекс електронної участі (EPI)	0,685	0,809	0,602	1,181	0,744
Індекс людського капіталу (HCI)	0,844	0,859	0,867	1,018	1,009
Індекс телекомунікаційної інфраструктури (TII)	0,436	0,594	0,727	1,362	1,224
Індекс онлайн-послуг (Online SI)	0,569	0,682	0,815	1,198	1,195

Джерело: складено за [136]

Як бачимо, незважаючи на початок повномасштабного вторгнення на територію України, критичний дефіцит ресурсів та панічні настрої населення, Україна демонструє впевнений вектор розвитку електронного урядування, що має позитивний вплив на забезпечення регіонального розвитку та вирішення питань безпеки комунікацій з громадянами. Так, у 2022 р. Україна піднялась у зазначеному рейтингу на 23 сходинки, при цьому позитивна динаміка була вже, і порівняно з 2018 роком піднялась на 13 сходинок. Індекс розвитку електронного урядування України зазнав зростання в основному за рахунок телекомунікаційної інфраструктури та покращення якості і переліку онлайн-послуг. Слабкий темп зростання за період 2018–2022 рр. мав індекс людського капіталу. А найбільші проблеми зберігались у сфері реалізації електронної участі (EPI), динаміка за досліджуваний період була хиткою, після злету показника у 2020 р. на 18,1% вже станом на 2022 р. відбувся спад на 25,6%, що опосередковано оцінює варіанти партнерства людей з владою (електронна

інформація, електронні консультації та електронне прийняття рішень). Так, за цими питаннями майбутнє, тож рух до таких цілей має бути врахований при розробці регіональних інноваційних стратегій у міру накопичення відповідного технологічного потенціалу та людського капіталу. А за відсутності позитивної динаміки – потрібне безпосереднє втручання держави, що здійснюється на основі результатів оцінювання відповідності діючої інноваційної стратегії стану зовнішнього і внутрішнього середовища певного регіону.

Отже, загалом регіональні інноваційні стратегії є ефективним інструментом антикризового управління, забезпечуючи стійкість, адаптивність і розвиток регіонів у складних економічних умовах, в яких опинилась сьогодні Україна.

З викладеного вище стає зрозумілим, що поставлених цілей можна досягти у разі забезпечення адекватної, дієвої та релевантної стратегії, що також залежить від правильності процесу розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів. Послідовність та взаємозв'язок основних етапів зазначеного процесу наведено на рис. 3.10.

Окремо зауважимо, що вхідною інформацією під час розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку мають стати наявний (регламентований) інструментарій державної регіональної політики, а також основні положення стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності та сталого розвитку країни.

За виконання такої умови може бути досягнений позитивний синергійний ефект, про який йшлося вище, коли конкурентні переваги окремого регіону сприятимуть економічному зростанню країни загалом. Також вибір стратегічного напрямку розвитку регіону в сучасних умовах має враховувати не тільки промислову специфіку регіону, а й мати уявлення про пріоритетні сфери smart-спеціалізації, оскільки саме вона буде обумовлювати можливості, витрати та ресурсне забезпечення для кожного конкретного

інвестиційно-інноваційного проєкту, що в підсумку коригуватиме показники ефективності останнього.

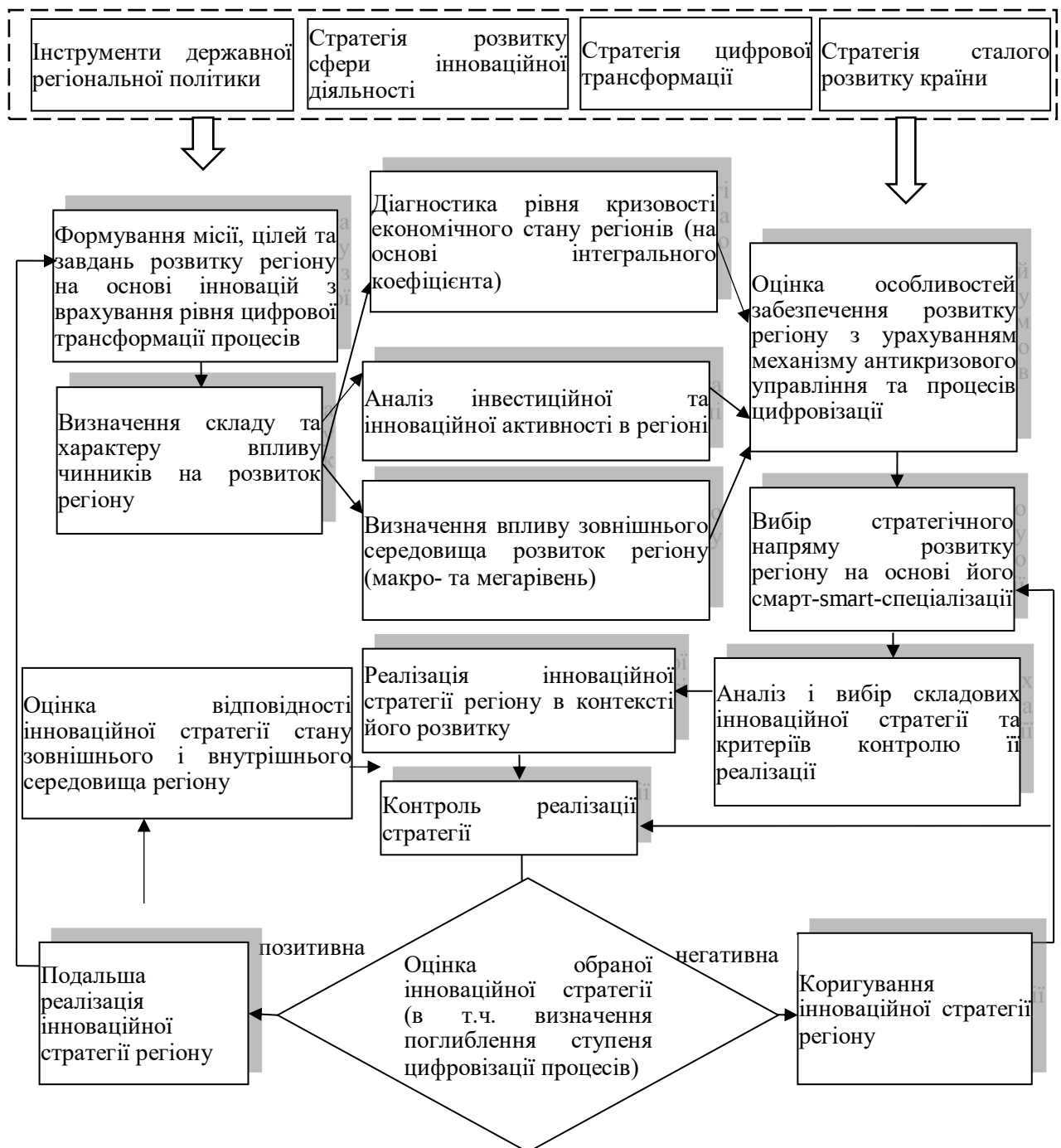

Рис. 3.10. Послідовність та взаємозв'язок етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів. Джерело: узагальнено автором на основі [81; 80; 99; 111]

Отже, smart-спеціалізація регіону – це стратегія економічного розвитку, яка зосереджується на визначенні та підтримці унікальних конкурентних

переваг регіону. Основна ідея полягає в тому, щоб визначити ті галузі або напрями, в яких регіон має найбільший потенціал для інноваційного розвитку і може досягти конкурентних переваг на національному або глобальному рівні.

Наведемо декілька прикладів smart-спеціалізації в регіонах України.

1. Київська область – інформаційні технології. Київ як столиця України є центром розвитку інформаційних технологій. Тут розташовані численні ІТ-компанії, стартапи, а також офіси міжнародних корпорацій. Університети та наукові установи активно підтримують розвиток ІТ-галузі через навчальні програми та дослідження.

2. Львівська область – туризм та креативні індустрії. Львів сьогодні є культурною столицею України з багатою історичною спадщиною, архітектурою та культурними подіями. Розвиток туризму, готельного бізнесу, ресторанного господарства та креативних індустрій, таких як дизайн, мистецтво та медіа, є пріоритетними напрямками.

3. Харківська область – машинобудування, освіта та агротехнології. Харків відомий своєю сильною інженерною та науково-дослідною базою. Машинобудування та агротехнології є ключовими галузями, що підтримують економіку регіону. Високий рівень освіти та наукових досліджень сприяє розвитку інновацій у цих сферах і дає всі підстави розглядати варіанти публічно-приватного партнерства.

4. Одеська область – логістика та морський транспорт. Одеса і в сьогоденнішніх складних безпекових умовах залишається головним морським портом України, що робить логістику та морський транспорт ключовими напрямками розвитку. Також розвиваються галузі, пов'язані з міжнародною торгівлею, обслуговуванням портової інфраструктури та суднобудуванням.

5. Дніпропетровська область – металургія та авіакосмічна галузь. Дніпро є центром металургійної та авіакосмічної промисловості. Високий рівень індустріалізації, науково-дослідні установи та виробничі потужності створюють умови для інноваційного розвитку цих галузей.

Ці приклади показують, як різні регіони України можуть використовувати свої унікальні ресурси та потенціал для економічного розвитку та створення конкурентних переваг. Доцільність розгляду такого контексту інноваційного розвитку регіону в межах антикризового управління підтверджується оптимальним використанням потенціалу окремих регіонів і країн через максимальне пристосування можливих напрямів розвитку науки і освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов, що стає ключовим в умовах економії ресурсів та часу при виході з кризи.

Слід зазначити, що впровадження інноваційного інструментарію на регіональному рівні, як правило, потребує тривалого часу, що треба враховувати під час контролю. І навіть у разі підтвердження позитивної оцінки обраної стратегії для регіону, через високу динамічність чинників впливу доцільним вважається перевірка відповідності її стану зовнішнього і внутрішнього середовища регіону. На основі результатів такої перевірки приймається рішення щодо необхідності та спроможності проведення певних змін як реакції на динамічність параметрів оточення і власних стратегічних можливостей. Етап коригування інноваційної стратегії регіону може стосуватись перегляду обраного стратегічного напрямку розвитку регіону, критеріїв, строків та процедури контролю реалізації стратегії або в найскладніших кризових ситуаціях потрібне повернення на етап цілей та завдань розвитку регіону на основі інновацій.

Ще один важливий момент. Оскільки регіони опікуються своєю конкурентоспроможністю, яка може бути оцінена тільки в умовах реальної конкуренції, то ті напрями інноваційного розвитку, які обираються, мають відповідати запитам і потребам ззовні. Одним із замовників та надавачем гарантування при реалізації скрадних проєктів виступає держава. Визначити попит на певні інновації з боку держави в регіональному контексті в Україні можна шляхом аналізу низки індикаторів, сенс чого допоможуть розкрити приклади. Подібні індикатори можна відслідковувати на основі:

1. Аналізу державних програм та ініціатив. Наприклад, можливості програм цифрової трансформації, таких як «Дія», що впроваджує електронні послуги для громадян та бізнесу. Попит на інновації в сфері ІТ та цифрових технологій є очевидним. Ще один індикатор в цій групі – це інноваційні гранти. Аналіз кількості та обсягів грантів, виділених на інноваційні проекти в різних регіонах України, теж здатний скоригувати заходи щодо регіонального розвитку в перспективне русло.

2. Виявлення умов підтримки науково-дослідних установ та освітніх програм. Прикладом можуть бути факти відкриття інноваційних центрів та навчальні програми. Створення та розвиток інноваційних центрів і технопарків в університетах, таких як технопарк в КПІ імені Ігоря Сікорського, а також запуск нових спеціальностей та курсів у вищих навчальних закладах, орієнтованих на інноваційні технології.

3. Тенденції та результати впровадження цифрових технологій у державні послуги. Йдеться про електронний уряд та автоматизацію процесів. Наприклад, можна проводити аналіз впровадження електронного документообігу та інших цифрових послуг в місцевих органах влади, таких як електронна черга в медичних установах чи реєстрація підприємств онлайн. Або здійснити оцінку результатів впровадження систем автоматизації в регіональних адміністраціях та державних установах.

4. З'ясування пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури та стимулювання підприємництва певних територій. Цікавими виявляються результати дослідження податкових пільг (аналіз введених податкових пільг для ІТ-компаній та стартапів у різних регіонах) та механізмів фінансової підтримки (оцінка обсягу фінансування та кількості програм, спрямованих на підтримку інноваційних підприємств).

5. Розкриття особливостей співпраці з приватним сектором та міжнародними організаціями (публічно-приватні партнерства, міжнародні програми). У цьому контексті проводиться оцінка кількості та масштабів проєктів, реалізованих у співпраці з приватними компаніями. Також доцільно

брати до уваги можливості участі України в міжнародних програмах, таких як Horizon 2020, та отримання грантів на інноваційні проєкти (наприклад, для ВПО чи релакованих підприємств).

6. Моніторингу та оцінки результатів діяльності діючих підприємств та програм, інформаційною базою для яких стають статистичні дані (аналіз даних Державної служби статистики України щодо кількості інноваційних підприємств, патентів та наукових публікацій), відкриті звіти та аналітика (наприклад, таких як звіти Міністерства цифрової трансформації України, що надають інформацію про досягнуті результати).

7. Обґрунтування напрямів розвитку комунікацій та інформаційної підтримки за результатами публічних заходів (конференції, форуми) – участі регіонів у наукових та інноваційних конференціях, таких як IT Arena у Львові чи інші регіональні форуми. Також корисними можуть виявитись дані з достовірних інформаційних ресурсів щодо аналізу діяльності регіональних порталів та платформ, що підтримують інноваційні проєкти та стартапи. Позитивні практичні приклади мають Київська область, де відмічається високий рівень впровадження цифрових технологій, наявність технопарків та IT-кластерів, таких як UNIT.City, або Львівська область, для якої характерна активна підтримка IT-індустрії, організація конференцій, таких як IT Arena, розвиток технопарків та інноваційних центрів.

На основі викладеного вище слід зазначити, що визначення попиту на інновації з боку держави в регіональному контексті в Україні можливе через комплексний аналіз державних ініціатив, інвестицій, освітніх програм, співпраці з приватним сектором та міжнародними організаціями, а також через моніторинг та оцінку ефективності реалізованих заходів.

Таким чином, у ході проведеного дослідження були визначені стратегічні пріоритети регіональних інноваційних стратегій, адаптованих до сучасних викликів. До ключових завдань належать: активне стимулювання економічного зростання, кардинальна модернізація інфраструктури, зміцнення конкурентоспроможності регіонів, істотне покращення рівня життя

населення, залучення та утримання висококваліфікованих фахівців, створення динамічного та привабливого бізнес-клімату, а також розробка ефективних механізмів антикризового управління для забезпечення стійкості розвитку в умовах глобальної нестабільності. Більш детально прокоментовані такі сучасні тенденції в інноваційному розвитку регіонів, що мають на сьогодні стратегічне значення для України, як модель «розумного зростання» та електронне урядування (E-Government). Також проаналізовані позиції України в рейтингу за індексом розвитку електронного урядування та його компонентами, на основі чого було виявлено основні досягнення та проблеми. Найскладнішою залишається проблема в сфері реалізації електронної участі (EPI), що опосередковано доводить суттєві ризики та нестабільність у основних варіантах партнерства людей з владою, які стосуються зокрема електронної інформації, електронних консультацій та електронного прийняття рішень в контексті регіонального розвитку.

Доведено, що уряд повинен здійснювати стимулювання інноваційного розвитку за багатогалузевим критерієм, а також концентрувати його в особливо пріоритетних галузях. Ефективність регулювання економічних процесів пов'язана з появою ефектів економічного зростання. Крім того, це має активізувати детермінанти ефективного включення національної економіки в систему міжнародного поділу праці.

Враховуючи цілі та стан регіонів в Україні, було обґрунтовано послідовність та доведено взаємозв'язок етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів. Підтверджено, що вибір стратегічного напрямку його розвитку має враховувати не тільки промислову специфіку регіону, а й пріоритетні сфери smart-спеціалізації.

Для визначення доцільності впровадження однієї із інноваційних стратегій розвитку регіону було визначено доцільність розробки належного методичного підходу. Як було проаналізовано: регіони відрізняються за чисельної множиною параметрів, серед яких ключовим на даний момент

продовження воєнних дій через повномасштабне вторгнення залишається рівень понесених витрат, ефективність економічної діяльності регіону, який найяскравіше описується валовим регіональним продуктом на 1 особу та обсягом інвестицій. Інвестиційна активність завжди була безпосередньо пов'язано із інноваційною, через те, що без належних асигнувань в розвиток наукової діяльності та безпосередньої імплементації результатів наукових здобутків у функціонування суб'єктів господарювання не можна забезпечити належний рівень активності останніх та високі темпи їх розвитку. Таким чином, для обґрунтування вибору однієї із вищенаданих стратегій інноваційного розвитку з урахуванням антикризових заходів необхідно розробити апарат її вибору.

Для реалізації даного апарату запропонуємо використати інструментарій нечіткої логіки, який дозволяє поєднати кількісні параметри із не кількісними. В даному випадку мова йде про вибір конкретного типу інноваційної стратегії регіону в залежності від значень трьох змінних, представлених обсягом ВРП на 1 особу (табл. 2.1), обсягом інвестицій (рис. 3.11) та масштабністю руйнувань регіонів від повномасштабного вторгнення (табл. 2.10).

Так як для оцінювання рівня руйнувань регіонів в ході повномасштабного вторгнення необхідно мати якісну характеристику груп регіонів, доцільно провести кластерний аналіз за множиною параметрів, представлених у (табл 2.10).

Гістограма розподілу регіонів за групами представлена на рис. 3.12.

Як бачимо регіони можуть бути поділені на 3 кластери. Для доведення вірності даного твердження здійснимо класифікацію за методом К-середніх.

Результати дисперсійного аналізу (табл. 3.3) підтверджують значущість всіх змінних в розподілі регіонів за групами, що підтверджує доцільність їх виключення в аналіз.

Середні значення змінних за показниками в кластерах представлено на рис. 3.13.

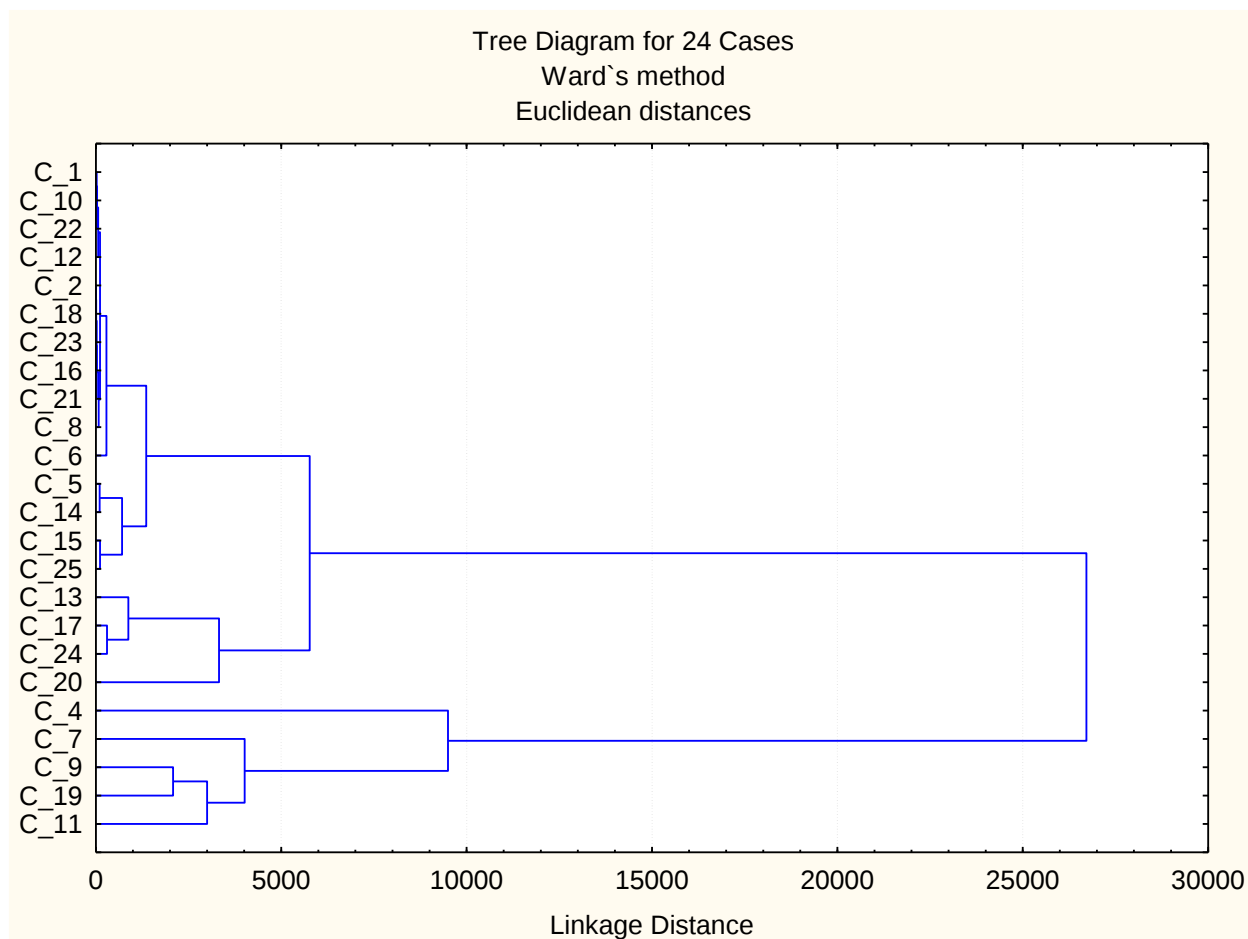

Рис. 3.12. Деревоподібна кластеризація регіонів за обсягом регіонів за рівнем втрат для галузей від повномасштабного вторгнення

В результаті було отримано 3 групи регіонів за масштабністю руйнувань для різних галузей економіки. 1-я група із дуже високим рівнем включає Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську та Харківська області. Друга група з високим рівнем руйнувань охоплює Миколаївську, Сумську, Херсонську та Чернігівська області. Всі інші області сформували кластер із середнім рівнем масштабності руйнувань.

Сутність даного методу полягає у використанні лінгвістичних змінних, за допомогою яких класифікуються як вхідні, так і вихідні параметри. Перевагами даного підходу є: здатність визначати функції належності альтернатив, застосовувати як чіткі, так і нечіткі значення параметрів, встановлювати відношення пріоритету для різних пар альтернатив.

Формалізований опис моделі варто представити так:

лінгвістичну змінну описує набір $\langle \beta, T, X, G, M \rangle$, де:

β – найменування лінгвістичної змінної;

T – множина її значень (терм-множина), що є назвами нечітких змінних, областю визначення кожної з яких є множина X ; множину T називають базовою терм-множиною лінгвістичної змінної;

G – синтаксична процедура, що дає змогу оперувати елементами терм-множини T , зокрема генерувати нові терми (значення);

M – семантична процедура, що дає змогу перетворити кожне нове значення лінгвістичної змінної, утвореної процедурою G , на нечітку змінну, тобто сформувати відповідну нечітку множину.

Таблиця 3.3

Характеристика кластеризації регіонів за рівнем втрат для галузей від повномасштабного вторгнення (дисперсійний аналіз)

Технології	Умове позначення	Міжгрупова дисперсія	Ступінь свободи	Внутрішнь-групова дисперсія	Ступінь свободи	F-критерій	p-рівень значущості F-критерія
Агропродовольчий сектор	Var1	4056344	2	8974565	21	4,7458	0,019925
Торгівля та промисловість	Var2	39845460	2	3710112	21	112,7668	0,000000
Фінанси та банківська справа	Var3	27	2	36	21	7,8148	0,002904
Енергетика та добувна промисловість	Var4	988827	2	755589	21	13,7412	0,000153
Транспорт	Var5	99248560	2	10353250	21	100,6553	0,000000
Телекомунікація та цифрові технології	Var6	227967	2	90585	21	26,4245	0,000002
Муніципальне обслуговування	Var7	1759197	2	453357	21	40,7439	0,000000

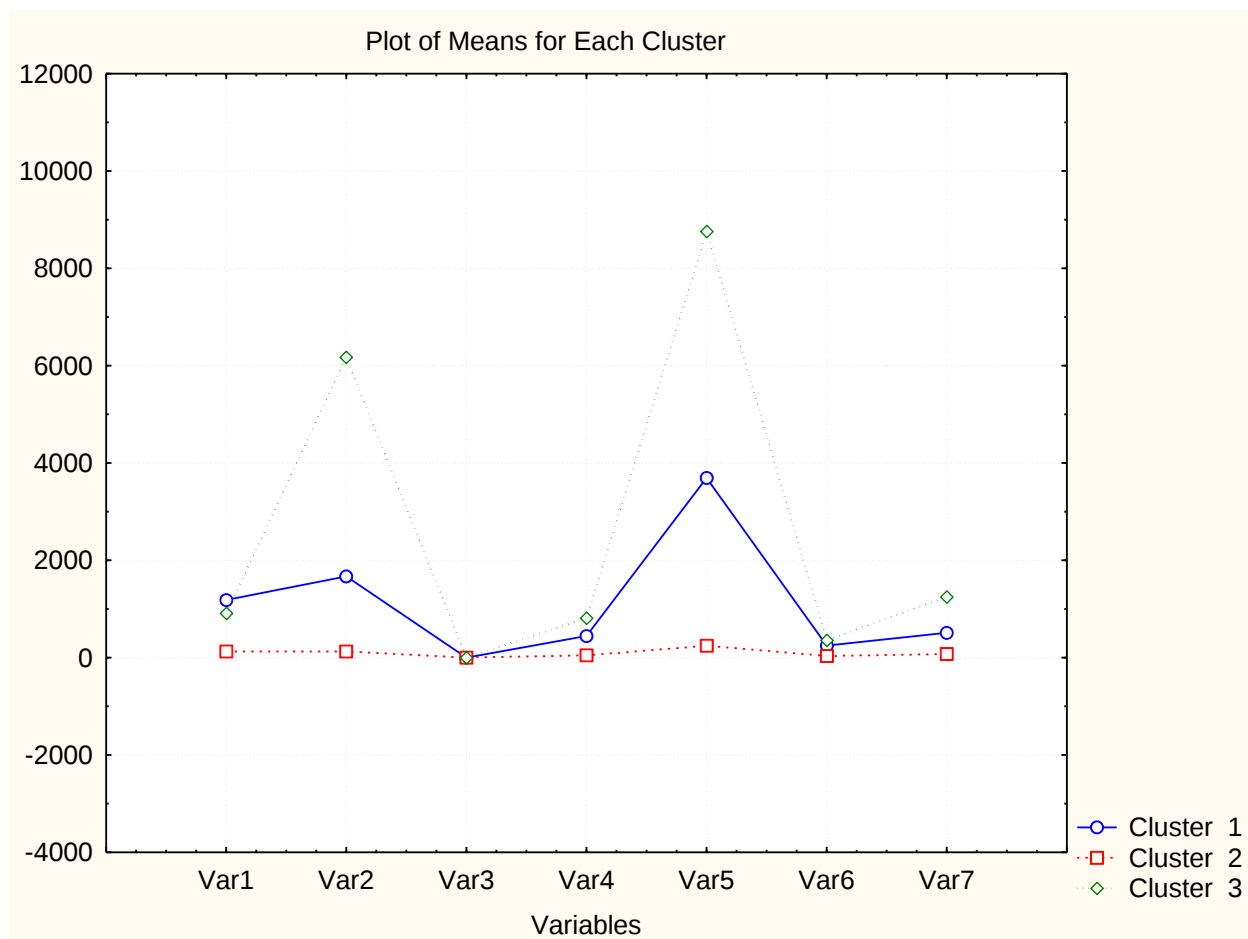

Рис. 3.13. Середні значення змінних за показниками в кластерах

Для спрощення моделювання з використанням даного інструментарію використовуються пакет Fuzzy Logic в рамках програми MatLab.

Сутність вибору кожної і стратегії передбачає таке:

в якості вхідних змінних ми розглядаємо зазначені параметри із такими критеріями:

обсяг ВРП на 1 особу має значення високий, середні і низький (high, medium and low);

обсяг інвестицій в регіони за 2023 р. має значення високий, середні і низький (high, medium and low);

масштаб нанесеної шкоди для регіонів через повномасштабне вторгнення характеризується як високий, дуже високий та помірний (average, high, very high);

в якості вихідних змінних розглядається: стратегія сталого розвитку – Sustainable development strategy of the country (SDSC); стратегія цифрової трансформації – Digital transformation strategy (DTS); стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності – Strategy for the development of the sphere of innovation activity (SDSIA).

наступним етапом є визначення лінгвістичної зміни і формування нечіткої бази знань, що передбачає встановлення типу функції приналежності для вхідних параметрів і вихідної змінної;

після цього розробляються правила нечіткого логічного висновку, відповідно яким в залежності від лінгвістичних значень вхідних параметрів обирається тип конкурентної стратегії;

в рамках нечіткого логічного висновку здійснюється фазифікація, потім нечітка імплікація та композиція, а потім дефазифікація.

В якості методу дефазифікації в роботі використано центроїдний або центру тяжіння. Враховуючи проведенні попередні дослідження всім трьом вхідним параметрам було надано відповідні якісні рівні в залежності від отриманого кількісного значення.

Враховуючи, що серед змінних всі мають по 3, то кількість правил дорівнює 27. Моделювання методичного підходу в середовищі MatLab представлено таким чином (рис. 3.14).

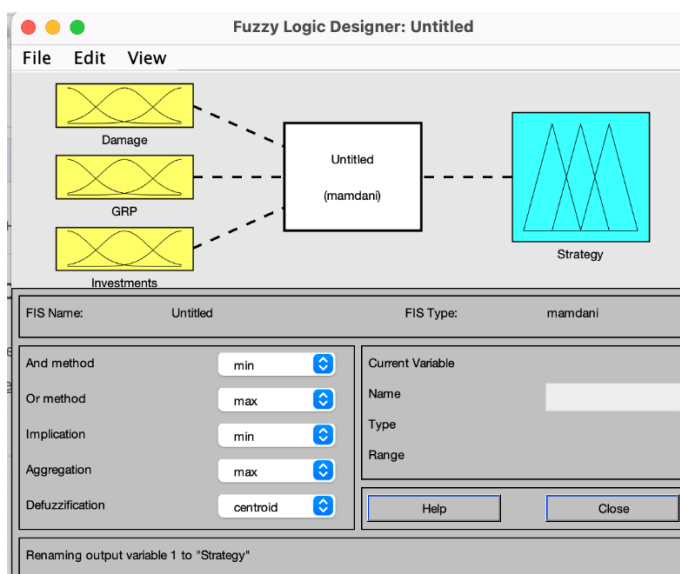

Рис. 3.14. Вікно опису всієї моделі Fuzzy Logic Toolbox

Після того як всі вхідні та вихідні змінні були введені до моделі, встановлюється функція приналежності: трапецевидну форму для вхідних і гауссовську для вихідної.

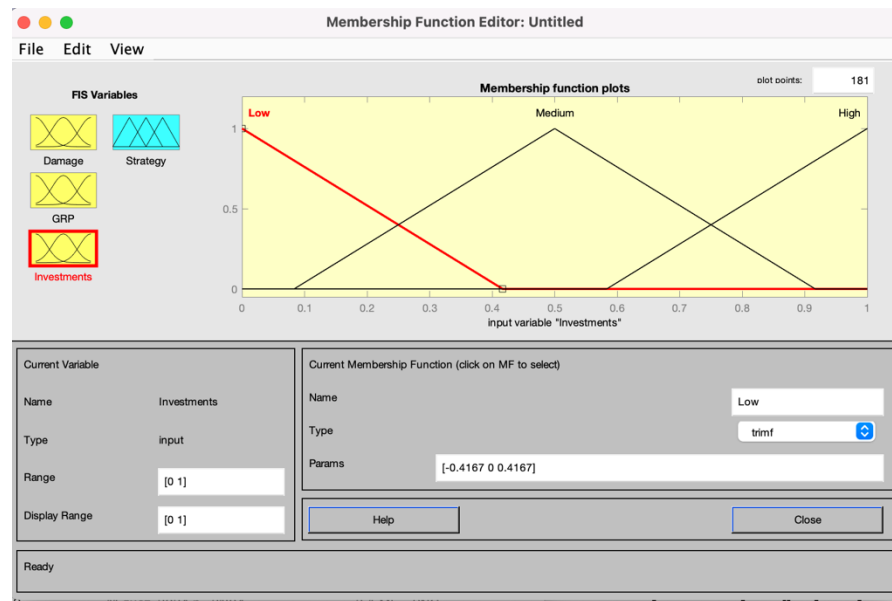

Рис. 3.15. Графік функції приналежності для вхідної лінгвістичної змінної «обсяг інвестицій в регіони за 2023 р» (Investment)

В ході процесу фазифікації та дефазифікації вхідних і вихідних змінних використовують базу правил, яка формується, виходячи із залежності впливу різних типів вхідних параметрів на вибір конкретної стратегії.

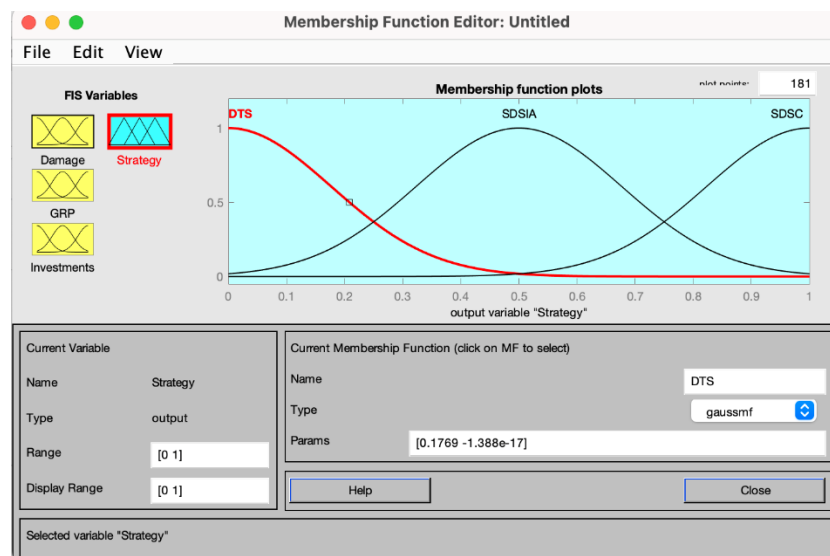

Рис. 3.16. Графік функції приналежності для вихідної лінгвістичної змінної «інноваційна стратегія регіону» (Strategy)

Множина правил моделі представлена в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Нечітка база правил визначення інноваційної стратегії регіону в
контексті розвитку**

№ з/п	Damage	GRP	Investments	Strategy
1	Average	low	low	DTS
2	High	low	low	DTS
3	Very high	low	low	DTS
4	Average	medium	low	DTS
5	High	medium	low	DTS
6	Very high	medium	low	DTS
7	Average	high	low	SDSIA
8	High	high	low	SDSIA
9	Very high	high	low	DTS
10	Average	low	medium	SDSIA
11	High	low	medium	DTS
12	Very high	low	medium	DTS
13	Average	medium	medium	SDSIA
14	High	medium	medium	SDSIA
15	Very high	medium	medium	SDSIA
16	Average	high	medium	SDSIA
17	High	high	medium	SDSC
18	Very high	high	medium	SDSC
19	Average	low	high	SDSIA
20	High	low	high	SDSIA
21	Very high	low	high	SDSIA
22	Average	medium	high	SDSC
23	High	medium	high	SDSC
24	Very high	medium	high	SDSC
25	Average	high	high	SDSC
26	High	high	high	SDSC
27	Very high	high	high	SDSIA

Дану базу правила було розроблено на основі всього проведеного дослідження з врахуванням теоретичних наробок у сфері розвитку регіону.

інноваційного розвитку та стратегічного управління.

Візуалізація залежності вибору типу стратегії від вхідних змінних надана на рис. 3.17.

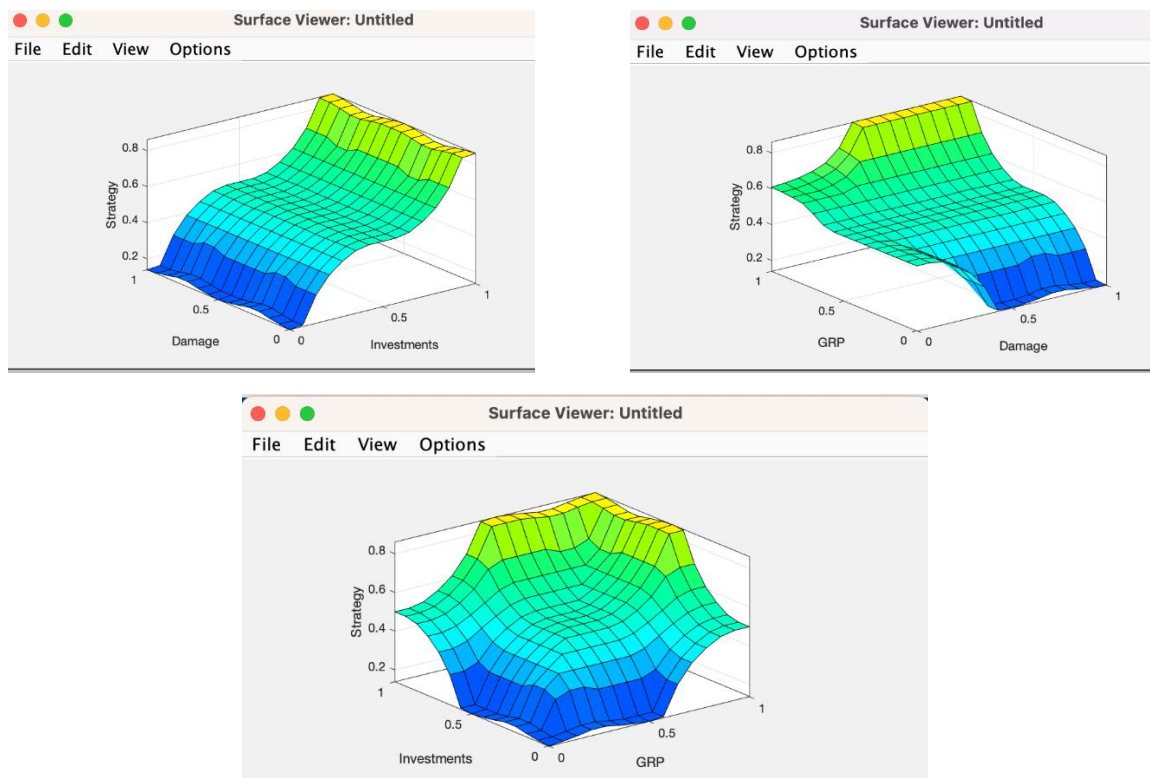

Рис. 3.17. Залежність вибору стратегії від вхідних змінних

Отже, на основі проведеного дослідження була побудовано модель нечіткого логічного висновку в середовищі Fuzzy Logic програми MatLab обґрунтування вибору інноваційної стратегії регіону на основі врахування рівня трьох вхідних змінних, які включають обсяг інвестицій в регіон, валовий регіональний продукт на 1 особу та масштабність збитків економіки внаслідок повномасштабного вторгнення. Перевагою даного методичного інструментарію обґрунтування вибору стратегії є можливість на основі кількісних значень параметрів регіону отримати якісну характеристику необхідної стратегії розвитку.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного дослідження обґрунтовано перелік та зміст основних напрямів впливу держави на розвиток регіонів. У цьому контексті розглянуто динаміку ключових показників виконання місцевих бюджетів (доходи, витрати, міжбюджетні трансферти), а також чинники, що впливають на ці показники. Виявлено, що суттєві зміни у частці місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету значною мірою зумовлені впливом так званого військового ПДФО (сума ПДФО від оподаткування доходів військовослужбовців, поліцейських тощо), що підкреслює його значущість для фінансової стійкості під час повномасштабного вторгнення. Такі зміни мають серйозні наслідки для фінансового планування та реалізації місцевих програм і заходів. Незважаючи на війну, стабільні надходження дали змогу більшості територіальних громад підтримувати охорону здоров'я, освіту, соціальні послуги та інші важливі соціально значущі сфери життя. Значні фінансові труднощі змусили органи місцевого самоврядування докорінно переглядати свої бюджети, скорочувати витрати, оптимізувати структуру та шукати нові джерела фінансування. Цей розвиток подій ще раз доводить необхідність удосконалення процедури горизонтального вирівнювання, а також фінансового управління та планування на місцевому рівні, особливо в умовах глобальних викликів і невизначеності. Наголошено, що в сьогоденних умовах невизначеності за рахунок цих ресурсів, що надходять у вигляді трансфертів, органи місцевого самоврядування і надалі мають можливість забезпечувати фінансування першочергових потреб на місцевому рівні.

Громадам потрібно бути готовими до швидкої адаптації в умовах змін доходів, при цьому важливо забезпечити стабільність і передбачуваність надходжень до місцевих бюджетів. Також було проаналізовано основні інструменти та механізми, які застосовуються для формування і реалізації регіональної політики в Україні, виокремлено також їх сутність, переваги та недоліки.

У вітчизняній та світовій практиці дії місцевої влади здатні охопити не лише зміни у наданні адміністративних послуг, а й процеси формування регіональної політики, управління комунальною власністю, адміністративною діяльністю, партнерством з бізнесом. За результатами проведеного аналізу визначено основні завдання регіональних інноваційних стратегій в сучасних умовах (стимулювання економічного зростання, розвиток інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності, покращення якості життя, залучення та утримання талантів, впорядкування бізнес-середовища, антикризове управління). Приділено увагу окремим сучасним тенденціям в інноваційному розвитку регіонів, що мають на сьогодні стратегічне значення для України, а саме: модель «розумного зростання» та електронне урядування (E-Government). Проаналізовано позиції України в рейтингу за індексом розвитку електронного урядування та його компонентами, виявлено основні досягнення та проблеми.

Обґрунтована послідовність та взаємозв'язок етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів. Доведено, що вибір стратегічного напрямку розвитку регіону має враховувати не тільки промислову специфіку регіону, а й пріоритетні сфери його smart-спеціалізації. Навіть у разі підтвердження позитивної оцінки обраної стратегії для регіону, через високу динамічність чинників впливу доцільно здійснювати оцінку відповідності її стану зовнішнього і внутрішнього середовища регіону. Зазначено, що на етапі коригування інноваційної стратегії регіону, управлінські рішення місцевої влади можуть стосуватись перегляду обраного стратегічного напрямку розвитку регіону, критеріїв, строків та процедури контролю реалізації стратегії або в найскладніших кризових ситуаціях потрібне повернення на етап цілей та завдань розвитку регіону на основі інновацій.

Економічне зростання та підвищення добробуту населення, збереження і зміцнення цілісності держави в сьогоднішніх складних безпекових умовах є ключовими аспектами сталого розвитку України. Вказані чинники є цілями регіональної політики. На основі проведеного дослідження обґрунтовано

перелік та зміст основних напрямів впливу держави на розвиток регіонів. В даному контексті розглянуто динаміку ключових показників виконання місцевих бюджетів (доходи, витрати, міжбюджетні трансферти), а також чинники, що впливають на ці показники. Зазначено, що значні фінансові труднощі змусили органи місцевого самоврядування переглядати свої бюджети, оптимізувати структуру, скорочувати витрати та шукати нові джерела фінансування. Цей розвиток подій доводить необхідність удосконалення процедури горизонтального вирівнювання, а також фінансового управління та планування на місцевому рівні, особливо в умовах глобальних викликів і невизначеності. Спираючись на висновки Звіту Європейської Комісії щодо готовності України до інтеграції узагальнено наявні досягнення України, основні завдання на 2024 рік та проблемні аспекти реалізації державної регіональної політики, зважаючи на сучасні реалії регіонів. Проаналізовано сутність, переваги та недоліки основних інструментів та механізмів, які застосовуються для формування і реалізації регіональної політики в Україні.

Для обґрунтування вибору інноваційної стратегії регіону було запропоновано методичний інструментарій, який ґрунтується на використанні нечіткого логічного висновку для вибору одного з трьох варіантів: стратегія сталого розвитку, стратегія цифрової трансформації і стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності. В якості вихідних змінних було запропоновано розглядати обсяг ВРП на 1 особу, обсяг інвестицій в регіони за 2023 р. та наслідки руйнувань для всіх галузей через повномасштабне вторгнення. Для визначення груп регіонів за рівнем втрат для галузей національної економіки через повномасштабне вторгнення було проведено їх кластеризацію за абсолютними обсягами втрат. В результаті кластеризації було отримано 3 групи регіонів. 1-я група із дуже високим рівнем включає Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську та Харківська області. Друга група з високим рівнем руйнувань охоплює Миколаївську, Сумську, Херсонську та Чернігівська області. Всі інші області сформували кластер із середнім рівнем масштабності руйнувань.

ВИСНОВКИ

У процесі дисертаційного дослідження отримано нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують актуальне науково-прикладне завдання щодо формування та удосконалення організаційно-економічного механізму антикризового управління розвитком регіонів України з метою підвищення їх стійкості до кризових явищ та забезпечення збалансованого соціально-економічного відновлення та зростання.

У результаті проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Проведене дослідження підтверджує, що кризи є постійним елементом розвитку соціально-економічних систем. Вони виконують дуальну функцію: з одного боку, виступають чинником загострення наявних суперечностей, з іншого — стимулюють трансформації й відкривають нові можливості для змін. У такому контексті особливої ваги набуває ефективність антикризового управління, що може стати вирішальним чинником вибору подальшої траєкторії — регресивної або прогресивної.

Антикризове управління розглядається як система скоординованих дій, спрямованих на попередження кризових явищ, мінімізацію їх негативних наслідків та забезпечення адаптації до нових умов. Ефективність цієї системи визначається здатністю враховувати як зовнішні (екзогенні), так і внутрішні (ендогенні), об'єктивні та суб'єктивні фактори. Особливу роль відіграє взаємодія інституцій на макро- та мезорівнях. Було встановлено, що домінування екстрактивних інститутів — таких, що обмежують доступ до ресурсів та влади — є одним із головних чинників виникнення системних криз.

2. У сучасних умовах геополітичних, економічних та соціокультурних змін регіональний розвиток набуває нового стратегічного значення. Регіони виступають важливими елементами національної стійкості, тому потребують цілеспрямованої антикризової політики.

Регіон як об'єкт антикризового управління охоплює комплекс економічних, соціальних, екологічних та інноваційних аспектів. Успішне

управління потребує системного підходу: від аналізу поточного стану та ідентифікації проблем — до розробки стратегій, спрямованих на забезпечення стійкості й конкурентоспроможності. Ключовим є врахування інтересів різних стейкхолдерів — місцевої влади, бізнесу, громади, наукової спільноти — та їх ефективна координація. Це дозволяє досягти синергетичного ефекту та сформувати передумови для сталого розвитку.

Запропоновано методичний підхід до антикризового управління на регіональному рівні, що включає цілі, етапи, принципи, функції та інструменти. У його основі — алгоритм прийняття рішень, орієнтований на аналіз ризиків, викликів і можливостей.

3. Глобальні процеси, зокрема економічна інтеграція, технологічні трансформації та зміни екологічної політики, мають суттєвий вплив на розвиток регіонів України. З одного боку, глобалізація створює нові можливості: доступ до міжнародних ринків, залучення іноземних інвестицій, впровадження інновацій. З іншого — зростає конкуренція, що вимагає оперативної адаптації та підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Успішна інтеграція у глобальні процеси можлива за умови формування гнучкої регіональної політики, яка враховує специфіку кожного регіону. Одним із найсерйозніших викликів залишається геополітична нестабільність. Воєнні дії та анексія Криму спричинили втрату значної частини інфраструктури, економічного потенціалу та людських ресурсів. За оцінками, загальні втрати перевищують \$155 млрд.

У таких умовах актуалізується переорієнтація регіональної політики на відновлення, стійкість і мобілізацію внутрішнього потенціалу. Міжнародна фінансова підтримка (Світовий банк, ЄС, МВФ) відіграє ключову роль у цьому процесі.

4. Аналіз сучасного стану регіональної економіки виявив значну диференціацію між регіонами України за рівнем розвитку, обсягами інвестицій та структурою економіки. Провідні позиції займають Київ, Дніпропетровська, Київська та Полтавська області. Водночас відбулися

структурні зсуви — зменшення ролі промисловості та зростання значення аграрного сектору.

Незважаючи на складні умови, бізнес-сектор продемонстрував адаптивність: у 2022 році понад 75% підприємств залишилися прибутковими. Це свідчить про високий рівень гнучкості економіки, що створює базу для відновлення та розвитку. Особливе значення має подальша підтримка бізнесу в умовах трансформації економіки.

5. Аналіз виконання місцевих бюджетів показав, що основним джерелом доходів у період воєнного стану є військовий ПДФО. Його значення як стабілізуючого фактора зросло, однак така ситуація створює ризики довгострокової бюджетної залежності. Місцева влада стикається з необхідністю перегляду фінансових стратегій, пошуку альтернативних джерел доходів та оптимізації витрат.

Фінансова стійкість дозволяє забезпечувати функціонування ключових соціальних сфер — освіти, охорони здоров'я, соціального захисту. Разом з тим, актуальним є удосконалення механізмів горизонтального вирівнювання та посилення ролі місцевих фінансових інструментів у досягненні сталого розвитку.

Механізми реалізації регіональної політики мають охоплювати не лише адміністративні рішення, а й формування інноваційного середовища. Розвиток партнерства між владою, бізнесом і науковими інституціями, управління комунальною власністю, підтримка стартапів та застосування smart-спеціалізації — ключові напрями забезпечення довгострокової стійкості.

У межах дослідження запропоновано етапи розробки інноваційної регіональної стратегії, що враховує антикризові заходи та створює умови для ефективного використання регіональних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство освіти і науки України. 7 млн дітей війни в Україні. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення 25.06.2024 р.)
2. Адамська О.С. Формулювання дефініції поняття «регіональний виклик». *Проблеми розвитку публічного управління в Україні* – 2018 X : Науково-практична конференція за міжнародною участю до 100-річчя запровадження державної служби України (12–13 квітня 2018 р., м. Львів). За наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. 12-15., с. 14
3. Азархіна О. Євроінтеграція та виклики війни: як розвиватимуться регіони та громади? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/25/709155/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
4. Алхемері М. А. Основні положення реалізації політики антикризового публічного управління на регіональному рівні. *Збірник праць Національного університету цивільного захисту України*. 2019. № 1. С. 280-287. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/9188/1/Zb%D1%96rnik%20NUCZU_2019_1%20%2810%29_%20NEW-280-287.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
5. Бакуменко В. Д. Формування системи базових знань у галузі публічного управління та адміністрування. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. - 2019. Вип. 1. С. 5-11
6. Безена І. М. Формування механізмів антикризового управління на регіональному рівні в умовах децентралізації. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2020 р. № 2 (70). С. 45-51. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/9.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)

7. Біла С. О., Шевченко О. В., Жук В. І., Кушнір М. О. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2011. 104 с. URL <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-11/Regionu-86b19.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
8. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України. *Фінанси України*. 2008. № 12. С. 33–43
9. Валовий регіональний продукт України 2021. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
10. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць «Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі»*. 2023. Випуск 1(1). С. 14-20
11. Васильєв О. В., Гур'єв В. О. Теоретичні засади державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління. *Проблеми економіки*. 2024. №3. С. 135–141. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-135-141>.
12. Васильєв О. В., Гур'єв В. О., Уваров І. С. Методичні підходи до аналізу рівня територіального розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2024. № 5. С. 182–188. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-182-188>
13. ВВП України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
14. Величко В.В. Моделі регіонального розвитку Китаю: формування, структура, перспективи. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19826/03-Velichko.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.06.2024 р.)

15. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetyv> (дата звернення 10.06.2024 р.)
16. Вінокуров Я. План Маршалла з полів Лугано: як будуть відбудовувати Україну за 750 мільярдів доларів. *Економічна правда*, 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/07/5/688861>. (дата звернення 12.06.2024 р.)
17. Владика Ю.П. Кризові стани в економіці: причини та наслідки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12, частина 1. С. 60-63
18. Возняк Г. В. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки: науково-аналітична доповідь. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2021. 126 с.
19. Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. Запорізька державна інженерна академія. *Гуманітарний вісник*. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_36_3.pdf (дата звернення 15.06.2024 р.)
20. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 460 с.
21. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. Міжбюджетні трансферти-2023: субвенції та додаткові дотації з державного бюджету місцевим бюджетам URL: <https://hromady.org/news/mizhbyudzhetni-transfery-2023-subventsiyi-ta-dodatkovyi-dotatsiyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-mistsevykh-byudzheta> (дата звернення: 10.08.2024).
22. Втрати від війни – майже \$500 мільярдів: Шмигаль назвав найбільш постраждалі сектори економіки. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3827525-vtrati-vid-vijni>

[majze-500-milardiv-smigal-nazvav-najbils-postrazdali-sektori-ekonomiki.html](#) (дата звернення 10.06.2024 р.)

23. Газарян С. В., Товолжанська Н. С., Децентралізація: нові можливості для безпеки харчування. *Публічне управління: український вимір – 2021 X*: Наук.-практ. конф. (22 жовтня 2021 р, м. Харків). Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2021.
24. Гладка Л.І., Тіощо А.П. Фактори впливу на соціально-економічний розвиток регіонів. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45714/08-Gladka.pdf?sequence=1>. (дата звернення 18.06.2024 р.)
25. Горблюк С. Процес розробки стратегії формування регіональної інноваційної системи. *European political and law discourse*. Vol. 4. Issue 2. 2017. P. 48-53.
26. Гот А. Навчання НАТО з врегулювання криз: підготовка до невідомого. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/02/07/navchannya-nato-z-vregulyuvannya-kriz-pdgotovka-do-nevdomogo/index.html> (дата звернення 10.06.2024 р.)
27. Гур'єв В. О. Вплив глобальних тенденцій на розвиток регіонів України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 224 – 228. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-34>.
28. Гур'єв В. О. Стейкхолдери територіального розвитку в Україні: Антикризове управління та ефективна взаємодія у складних умовах війни // Інноваційний розвиток територій. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 27-28 жовтня 2023: С. 184-189.
29. Гур'єв В. О. Територіальний розвиток регіонів України: Сучасні тенденції // Економіка та управління підприємствами. Матеріали третьої всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 листопада

2023. «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку». С. 129-133.
30. Гур'єв В. О., Васильєв О. В., Уваров І. С. Development of regional innovation strategies as a key aspect of stimulation development and increasing the competitiveness of regions // Economic sciences. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 280-284.
 31. Гур'єв В. О., Васильєв О. В., Уваров І. С. Modern classification of crises by some criteria // Economic sciences. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 291-297.
 32. Гур'єв В. О., Васильєв О. В., Уваров І. С. Аспекти цифровізації в умовах антикризового управління розвитком регіонів // III Всеукраїнська науково-практична конференція "Слобожанські наукові читання: Соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри". 24-25 жовтня 2024. Харків, Україна. С. 106-110.
 33. Гур'єв В. О., Васильєв О. В., Уваров І. С. Гносеологічні аспекти феномену кризи та природа антикризового управління за порівняльним аналізом країн ЄС // Здобутки економіки: перспективи та інновації, (9). 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13284264>.
 34. Гур'єв В. О., Васильєв О. В., Уваров І. С. Основні напрями впливу держави на розвиток регіонів // Галузеві та регіональні аспекти сучасного менеджменту. Громадське управління. Восьма міжнародна науково-практична конференція. "Менеджмент 21 століття: глобалізаційні виклики". 16 травня 2024, Полтава, Україна. С. 156-160.
 35. Гур'єв В. О., Цифрові технології як складова механізму антикризового управління розвитком регіонів. *Innovation and Sustainability*, 2024. 2024. Vol. 4 (3), P. 151-159. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.3.151.159>

36. Гур'єв В.О. Дослідження ресурсного забезпечення розвитку економік регіонів України // Інноваційний розвиток територій. «Проблеми та перспективи забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій», II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 1 листопада 2024 року (м. Харків, Україна). С. 208-212.
37. Гур'єв В.О. Основні поняття та принципи антикризового управління у розвитку регіонів України. The scientific heritage journal, № 117, (117), 2023: С. 21-27. DOI: <https://zenodo.org/records/8176776>.
38. Гур'єв В.О. Оцінка рівня розвитку території як інформаційно-аналітична основа антикризового управління. Journal of Strategic Economic Research, (2), 2023: 69–83. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.2.8>.
39. Гур'єв В.О. Розвиток території, регіону як об'єкта антикризового управління. Журнал «Менеджмент» – рецензований науковий журнал, випуск 2 (36), 2022: С. 46–58. DOI: 10.30857/24153206.2022.2.4.
40. Гур'єв В.О. Теоретичні засади антикризового управління розвитком регіонів України // Economic sciences, X Міжнародна науково-практична конференція “SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD” 26-28.07.2023, Торонто, Канада. С. 153-158.
41. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Підходи до реалізації системи антикризового управління на регіональному і муніципальному рівнях // Передумови трансформації економічних систем (національний та регіональний рівень). Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 30 жовтня 2021: С. 36-38.
42. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Планування інноваційного розвитку території в умовах кризової економіки України // Стейкхолдери територіального розвитку: Наукові проблеми ефективної взаємодії. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 28 жовтня 2022: С. 102-106.

43. Гур'єв, В., Васильєв, О., Уваров, І. (2024). Розробка механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2024. Vol. 334(5), P. 591-597. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-91>.
44. Дацюк І.В. Сутнісна характеристика кризи підприємств. *Технологія і техніка друкарства*. 2010. №2 (28). С. 165-170, с. 166
45. Два роки війни - які збитки України від вторгнення РФ та рейтинг найбільш постраждалих областей. URL: <https://fin.novyny.live/dva-roki-viini-iaki-zbitki-ukrayini-vid-vtorgnennia-rf-ta-reiting-naibilsh-postrazhdalikh-oblastei-154222.html> (дата звернення 10.06.2024 р.)
46. Державна служба статистики України. Економічна статистика. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.).
47. Державна стратегія економічного розвитку. Кабінет Міністрів України. 2021ю URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820> (дата звернення 10.06.2024 р.)
48. Держбюджет на 2024 рік ухвалено 09.11.2023 р. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/derzhbyudzheth-na-2024-rik-uhvaleno> (дата звернення 10.06.2024 р.)
49. Дзвінчук Д. І., Лютий М. О. Про оцінювання ефективності публічного управління територіальними громадами. *Публічне урядування : збірник*. 2022. №1 (29) С. 42–51. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-6](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-6).
50. Диденко Л.В., Кондрашова-Диденко В.И. Антикризисное управление: термины-основания. Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise – 2017 X : International Scientific Conference (Le Mans, November 17th, 2017) 2017. Le Mans, France: Baltija Publishing. 172 pages. URL: <http://www.intecon.dp.ua/wp-content/uploads/2018/02> (дата звернення 10.06.2024 р.)

51. Дикань В.Л., Заєць Г. П. Управлінський менеджмент у концепції сталого розвитку організації. *Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. праць*. Харків: УкрДУЗТ. 2018. № 62. С. 9-19.
52. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2022. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
53. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2001. 426 с.
54. Дорогунцов С. І., Герасимчук В. І. Проблеми трансформації зайнятості і розвитку ринку праці України (методологія, аналіз, шляхи вдосконалення) : монографія. Нац. акад. наук України, Рада по вивч. продукт. сил України. Київ : ТОВ "ПРИНТ ЕКСПРЕС", 2001. 503 с.
55. Європейська Комісія оприлюднила аналіз і рекомендації щодо державної регіональної політики України в контексті євроінтеграції. Інститут громадянського суспільства. 2023. URL: <https://www.csi.org.ua/news/yevropejska-komisiya-oprylyudnyla-analiz-i-rekomendacziyi-shhodo-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-ukrayiny-v-konteksti-yevrointegracziyi/> (дата звернення 15.06.2024 р.)
56. Європейська комісія. Регіональна політика URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/home_en (дата звернення 10.06.2024 р.)
57. Желябін В.О., Еволюція управління у контексті державного управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 167-173.
58. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд — оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd->

- otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/ (дата звернення 10.06.2024 р.)
59. Закон №907-IX "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України" (№ 907-IX від 17.09.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-20#Text> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 60. Закон України " Про засади державної регіональної політики". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 61. Закон України про віртуальні активи від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 06.09.2024).
 62. Закон України Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 63. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsvya-do-kovidnogo-znachennya/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 64. Кабінет Міністрів України. Про розподіл у 2023 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pro-rozpodil-u-2023-roci-subvenciyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-miscevim-byudzheta-na-nadannya-derzhavnoyi-pidtrimki-osobam-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami> (дата звернення: 10.08.2024).
 65. Кабінет Міністрів України. Уряд затвердив механізм розподілу додаткової дотації місцевим бюджетам на 2024 рік обсягом понад 33 млрд грн URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdyyv->

- [mehanizm-rozpodilu-dodatkovoyi-dotaciyi-miscevym-byudzheta-na-2024-rik-obsyagom-ponad-33-mlrd-grn](#) (дата звернення: 10.08.2024)
66. Калиновський Б. Значення принципу субсидіарності для демократизації інституційної системи поділу влади в Україні. URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_9/Kalynovsky. (дата звернення 10.06.2024 р.)
 67. Капітальні інвестиції за регіонами за 2010-2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 68. Кириченко Г. В. Компаративний аналіз кращих світових практик формування позитивного іміджу органів державної влади. *World Science*. 2019. № 11(51), Vol. 3, P. 17-25. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30112019/6781
 69. Кіш Г.В. Чинники регіонального розвитку та їх стратегічне управління. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022 р. № 1 (124). С. 112-116. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/21.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
 70. Клименко О. М. Теоретичні аспекти антикризового управління регіоном. *Наукові праці НДФІ*. 2012. № 4 (61). С. 70-72. URL: http://npndfi.org.ua/docs/NP_12_04_070_uk.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
 71. Контроль витрат на відновлення України. BRP. 2024. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/brp-february-2024-6.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 72. Кравченко К.О., Лимар О.С., Сегіда К.Ю., Пошелюк М.О., Родіонов В., Шпак Є.В. Економічна складова інтегрального потенціалу території. Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку – 2022 X : Міжнародна науково-практична конференція (24 листопада 2022 р., м. Харків). Гол. ред. Колегії Л.М. Нємець. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. – 212 с.

73. Краснопольська Т. М. Регіональна політика України: типи та інструменти. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 189-202.
74. Красностанова Н. Е. Фінансовий механізм управління збалансованим розвитком регіону. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2023. №36. С. 314-321.
75. Кришталь Т.М., Чечетова Н.Ф., Гончарук В.В. Особливості регіонального розвитку в умовах соціальних та еколого-економічних імператив. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018, № 9. С. 33-42.
<http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/Xe55bNe9lD3hkfBgkr05.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
76. Кулішенко Т.Ю. Децентралізація центральної влади: основні підходи. *Вісник Донецького національного університету. Сер.: Політичні науки*. 2016. URL: <file:///C:/Users/Tatjana/Downloads/3928-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7893-1-10-20170622.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
77. Ларіна Т. Ф., Даниленко В. В. Економіка України крізь призму інституційної теорії світового розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 4. С. 69-75.
78. Лукиша Р. Т. Соціально-економічний розвиток регіонів в умовах ризиків як об'єкт державного управління. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol3/029.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
79. Малицький А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура. *Соціум. Наука. Культура. Економіка* URL: <http://intkonf.org>. (дата звернення 10.06.2024 р.)
80. Манн Р. В., Гладкій Д. В. Оцінка інноваційного потенціалу в регіональній стратегії розвитку. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2023. № 2 (128). С. 78-81. DOI:

<https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-2-12>

81. Мельниченко Г.М., Білоус С.П. Інноваційний розвиток регіону як складова частина загальної стратегії національного розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-1-29>
82. Мікловда В. П., Латинін К. І., Фіалковський А. Р. Фактори розвитку регіональної економіки в контексті системної парадигми. *Проблеми економіки та управління*. 2019. Вип. 4. С. 68-74. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19807/semi22019-70-76.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
83. Мін розвитку оновлює методологію стратегічного планування регіонального розвитку. Міністерство розвитку громад та територій України. 2025. URL: <https://mindev.gov.ua/news/rozpochalos-onovlennia-metodolohii-rozrobky-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-na-20282034-roky>
84. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах. Антикризіві інструменти у воєнний і післявоєнний період. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)
85. Місюра С., Ляшенко В. та Матюх І. Теоретико-методологічні аспекти антикризового управління в розвитку регіонів. *Соціальне управління: теорія і практика*. 2020. №3. С. 45-54, с. 45-54
86. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2021 рік. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/za-2021-rik1.html> (дата звернення 10.06.2024 р.)
87. Наукова та інноваційна діяльність України. Стат збірник. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)

88. Національні рахунки України 2022. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
89. Нікітенко В., Метеленко Н. Модель цифрової трансформації економіки як чинник сталого, справедливого та інклюзивного розвитку. *Humanities Studies*. 2022. Вип. 13 (90). С. 131-143. DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-15>
90. Огляд політик щодо сталого розвитку в Україні" – звіт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) URL: <https://www.worldbank.org/en/topic> (дата звернення 10.06.2024 р.)
91. Омельчук А., Крамар Н. Інструменти та методи антикризового управління в розвитку регіонів. *Економічний вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2020. №6(135). С. 72-79.
92. Оніщук І. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 року. Портал «Децентралізація». 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/18256?page=70> (дата звернення 10.06.2024 р.)
93. Офіційна сторінка Цілей сталого розвитку на вебсайті ООН. URL: <https://sdgs.un.org/goals>. (дата звернення 10.06.2024 р.)
94. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації. URL: <https://eba.com.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
95. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
96. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. КИЇВ: Програма розвитку ООН в Україні, 2024 рік, 86 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (дата звернення 10.06.2024 р.)

97. Паламарчук І. Антикризове управління в системі регіонального розвитку: теоретичні підходи. *Балтійський журнал економічних досліджень*. 2018. №4(2). С. 229-234.
98. Пашкевич М. С. Проблеми управління соціально-економічним та екологічним розвитком регіонів та ризики виникнення територіальних депресій. *Economics Bulletin*. 2021. №4. С. 32-40. https://ev.nmu.org.ua/docs/2021/4/EV20214_032-040.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
99. Петрик О., Пацарнюк О. Методичні аспекти розробки та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 164-172.
100. Петрук І.П. Антикризове управління регіональним розвитком. Дисертація на здобуття ступеня кандидата економічних наук. Спец. 08.00.04. Тернопіль. 2020. 330 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41378/1/dis_druk_petruk.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
101. Петрук І.П. Концептуальні підходи до антикризового управління регіональним розвитком. *Інноваційна економіка*. 2020. №3-4. С. 105-112.
102. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. 264 с.
103. Польовий В., Кузнецова О. Сутність та функції антикризового управління в розвитку регіонів. *Науковий вісник Полісся*. 2019. №4(12). С. 82-89.
104. Придко Р. О. Основи фінансового забезпечення розвитку регіонів та громад: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія Економіка*. 2024. Вип. 1(63) С. 136-142. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1\(63\).136-142](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2024.1(63).136-142)

105. Приходченко Т. А. Антикризове управління регіональним розвитком України. *Стратегія економічного розвитку України*. 2016. № 39. С. 118-126.
106. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, №№ 97-100, ст.393). Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#n244> (дата звернення 10.06.2024 р.)
107. Прямі іноземні інвестиції. Офіційний сайт Міністерства фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy> (дата звернення 10.06.2024 р.)
108. Прямі збитки, завдані інфраструктурі України під час війни, вже досягли майже \$63 млрд. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyini-skladayut-mayzhe-63-mlrd/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
109. Раєвнєва О. В., Тоузани Т. Управління поведінкою підприємства в умовах нестаціонарності ринкового середовища: концептуальні засади та модельний інструментарій : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. 292 с.
110. Ревенко О. В. Стратегічні аспекти митного та податкового регулювання. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 29. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/76.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
111. Ревенко О. В., Ревенко Т. В. Інформаційне забезпечення державної євроінтеграційної політики України та його роль у регулювання бізнес-середовища. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 2(73). 2021. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.21.02.20>
112. Ринок праці. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)

113. Синюра-Ростун Н. Р., Кизим М. Ризики ендегенного розвитку регіонів України в умовах війни. *Регіональна економіка*. 2022. №3. С. 46-53. URL: http://re.gov.ua/re202203/re202203_046_Synyura-RostunNR.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
114. Сільське господарство України. 2022. Державна служба України. <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.06.2024 р.)
115. Стратегія економічного розвитку Європейського Союзу на період до 2020 року. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm. (дата звернення 10.06.2024 р.)
116. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд. : Г. О. Андрушук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чиженський, М. М. Шевченко. Київ : Парламентське вид-во, 2009. 632 с.
117. Тарасенко С.І., Демченко М.Є. Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 302-308.
118. Ткаленко С., Дерій Ж., Бутенко Н., Македон Г., Семченко-Ковальчук О. Прямі іноземні інвестиції та економічне зростання в постковідний період: аналіз причинності для України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2022. No. 3(44), 2. С. 357–366.
119. Ткаченко А.М., Михайленко А.В. Антикризова складова управління промисловим підприємством. *Вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_4_119.pdf (дата звернення 10.06.2024 р.)
120. Троян І., Ладиченко, К., Шляхи поглиблення торговельно-економічних відносин України ІЗ Країнами USMCA. *Економіка та суспільство*, 2024. Вип. (62). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-72>
121. Філіпішин І. В. Управління розвитком промислових підприємств: підходи та методологія. *Теоретичні і практичні аспекти економіки*

- та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6407.12.2015.95638>
122. Філіпішина А., Падун В., Мовчан С. Два роки під прицілом. Медичні та освітні заклади, з якими воює Росія. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2024. 46с
 123. Франів І. А., Лучин О. М. Інноваційний потенціал регіону в умовах сталого розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 5 (227). С. 11-17. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2020-1-227-11-18>
 124. Хоменко І., Волинець Л., Горобінська І. Організаційно-економічний механізм функціонування і розвитку підприємств. *Київський економічний науковий журнал*, 2023. Vol. 1, P. 86-92. <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-11>.
 125. Центр економічної стратегії. Ukraine War Economy Tracker. URL: <https://ces.org.ua/ukraine-war-economy-tracker> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.).
 126. Цілі сталого розвитку ООН" (United Nations Sustainable Development Goals – SDGs URL: <https://sdgs.un.org/> (дата звернення 10.07.2024 р.)
 127. Чак Є. Д. Складні випадки українського слововживання URL: <https://litmisto.org.ua/?p=21148> (дата звернення 10.06.2024 р.)
 128. Чечель А.О., Хлобистов Є.В. Державне управління: проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування: колективна монографія. Бельско-Бяла. Польща: Вища школа економіки та гуманітаристики. 2017. 493 с.
 129. Шпортько О. Антикризове управління як чинник забезпечення сталого регіонального розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. №7(215). С. 52-57.
 130. Brown K., et al. Regional governance and anti-crisis policies: Lessons from the Ukrainian experience. *Journal of Public Administration and Policy*, 2017. Vol. 38(2), P. 89-104.

131. CoinMarketCap URL: <https://coinmarketcap.com> (дата звернення 15.06.2024 р.)
132. Commission adopts 2023 Enlargement package, recommends to open negotiations with Ukraine and Moldova, to grant candidate status to Georgia and to open accession negotiations with BiH, once the necessary degree of compliance is achieved. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5633 (дата звернення 15.07.2024 р.)
133. Daron A., Robinson J. A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty. 1st ed. New York: Crown, 2012. 529 p.
134. Davis P., et al.. Regional development and crisis resilience: Lessons from Ukraine. *Journal of Comparative Regional Development*, 2013. Vol. 26(2), P. 78-92.
135. Economic Fallout: The Price of War. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/economic-fallout-the-price-of-war/> (дата звернення 15.06.2024 р.)
136. E-Government Development Index 2022. UN E-Government Knowledgebase. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data-Center> (дата звернення 15.06.2024 р.)
137. FocusEconomics. Ukraine Economy: GDP, Inflation, CPI & Interest Rates. URL: <https://www.focus-economics.com/countries/ukraine> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
138. Garcia R., et al. The role of governance in anti-crisis management: comparative analysis of Ukrainian and Spanish regions. *European Planning Studies*, 2014. Vol. 18(3), P. 45-60.
139. Global Innovation Index 2022. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
140. Gofundme. URL: <https://www.gofundme.com> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

141. Herbst J., Khakova O., Lichfield C. Reconstructing Ukraine at war: The journey to prosperity starts now. *Atlantic Council*. 2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/reconstructing-ukraine-at-war-the-journey-to-prosperity-starts-now/#section1> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
142. Huriev V., Uvarov I. Crisis management at the regional level: Conceptual approaches // Traditional and innovative scientific research: domestic and foreign experience : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. Pp. 580-608.
143. Ivanova M., et al. Regional economic development and crisis resilience: The role of anti-crisis measures in Ukrainian regions. *Journal of Economic Policy*. 2011. Vol. 41(1). P. 56-73.
144. Johnson M., et al. Enhancing resilience in regional development: a comparative analysis of anti-crisis strategies in Ukraine and Poland. *European Journal of Development Research*. 2020. Vol. 27(2). P. 123-140.
145. Kickstarter. URL: <https://www.kickstarter.com> (дата звернення: 18 серпня 2024 р.)
146. National Framework for Sustainable Development. URL: <https://www.dffe.gov.za/national-framework-sustainable-development> (дата звернення: 18 серпня 2024 р.)
147. Olson E-K., Verbeek B. International organisations and crisis management: Do crises enable or constrain IO autonomy. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov.translate.google/pmc/articles/PMC7140240/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=wapp (дата звернення: 18 серпня 2024 р.)
148. Onyshchenko V., Romanova T. Functional directions and strategic priorities of the structural policy of Ukraine. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2016. № (4(59)). С. 5-10. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2016.4\(59\).1095](https://doi.org/10.26906/EiR.2016.4(59).1095)

149. Patreon. URL: <https://www.patreon.com> (дата звернення: 18 серпня 2024 р.).
150. Petrov I. Effective governance for regional development: lessons from anti-crisis management in Ukrainian regions. *Public Administration Review*. 2021. Vol. 56(4). P. 78-94.
151. Regional policy. European commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/home_en (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
152. Regional support and national enabling environments for integrated risk reduction. 2019. URL: <https://gar.undrr.org/chapters/chapter-10-regional-support-and-national-enabling-environments-integrated-risk-reduction.html> (дата звернення 25.06.2024 р.)
153. Rodriguez A., et al. Anti-crisis strategies for regional development: evidence from Ukrainian regions. *International Journal of Applied Economics*. 2016. Vol. 22(4). P. 67-82.
154. Science for policy. European commission. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/index_en (дата звернення: 12 серпня 2024 р.)
155. Slaviuk N., Bui T. The Impact of the War on the Economic Development of Ukraine. https://www.diw.de/de/diw_01.c.844656.de/publikationen/roundup/2022_0141/the_impact_of_the_war_on_the_economic_development_of_ukraine.html (дата звернення: 18 серпня 2024 р.)
156. Smith J., Johnson A. Regional development strategies for crisis management: case studies from Ukraine. *Journal of Regional Economics*. 2020. Vol. 34(3). P. 45-62.
157. Thompson R., et al. Crisis management and regional development: a comparative study of Ukraine and Germany. *Regional Studies*. 2018. Vol. 44(3), P. 210-225.
158. Ukraine. Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. URL: <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/>

documentdetail/099021324115085807/p1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a (дата звернення: 19 серпня 2024 р.)

159. William D., Allison F., Allan M., Pyper R.. Policy responses to crisis: the case of the UK firefighters' dispute. *Policy & Politics*. 2006. Vol. 34(2). P. 307–323.
160. Williams L., et al. effective strategies for regional crisis management: Insights from Ukrainian regional authorities. *Regional Development Studies*. 2015. Vol. 29(1). P. 112-128.
161. World Bank Group Support to Ukraine. 2024. URL; <https://thedocs.worldbank.org/> (дата звернення: 11 серпня 2024 р.)
162. YC. Market. Аграрії та юристи найчастіше закривали бізнес за час повномасштабної війни. Аналіз від YouControl. Market. URL: <https://blog.youcontrol.market/aghrariyi-ta-iuristi-naichastishie-zakrivali-biznies-za-chas-povnomasshtabnoyi-viini-analiz-vid-youcontrol-market/> (дата звернення: 19 серпня 2024 р.)
163. Zinchenko O., Apalkova V., Mylnichenko S., Rudenko O., Prygodiuk O. Procedure for assessing the territorial innovation potential in the context of national economic interests. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2023. №1 (13 (121), С. 47–62. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.274058>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Розділ у монографії

2. **Huriev V., Uvarov I.** Crisis management at the regional level: Conceptual approaches. *Traditional and innovative scientific research: domestic and foreign experience* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 580-608.

Публікації у виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»:

9. Васильєв О.В., Гур'єв В.О. Теоретичні засади державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління. *Проблеми економіки*. 2024. №3. С. 135–141. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-3-135-141>.

Особистий внесок: окреслено основні напрями державного впливу на розвиток регіонів, визначена важливість міжбюджетних трансфертів і податків як ключових інструментів підтримки регіонів у контексті антикризового управління, що сприяє стабілізації та розвитку регіонів, які постраждали від кризи.

10. Гур'єв В., Васильєв О., Уваров І. Розробка механізму інституційного забезпечення сталого розвитку регіонів. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2024. Vol. 334(5), P. 591-597. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-91>.

Особистий внесок: автором здійснено аналіз інституційних основ сталого розвитку та виявлено основні проблеми сталого регіонального розвитку.

11. Гур'єв В.О. Цифрові технології як складова механізму антикризового управління розвитком регіонів. *Innovation and Sustainability*. 2024. Vol.4 (3). Р. 151-159. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.3.151.159>

12. Васильєв О.В., Гур'єв В.О., Уваров І.С. Методичні підходи до аналізу рівня територіального розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2024. № 5. С. 182–188. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-182-188>

Особистий внесок: автором описані основні підходи до аналізу рівня територіального розвитку, надані у офіційних документах.

13. Гур'єв В.О. Вплив глобальних тенденцій на розвиток регіонів України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. №4. С. 224 – 228. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-34>.

14. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Гносеологічні аспекти феномену кризи та природа антикризового управління за порівняльним аналізом країн ЄС. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, 2024. №9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13284264>.

Особистий внесок: проведено порівняльне дослідження політик різних країн ЄС та експертні оцінки з метою розробки універсальних моделей та рекомендацій для підвищення стійкості економік до кризових явищ.

15. Гур'єв В.О. Розвиток території, регіону як об'єкта антикризового управління. *Менеджмент*. 2022. Вип. 2(36). С. 46–58. DOI: 10.30857/24153206.2022.2.4.

16. Гур'єв В.О. Оцінка рівня розвитку території як інформаційно-аналітична основа антикризового управління. *Journal of Strategic Economic Research*, 2023. № 2. С. 69–83. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.2.8>.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

2. Гур'єв В.О. Основні поняття та принципи антикризового управління у розвитку регіонів України. *The scientific heritage journal*. 2023. № 117. С.21-27. DOI: <https://zenodo.org/records/8176776>.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Підходи до реалізації системи антикризового управління на регіональному і муніципальному рівнях. *Передумови трансформації економічних систем (національний та регіональний рівень)*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 30 жовтня 2021. С. 36-38.
12. Гур'єв В.О., Портна. О.В. Планування інноваційного розвитку території в умовах кризової економіки України. *Стейкхолдери територіального розвитку: Наукові проблеми ефективної взаємодії*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 28 жовтня 2022. С. 102-106.
13. Гур'єв В.О. Теоретичні засади антикризового управління розвитком регіонів України. *Economic sciences*, X Міжнародна науково-практична конференція "SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD" 26-28.07.2023, Торонто, Канада. С. 153-158.
14. Гур'єв В.О. Стейкхолдери територіального розвитку в Україні: Антикризове управління та ефективна взаємодія у складних умовах війни. *Інноваційний розвиток територій*. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція 27-28 жовтня 2023. С. 184-189.
15. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Modern classification of crises by some criteria. *Economic sciences*. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 291-297.

16. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Development of regional innovation strategies as a key aspect of stimulation development and increasing the competitiveness of regions. *Economic sciences*. XII Міжнародна науково-практична конференція «TOPICAL ASPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» 8-10.08.2024, Токіо, Японія. С. 280-284.
17. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Основні напрями впливу держави на розвиток регіонів. *Галузеві та регіональні аспекти сучасного менеджменту. Громадське управління*. Восьма міжнародна науково-практична конференція. "Менеджмент 21 століття: глобалізаційні виклики". 16 травня 2024, Полтава, Україна. С. 156-160.
18. Гур'єв В.О. Дослідження ресурсного забезпечення розвитку економік регіонів України. *Інноваційний розвиток територій. «Проблеми та перспективи забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій»*, II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 1 листопада 2024 року (м. Харків, Україна). С. 208-212.
19. Гур'єв В.О., Васильєв О.В., Уваров І.С. Аспекти цифровізації в умовах антикризового управління розвитком регіонів. III Всеукраїнська науково-практична конференція "Слобожанські наукові читання: Соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри". 24-25 жовтня 2024. Харків, Україна. С. 106-110.
20. Гур'єв В.О. Територіальний розвиток регіонів України: Сучасні тенденції. *Економіка та управління підприємствами*. Матеріали третьої всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 листопада 2023. «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку». С. 129-133.

Типи територій згідно Стратегії

Тип території	Визначення
агломерації	територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Агломерації є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу і мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню
великі міста	міста з чисельністю населення від 100 тис. осіб і більше;
середні міста	міста з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб;
малі міста	міста з чисельністю населення до 50 тис. осіб;
монофункціональні міста	міста, розвиток яких пов'язаний з реалізацією однієї виробничої функції та які віднесені до центрів вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості. Внаслідок занепаду профільних галузей спеціалізації в цих містах спостерігаються активні депопуляційні процеси, погіршуються умови навколишнього природного середовища, зростає безробіття
сільські території у несприятливих умовах	територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижча 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 кілометрів автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася у період 2008—2018 років більш як на 30 відсотків
гірські території Українських Карпат	територіальні громади, які розташовані у гірській місцевості і до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського відповідно до Закону України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”;
макрорегіон “Азов-Чорне море”	частина території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності
зони впливу міжнародних транспортних коридорів	частина території України в межах 15-кілометрової доступності до міжнародних автомобільних доріг загального користування державного значення
прикордонні регіони	регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону
прикордонні території у несприятливих умовах	територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій (Російська Федерація, Придністров'я Республіки Молдова) в межах 30-кілометрової доступності, або лінії розмежування відповідно до Закону України “Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції”

тимчасово окуповані території України	частини території України, тимчасово окуповані внаслідок збройної агресії Російської Федерації, в межах яких відповідно до Законів України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” та “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль
природоохоронні території та об’єкти	— території та об’єкти природно-заповідного фонду, їх функціональні та охоронні зони, території, зарезервовані з метою наступного заповідання, території та об’єкти екомережі, території Смарагдової мережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення, біосферні резервати програми ЮНЕСКО “Людина і біосфера”, об’єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Закону України “Про національну інфраструктуру геопросторових даних”

Джерело: складено автором на основі [47, 60]

Обсяг бюджетної допомоги по регіонах України за 2023 рік *

Регіон	Субвенції (млн грн)	Дотації (млн грн)	Інша допомога (млн грн)	Загальна сума (млн грн)	Основні напрямки фінансування	Коментарі
м. Київ	500	1,000	200	1,700	Інфраструктура, соціальні програми	Найбільший обсяг допомоги через велике населення
Львівський	300	800	150	1,250	Інфраструктурні проекти, підтримка ВПО	Значна підтримка через велике переселення ВПО
Одеський	400	900	250	1,550	Ремонт доріг, соціальна допомога	Стратегічний регіон, важливий для логістики
Харківський	450	950	300	1,700	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Високий рівень руйнувань, велика потреба у відновленні
Дніпропетровський	350	850	180	1,380	Охорона здоров'я, інфраструктура	Регіон з високою військовою активністю, велике населення
Закарпатський	250	600	120	970	Підтримка ВПО, розвиток інфраструктури	Прикордонний регіон, важливий для міжнародної співпраці
Житомирський	200	500	100	800	Розвиток місцевої інфраструктури, соціальна допомога	Потреба в розбудові інфраструктури через близькість до зони конфлікту
Вінницький	230	550	110	890	Підтримка сільського господарства, інфраструктура	Важливий аграрний регіон, потреба в розвитку сільської інфраструктури
Волинський	220	520	90	830	Соціальні програми, інфраструктура	Прикордонний регіон, важливий для безпеки
Запорізький	300	750	150	1,200	Відновлення інфраструктури, соціальні програми	Високий рівень руйнувань через бойові дії
Івано-Франківський	240	600	130	970	Підтримка місцевої економіки, соціальна допомога	Регіон з розвитком туризму, потребує інвестицій в інфраструктуру

Київська область	320	700	140	1,160	Інфраструктурні проекти, соціальна допомога	Приміська зона столиці, значний розвиток інфраструктури
Кіровоградський	210	500	100	810	Підтримка аграрного сектору, інфраструктура	Важливий аграрний регіон, потреба в розвитку сільської інфраструктури
Миколаївський	280	650	130	1,060	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Значні руйнування через бойові дії
Полтавський	270	630	120	1,020	Інфраструктурні проекти, соціальна допомога	Аграрний регіон, потреба в розвитку транспортної інфраструктури
Рівненський	240	570	110	920	Підтримка місцевої економіки, соціальна допомога	Прикордонний регіон, важливий для безпеки
Сумський	230	550	100	880	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Прикордонний регіон, значні руйнування
Тернопільський	210	520	90	820	Підтримка аграрного сектору, соціальні програми	Аграрний регіон, потреба в інфраструктурі
Херсонський	260	620	120	1,000	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Значні руйнування через бойові дії
Хмельницький	250	600	110	960	Підтримка місцевої економіки, соціальні програми	Аграрний регіон, потреба в інфраструктурі
Черкаський	240	580	100	920	Підтримка аграрного сектору, соціальні програми	Аграрний регіон, потреба в інфраструктурі
Чернівецький	220	550	100	870	Соціальні програми, інфраструктура	Регіон з високим рівнем міграції
Донецький	210	н/д	н/д	210	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Значні руйнування через бойові дії
Луганський	151	76	н/д	227	Відновлення інфраструктури, соціальна допомога	Значні руйнування через бойові дії

Джерело: складено автором на основі [21, 64, 65].

Регіональні інвестиційні платформи та основні напрямки фінансування в
Україні

Регіон	Основні інвестиційні платформи	Залучений капітал (млн грн)	Кількість підтриманих проєктів	Основні напрямки фінансування
м. Київ	Спеціалізовані краудфандингові платформи	1400	220	Технологічні стартапи, ІТ
Львівська область	Краудфандинг, DeFi-платформи	950	160	ІТ, інфраструктурні проєкти
Одеська область	Краудфандинг для морської логістики	800	120	Логістика, транспорт
Харківська область	Децентралізовані фінансові платформи	1050	200	Відновлення інфраструктури
Дніпропетровська область	DeFi, краудфандинг	900	140	Охорона здоров'я, інфраструктура
Вінницька область	Спеціалізовані аграрні платформи	700	130	Сільське господарство
Полтавська область	Аграрні краудфандингові платформи	600	120	Сільське господарство
Закарпатська область	Прикордонні платформи для малого бізнесу	550	100	Мале підприємництво, торгівля
Запорізька область	Краудфандинг для відновлення	750	150	Відновлення інфраструктури
Івано-Франківська область	Платформи для розвитку туризму	450	90	Туризм, локальні проєкти
Житомирська область	Аграрні та інфраструктурні платформи	500	110	Сільське господарство, інфраструктура
Тернопільська область	Краудфандингові платформи для сільського господарства	400	80	Сільське господарство
Чернівецька область	Платформи для малого бізнесу	420	85	Мале підприємництво, торгівля
Черкаська область	Краудфандинг для аграрного сектору	550	100	Сільське господарство, інфраструктура

Рівненська область	Платформи для розвитку інфраструктури	480	95	Інфраструктура, будівництво
Миколаївська область	Краудфандинг для відновлення	650	130	Відновлення інфраструктури, транспорт
Сумська область	Прикордонні інвестиційні платформи	500	100	Інфраструктура, малі бізнеси
Хмельницька область	Платформи для розвитку аграрного бізнесу	520	105	Сільське господарство
Чернігівська область	Краудфандинг для відновлення	500	100	Відновлення інфраструктури, аграрний сектор
Кіровоградська область	Аграрні краудфандингові платформи	470	90	Сільське господарство, інфраструктура

Джерело: складено автором на основі [149, 145, 140, 131]

Ресурсне забезпечення розвитку економік регіонів України (2021р.)

Адміністративно-територіальні одиниці	Частка зайнятого населення, %	Капітальні інвестиції у розрахунку на 1-го зайнятого, грн	Чисельність зайнятого населення, тис осіб	Щільність зайнятого населення на 1 км площі, осіб
Вінницька	65,5	11190,1	621,0	23,4
Волинська	56,1	11470,0	360,2	17,9
Дніпропетровська	69,2	25187,9	1347,0	42,2
Донецька	59,3	7985,8	697,9	26,3
Житомирська	64,0	9667,1	479,7	16,1
Закарпатська	60,5	7380,1	483,5	37,8
Запорізька	66,8	12738,0	694,4	25,5
Івано-Франківська	60,1	9072,6	543,0	39,1
Київська	67,3	24796,8	745,2	26,5
Кіровоградська	62,0	9584,2	352,9	14,3
Луганська	66,9	2133,6	278,5	10,4
Львівська	65,4	12748,7	1028,7	47,2
Миколаївська	67,1	11038,7	466,5	19,0
Одеська	66,5	10282,1	979,6	29,4
Полтавська	64,5	20711,3	550,5	19,2
Рівненська	59,7	18766,0	455,2	22,8
Сумська	67,1	10125,0	444,1	18,7
Тернопільська	59,4	10421,7	389,3	28,2
Харківська	70,4	9477,1	1181,1	37,6
Херсонська	68,0	14504,8	424,3	14,9
Хмельницька	63,0	10960,1	492,4	23,9
Черкаська	67,0	10549,9	489,1	23,4
Чернівецька	58,5	4817,4	368,1	45,4
Чернігівська	66,7	10728,6	398,6	12,5
м.Київ	69,7	70194,7	1339,2	1674,0

Джерело: складено автором за даними [9, 112,46]

Регіональна структура адміністративних територій України за видами економічної діяльності, % (2021 р.)

Адміністративно-територіальні одиниці	Види економічної діяльності, %							
	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Переробна промисловість	Будівництво	Оптова та роздрібна торгівля	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Інформація та телекомунікації	Фінансова та страхова діяльність	Операції з нерухомим майном
Вінницька	8,1	3,5	3,7	1,8	1,8	23	2	3,5
Волинська	2,4	1,8	1,1	2,1	1,5	0,6	1,7	2,2
Дніпропетровська	6,2	16,2	9,0	7,0	8,1	5,4	7,1	8,9
Донецька	2,9	10,8	3,3	2,3	2,2	1,4	2,4	4,2
Житомирська	4,2	1,8	1,2	1,4	1,5	1,4	1,8	2,2
Закарпатська	1,2	0,8	0,6	1	2,5	0,7	1,7	2,1
Запорізька	4,0	8,5	1,4	2,5	2,3	2,0	3,3	3,4
Івано-Франківська	5,1	2,4	2,1	1,2	2,7	1,1	1,9	2,6
Київська	5,5	6,1	9	5,8	4,7	3,8	2,7	6,3
Кіровоградська	5,3	1,4	0,5	1,0	1,0	0,6	1,6	1,7
Луганська	2,0	0,6	0,2	0,5	0,6	0,3	1,6	1,2
Львівська	3,6	5,0	6,4	5,8	5,2	9,0	3,2	6,3
Миколаївська	4,2	2,0	1,1	1,6	2,4	1,2	2,0	2,2
Одеська	4,8	3,0	14,6	4,9	10,8	3,2	3,6	6,2
Полтавська	6,0	4,4	2	2,4	2,9	1,2	2,1	2,9
Рівненська	2,5	1,5	1,7	1,0	1,1	1,2	1,6	2,0
Сумська	4,1	1,8	0,8	1,1	1,2	0,8	1,6	2,1
Тернопільська	3,7	1,0	1,4	1,0	1,6	1,0	1,9	1,9
Харківська	5,2	5,9	4,4	5,5	4,5	0,7	3,9	6,9
Херсонська	4,2	1,2	0,5	1,2	0,7	9,3	1,7	1,9
Хмельницька	5,4	1,7	2,7	1,2	1,3	0,7	2,1	2,6
Черкаська	5,9	3,1	1,8	2,0	1,6	0,8	1,8	2,7
Чернівецька	1,6	1,4	0,5	1,0	0,6	1,7	1,7	1,5
Чернігівська	4,9	2,0	0,8	1,0	1,6	0,7	1,9	2,3
м.Київ	0	13,1	29,2	43,7	35,6	49,1	43,1	20,2

Джерело: розраховано автором за даними [9, 112,46]

Показники фінансової ефективності розвитку регіонів України (2021р.)

Адміністративно-територіальні одиниці	Чистий прибуток, млн грн	Чистий прибуток у розрахунку на 1-го зайнятого, тис грн	Рентабельність інвестиційного капіталу, %	Коефіцієнт співвідношення доходів та витрат населення
Вінницька	25158,3	40,5	179,7	1,0
Волинська	8806,9	24,5	106,1	3,2
Дніпропетровська	171277,6	127,2	261,5	5,7
Донецька	45766,5	65,6	152,0	1,2
Житомирська	10051,9	21,0	105,8	1,1
Закарпатська	5199,9	10,8	102,0	1,7
Запорізька	41556,7	59,8	227,1	1,4
Івано-Франківська	14169,7	26,1	168,7	1,3
Київська	46909,0	62,9	130,7	0,9
Кіровоградська	14405,6	40,8	221,6	3,0
Луганська	6140,8	22,0	186,1	2,5
Львівська	14094,6	13,7	58,7	1,1
Миколаївська	15014,9	32,2	180,9	2,2
Одеська	26272,2	26,8	139,7	1,4
Полтавська	43297,3	78,7	181,9	1,2
Рівненська	9032,9	19,8	148,1	1,2
Сумська	17780,0	40,0	237,1	1,1
Тернопільська	11795,4	30,3	138,8	2,4
Харківська	30126,7	25,5	155,3	1,0
Херсонська	14560,0	34,3	280,0	1,3
Хмельницька	23368,9	47,5	214,4	1,1
Черкаська	19042,6	38,9	198,4	0,8
Чернівецька	1458,2	4,0	42,9	0,9
Чернігівська	19782,6	49,6	235,5	2,9
м.Київ	250207,3	186,8	147,2	0,0

Джерело: розраховано автором за даними [9]

Масштаби пошкоджень закладів охорони здоров'я України внаслідок
повномасштабного вторгнення, од

Адміністративно-територіальні одиниці	Кількість пошкоджених закладів охорони здоров'я, одиниць об'єктів
Вінницька область	10
Волинська область	-
Дніпропетровська область	155
Донецька область	257
Житомирська область	46
Закарпатська область	-
Запорізька область	76
Івано-Франківська область	-
Київська область	162
Кіровоградська область	-
Луганська область	57
Львівська область	-
Миколаївська область	165
Одеська область	13
Полтавська область	3
Рівненська область	1
Сумська область	50
Тернопільська область	-
Харківська область	348
Херсонська область	204
Хмельницька область	21
Черкаська область	5
Чернівецька область	-
Чернігівська область	76
м.Київ	162

Джерело: складено автором за даними [122]

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
вул. В. Винниченка, 18, м. Львів 79008, тел. (032) 261- 21-55, факс (032) 235-60-80,
e-mail: deploda@loda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38557560

09.12.2024 № 1-52/657 На № _____ від _____

**Довідка
про впровадження результатів наукових досліджень**

Доповідна записка «Організаційно-економічний механізм антикризового управління розвитком регіонів України», підготовлена Гур'євим Владиславом Олександровичем, здобувачем ступеня доктора філософії, спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізації «Менеджмент і адміністрування» кафедри управління та адміністрування, Навчально-наукового Інституту «Каразінська школа бізнесу», Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, має вагоме наукове та практичне значення.

У поданих матеріалах представлено визначення послідовності та взаємозв'язку етапів розробки інноваційної стратегії регіону в контексті його розвитку з урахуванням антикризових заходів, що дозволяє здійснювати вибір стратегічного напрямку розвитку регіону залежно від промислової специфіки регіону, а також пріоритетної сфери його smart-спеціалізації. Дотримання таких етапів враховує можливість коригування інноваційної стратегії регіону та окремих управлінських рішень щодо напрямку розвитку регіону, критеріїв, строків та процедури контролю реалізації стратегії або в складних кризових ситуаціях – зміни цілей та завдань розвитку регіону на основі інновацій.

Зазначені матеріали є актуальними, характеризуються беззаперечною практичною цінністю та будуть використані при формуванні стратегічних і програмних документів розвитку області.

Т.в.о. директора

Галина ШИРОЧУК

ЗАКАРПАТСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ І ГУМАНІТАРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ

THE REGIONAL CENTRE FOR
SOCIO-ECONOMIC AND
HUMANITARIAN RESEARCH IN
ZAKARPATTYA OF NAS UKRAINE

21, вул. Університетська, м. Ужгород,
Закарпатська область, 88017
тел./факс: (0312) 64-34-36

21, Universitetska st., Uzhgorod,
Zakarpattya, 88017
tel./fax: +380 (312) 64-34-36

e-mail: z.r.centre@gmail.com

ДОВІДКА

про використання результатів та окремих пропозицій
Гур'євим Владиславом Олександровичем, поданих в дисертації на здобуття
ступеня доктора філософії, спеціальності 073 «Менеджмент»,
спеціалізації «Менеджмент і адміністрування» кафедри управління та адміністрування,
Навчально-наукового Інституту «Каразінська школа бізнесу»,
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за темою
«Організаційно-економічний механізм антикризового управління розвитком регіонів
України»

№39/5 від 26.09.2024 р.

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України прикордонні регіони зазнають значного впливу як у соціально-економічній, так і в безпековій сферах. Ці території стають ключовими точками для гуманітарної допомоги, переміщення населення, логістики та відновлення критичної інфраструктури. У таких умовах транскордонне співробітництво набуває нової значущості, оскільки воно дозволяє залучати ресурси сусідніх держав, кооперуватися у вирішенні спільних проблем та сприяти стабілізації ситуації в регіоні. Особливої актуальності набувають питання створення ефективних механізмів співпраці з прикордонними регіонами країн Європейського Союзу, які можуть стати джерелом фінансової, технічної та експертної підтримки. Спільне вирішення проблем безпеки, управління потоками переміщених осіб, економічного відновлення та інтеграції «зелених» енергетичних рішень дозволяє зміцнювати стійкість регіонів навіть за умов військових викликів. Важливість теми підсилюється потребою в адаптації стратегій транскордонного співробітництва до реалій війни, що включають високі ризики для інфраструктури, соціальної стабільності та економічного розвитку. Тому формування нових підходів, які поєднують економічні, соціальні та безпекові аспекти, є вкрай актуальним для забезпечення стійкого розвитку прикордонних територій України.

У поданих здобувачем матеріалах представлено алгоритм розробки практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості прикордонних регіонів України через транскордонне співробітництво в умовах війни, які спрямовані на залучення міжнародної підтримки, зокрема інвестицій, технологій і знань, що дозволяє регіонам ефективно відновлювати економіку, адаптуватися до нових умов та інтегруватися у європейський простір.

Надіслані матеріали є актуальними, характеризуються беззаперечною практичною цінністю і будуть використані науковою установою.

З повагою,

в.о. директора ЗРЦ СЕ І ГД НАН України,
чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф

М.Пітюлич

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯвул. М.Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел.: (0352) 52-07-88, факс: 52-31-92
E-mail: oda@te.gov.ua Web: <https://www.oda.te.gov.ua> Код згідно з ЄДРПОУ 00022622

від _____ № _____ На № _____ від _____

ДОВІДКА**про впровадження результатів наукових досліджень**

Автором розкрито систему формування інноваційних стратегій розвитку регіонів, акцентуючи на необхідності врахування антикризових заходів, особливо у контексті воєнного стану, що дозволяє адаптувати стратегії до швидкозмінних умов та економічних викликів. Гур'євим Владиславом Олександровичем запропоновано методологію вибору стратегічних напрямків розвитку, базуючись на промисловій специфіці та пріоритетних сферах smart-спеціалізації регіонів. Враховано можливість коригування стратегічних планів, встановлення критеріїв та процедур контролю за їх виконанням, що є критично важливим для забезпечення стійкості та гнучкості управління в умовах кризи, спричиненої війною, та забезпечує реалізацію адаптивних інноваційних рішень для розвитку регіонів.

Результати дисертаційного дослідження Гур'єва В. О. розглянуті Тернопільською обласною військовою адміністрацією та мають вагоме практичне значення.

Заявлені матеріали дослідження будуть використовуватися у практичній роботі за напрямом діяльності обласної військової адміністрації, зокрема при удосконаленні Стратегії розвитку Тернопільської області на період 2021-2027.

**Перший заступник
начальника облдержадміністрації**

Степан КУЙБІДАТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
№ 02-50/10 від 02.01.2025Сертифікат 3FAA9288358EC0030400000041013A004719D900
Підписувач Куйбіда Степан Васильович
Дійсний з 18.09.2024 11:08:56 по 18.09.2026 11:08:56

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:13:52 18.06.2025

Назва файлу з підписом: 2. Гур'єв_дис_final.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 4.5 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: 2. Гур'єв_дис_final.docx
Розмір файлу без підпису: 4.7 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Гур'єв Владислав Олександрович
П.І.Б.: Гур'єв Владислав Олександрович
Країна: Україна
РНОКПП: 3563212653
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 14:13:44 18.06.2025
Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 382367105294AF970400000065220800FF1DBA02
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00